HT
BIR

VIIMSI RAAMATUKOGU
1511 008066

BRIGITTE BIRNBAUM

Homme hakkan kunstnikuks

BRIGITTE BIRNBAUM Homme hakkan kunstnikuks

BRIGITTE BIRNBAUM

Homme hakkan kunstnikuks

Jutustus Heinrich Zille elust

KUSTUTATUD
29. 07. 2026
Viimsi Raamatukogu

Tallinn · Kirjastus „Eesti Raamat“ · 1987

A,S

HT (Saksa)
B54
IV—VI

Algupärand:
Brigitte Birnbaum
AB MORGEN WERD ICH KÜNSTLER
Eine Erzählung aus dem
Leben Heinrich Zilles
Der Kinderbuchverlag Berlin

Tõlkinud LYDIA RIIKOJA

KUSTUTATUD

18473

S. M. Kirovi nim.
Kaiurikolhoosi
Viimsi Raamatukogu
RAAMATUKOGU

Birnbaum, B.

B 54 Homme hakkan kunstnikuks: Jutustus Heinrich Zille elust. — Tln.: Eesti Raamat, 1987. — 144 lk.: ill.

Saksa DV kirjanik Brigitte Birnbaum, kes on meie noortele lugejatele juba tuttav kunstnik Käthe Kollwitzist pajatava raamatu „Tintarolo" (e. k. 1980) kaudu, jutustab käesolevas teoses saksa graafiku Heinrich Zille (1858—1929) kunstnikukssaamisest. Pühendanud end vabagraafikale alles küpses eas ning õieti vaid olude sunnil (jäädes litograafina tööta), jõudis Zille ometi veel ka Preisi Kunstide Akadeemia liikmeks saada. Tema loomingu põhiosa moodustavad realistlikud, kohati satiirilises laadis joonistused Berliini vaesemate rahvakihtide elust.

Raamat on illustreeritud reproduktsioonidega H. Zille joonistustest.

84.34Sks

B 4803020000—006 310—86
901(15)—87

© Der Kinderbuchverlag Berlin — DDR 1977
© Tõlge eesti keelde ja kujundus. Kirjastus „Eesti Raamat", 1987

I

Suurim õnnetus tabab inimest ikka siis, kui ta seda kõige vähem ootab. Zille ei oota üldse mingit õnnetust, mitte kõige väiksematki. Ta on varakult jalul nagu igal hommikul. Ja nagu igal hommikul, tervitab teda tema leevike õrna „diü"-ga.

Isa Zille tõmbab vesti selga, kohendab nikeldatud traatraamidega prille ja avab akna. Tuppa voogab oktoobripäeva varahommikune jahedus. Tuulepuhang liigutab loiult kardinaid. Ka tuul on veel väsinud, pole jõudnud ennast välja magada.

Kõrval köögis vilistab teekatel — küll ainult lühidalt. Sedamaid võtab proua Hulda katla gaasitulelt ja valmistab oma mehele kohvi. See on linnasekohv; kallist ehtsat kohvi võivad nad endale parimal juhul lubada pühapäeviti, täna on aga harilik teisipäev. Hulda keerab leegi väiksemaks ja soojendab eilsest järelejäänud prantssaiu. Nüüd võib Heinrich Zille einestada. Ta sööb isukalt ja kiirustamata. Parajasti jõudis kella kuuene rong lähedal asuvasse Westendi jaama. See tähendab, et Zillel ei tarvitse söömisega kiirustada. Poole prantssaiast pudendab ta raasukesteks ja viib need rõdule oma varblastest sõpradele. Ka toidab ta leevikest, kes hüpleb puuris rõõmsalt ringi. Kõik nagu igal hommikul. Zille rebib ära eelmise päeva kalendrilehe, ja kuna selle tagaküljel ühtki mõttetera ei leidu,

pistab lehe vestitasku, et seda kasutada joonistamiseks. Ta juba teab, mida ta sinna visandab, ja seepärast on tal järsku kiire.

Ainult poole kõrvaga kuuleb ta, kuidas abikaasa talle sõbralikult meelde tuletab: „Palun ära unusta, mida sa Gretele lubasid muretseda, ja... Heinrich," ta aitab mehele pintsakut selga, „Hansu kooliraha maksmise tähtaeg on ka jälle käes."

„Kõik saab tehtud," pomiseb Zille ja võtab oma vana, kauasest kandmisest hallikalt läikiva kübara.

Trepil märkab Heinrich Zille, et Emil on juba siin käinud. Ajalehed on kirjakastides. Enne kooliminekut kannab Emil Sophie-Charlotte tänaval BERLINER MORGENPOST'i laiali. Ja kui ta juba maja number 88 trepikojas ära on käinud, lippab ta kohe Kaiserdammi suunas minema. Seega ei näe Zille poissi täna enam ega saa teda joonistada.

Et majauksest välja saada, peab Zille astuma üle mehest, kes magab põiki ülemisel kiviastmel, vinklis jalad vastu seina toetatud. Keegi, kes on joonud rohkem kui vaja? Või mõni paljudest peavarjututest, kellel ei ole öömaja? Ei, keegi, kes tuli öösel jalgsi kaugelt, et varahommikul jaamas mingit tööd leida. Zille ei kohta meest esmakordselt, ja nagu hiljuti, suleb ta enda järel ukse valju kõmakaga, et magaja ärkaks ja oma võimalust maha ei magaks.

Tänava munakivisillutis on niiske. Koltunud pärnalehed kleepuvad rentsli külge, kus üks poiss paljajalu platserdab.

„Hoia kõvasti kinni, muidu jääme hiljaks!" manitseb poiss väikest õde, kes on tal kukil. Õeke hõiskab

Kaks last tagantvaates

mõnutundest ja hoiab mõlema käega venna kaela ümbert kinni.

Zille jääb seisma ja vaatab neile järele. Emil jookseb ka ikka veel paljajalu, mõtleb Zille kalendrilehekest ja pliiatsijuppi välja otsides. Ta astub sammu kõrvale, nagu tahaks puhkuseks vastu üht tänava ääres kasvavat puud toetuda, ja visandab kilkava koormaga minemakappavat poissi.

Enne tööle jõudmist peab Zille enda jaoks väikese pildi joonistama, pildi, mis talle rõõmu valmistab. Ka see kordub täna nagu igal hommikul. Ja nagu alati sel kellaajal, tervitavad meister Zillet voorimehed, kes Westendi jaama ees sõitjaid ootavad.

„Noh, sinu Liese on juba jalul," ütleb Zille möödudes ühele voorimehele.

„Sellest ajast, kui ta hobuselihakaupmeest nägi, kogu aeg!" hüüab voorimees vastu. Ümberolijad naeravad ja Zille kiirustab muheldes edasi, lühendab oma teed, sest kella kolmveerand seitsmene rong müriseb jaama. Rattapidurid krigisevad.

Heinrich Zille pöördub vahtrapuiesteele ja jõuab nagu alati peaaegu kümme minutit varem fotoseltsi.

See selts on Berliinis tuntud ja lugupeetud ettevõte, kus paljundatakse kunstiteoseid. Igat pilti paljundatakse nii suurel hulgal, nagu kaupmehed arvavad neid müüvat. Üks mark tükk. Kõige rohkem läheb vürste, kimlil ratsutavaid väejuhte ja palvetavaid madonnasid. Kuid ka moeajakirjad lasevad siin oma leheküljed valmistada.

Heinrich Zille võtab pintsaku seljast, nööbib päevasärgi krae küljest ära, et seda hoida, käärib käised üles

ja tahab oma töökohale istuda, kui teda kõnetab meister.

„Härra Zille," sõnab ta teeseldud armastusväärsusega. Ta lühikesed sõrmed näitavad kastile, kus üks pilt parajasti töös on. Zille tahab just kasti sisse kompolitolmu puhuda, et varjud ja jooned selgeks muutuksid. „Härra Zille, kui kaua teil sellega veel aega läheb?"

Zille vaatab küsijale üle prillide väga imestunult otsa. Nii imestunult, et ta ei vastagi kohe. Nad pole nädalaid teineteisega ühtki sõna vahetanud. Ja täna see iseäralikult armastusväärne toon? Kas mitte...? Zille kolleegi Otto pärast olid nad ägedasti vastamisi läinud. Kõik firma töötajad pidid meistriga igal õhtul keeglit veeretama ja lõpuks veel skatti mängima. Igav lugu, sest meister pidi alati võitma. Mõnikord hoidus Zille kõrvale, tuues ettekäändeks oma suhkruhaiguse. Ja ühel õhtul haaras muidu ikka nii tasakaalukat Ottot vihahoog. Ta mängis, kuni meister kaotas ja pidi maksma. Sellest tunnist alates ei kõlvanud Otto töö enam kuhugi. Meister irises pidevalt, ja paari nädala pärast Otto vallandati.

Zille astus Otto kaitseks välja. Tekkis riid. Kuid Ottot aidata ta ei suutnud.

„Kella üheksaks peate valmis saama," annab meister Zillele korralduse. Ta pilk eksleb põrandal, sest Zille valvsad silmad jälgivad teda umbusklikult.

Mida see rebane minust tahab? mõtleb Zille. Miks kella üheksaks? Ta ju teab täpselt, kui palju aega niisugune vaevarikas töö nõuab.

Kell üheksa — päike paistab soojalt töötuppa —

palutakse Heinrich Zillel firma kontorisse tulla. Haruldane sündmus!

„Mida šeff sinust küll tahab, Heinrich?“ küsib üks kolleeg uudishimulikult.

„Eks seda kohe kuuleb.“

„Võib-olla eritellimine,“ arvab keegi teine.

Ja kolmas ennustab: „Ehk Otto pärast. Et nad on veel kord järele mõtelnud.“

Ainult Vogler, kes on nagu Zillegi juba kolmkümmend aastat siin leiba teeninud ja tunneb maja kombeid paremini kui nooremad, muutub järsku rahutuks.

Kontoris ei oota Zillet mitte šeff, vaid prokurist*. See ei vähenda Zille tärkavat ebamugavustunnet, sest mees ei ole just tema sõber. Prokurist leiab, et Zille tegeleb pisut liiga palju vaeste inimeste käekäiguga. Väljaspool tööaega tuhnib Zille ringi kõige viletsamais urgastes. Ja missuguseid haletsusväärseid kujusid ta paberile kritseldab! Lausa kaltsudes näljarotte! Rääkimata tatise ninaga põngerjatest! Neid kritseldusi avaldab ta ka veel naljalehtedes. Ja ühel tõelisel kunstinäitusel, kus tuntud kunstnikud oma töid näitasid, olid juba viis aastat tagasi Zille tööd rippunud. Näinud prokurist neid ei ole, ta on neist ainult kuulnud. Igatahes olid need välja pandud. Ja ka seda paneb prokurist talle pahaks: teda ärritab, et see, kes tema ees seisab, suudab teha midagi niisugust, millega tema iialgi hakkama ei saa.

Sellele vaatamata kaalutleb prokurist, kas ta ei peaks

---

*Prokurist — äri täisvolinik, ärijuht (kapitalistlikes riikides).

praegu, antud hetkel, siiski istet pakkuma. Zille tervis ei olevat ju kõige parem. „Teatage talle seda ettevaatlikult,“ on šeff äsja soovitanud, ehkki talle Zille hoiak veel hoopis vähem meeldib kui prokuristile. Kuid osava ja targa töölisega tuleb ju ikkagi leebelt ümber käia.

„Kallis Zille...“ Prokurist kõigutab end pöördtoolis edasi-tagasi. „Te olete muidugi juba märganud, sest teil ei jää ju midagi silmapaari vahele...“ Ta katsub naeratada. „Aga palun istuge ometi!“

„Ma istun ju kogu päeva.“ Heinrich Zille paneb käed vesti peal vaheliti ja jääb seisma.

Missugune iseteadvus! tõmbub prokurist vimma ja räägib edasi: „Fotoselts on sunnitud tegema ümberkorraldusi. Kui meie firma tahab jääda tegutsema, kui ta ka edaspidi tahab oma töötajaid toita...“

Mis jutt see on? mõtleb Zille. Meie oleme ju firmat toitnud, mitte firma meid! Peremehed on lasknud endale toredaid maju ehitada! Kas sellest ei ole neile küllalt? Kas nad tahavad veel midagi?

„...peame rakendama uusi meetodeid. Varem oli lihtsam. Tänapäeval hoiab end vee peal ainult see, kes ikka midagi suudab. Nooremaid jõude on peale kasvanud, need nõuavad oma. Neile tuleb võimalusi anda.“

Nendelt te saate veel rohkem välja pigistada, mõtleb Zille.

„Sellepärast peame firma kõige vanematest liikmetest lahkuma; ka teist, Zille.“ Need sõnad ütleb mees ilma vähimagi kahjutundeta.

Zille vaatab talle ainiti otsa. Kas ta kuulis valesti?

„Te olete kolmkümmend aastat meie juures olnud. On ikkagi juba aeg, kulla Zille, et te lõpuks puhata saate.“

Heinrich Zille on jahmunud. „Ja millest ma pean elama?“ tuleb tal vaevaliselt üle huulte. „Minu perekond... Mul on kolm last...“

„Noo-noo, Zille. Küllap teil on selle kolmekümne aasta jooksul midagi kõrvale pandud. Teiesugune mees! Virk ja korralik, see juba mõistab kõrvale panna.“

„Kõrvale panna?!“ karjatab Zille. „Sellest mõnest margast, mida te mulle maksite, veel midagi kõrvale panna? Ega siis mina prokuristipalka ole saanud! Olen lihtsalt litograaf. Teie...“ Zille nägu punetab. Ta tunneb, kuidas ta süda peksab.

„Rahunege ometi, rahunege,“ korrutab prokurist, ise kätega tõrjuvalt vehkides. „See ei ole ju minu süü. Ka mitte peremehe süü. Ta peaks teid meeleldi edasi...“

„Kes sunnib teda siis mind välja viskama? Kes?“

„Aeg, raske olukord, milles meie isamaa praegu on.“

„Lora!“ Zille lõikab järsult selle tühja jutu katki. „Ta tahab veel rohkem teenida! Ja teie toetate teda seejuures.“

„Olge ometi mõistlik, mees. Teile ei tehta ju ülekohut. Kolmkümmend aastat... ükskord peab ikkagi lõpp olema.“ Ta ulatab Zillele vallandamiskirja. „Ja nüüd andke mulle käsi, kallis Zille.“

„Ei, te olete räpane!“

Enne kui prokurist taipab, on Heinrich Zille toast lahkunud.

Järgmisena kutsutakse kontorisse Vogler.

„Töötu...“ sosistab Zille, „töötu.“ Ta seisab tänaval ja see kohutav sõna ei mahu talle pähe. Päike pimestab teda. Ta ei tunne soojust. Tal on külm.

Ta ei tohi ärrituda, on tema arst doktor Heilborn hoiatanud. Ärritumine olevat mürk tema suhkruhaigusele. Doktor Heilbornil on hea rääkida. Alles neljakümne üheksa aastane — ja töötu. Zille raputab uskmatult pead. Mõttetu on kuskilt mujalt tööd küsida. Keegi ei võta teda. Noorematele saab ju veel vähem palka maksta. Nii et eelistatakse noori.

Aga mis siis nüüd saab? Kuidas edasi elada? See mõte teeb talle hirmu. Üür tuleb tasuda, ja leiba ei anna ükski pagar muidu. Hansu kooliraha maksmise tähtaeg on käes. Tütar Gretel on kolme päeva pärast sünnipäev. Talveks on söed veel ostmata. Ja Emilile, tollele ajalehepoisile, tahtis ta paari saapaid kinkida. Zille tõttab mööda puiesteed, ei vaata paremale ega vasakule. Ta ei märka puude sügisesi värve, mis teda muidu ikka on rõõmustanud. Ta ei kuule raudrehvidega vankrirataste raginat sillutisel. Ta pole isegi võimeline endale oma odavat sigarit süütama. Nii tugevasti värisevad ta käed. Ta läheb ühest tänavast teise, ja iga tema kiire samm eemaldab teda fotoseltsist ning ümbrusest, kus ta elab.

Pärast tublit tundi jalgsikäimist jõuab ta kitsastele tänavatele, mis on talle lapsepõlvest tuttavad. Igerike, tihedalt üksteise kõrvale ehitatud majade taga on hämarad õued. Pimedad nurgad lagunevate müüride vahel. Kuid isegi kõige niiskemas keldris elatakse, kõige väiksemgi akendeta pugerik on välja üüritud. Ka see on Saksamaa pealinn. Ja igal nurgal asub kõrts.

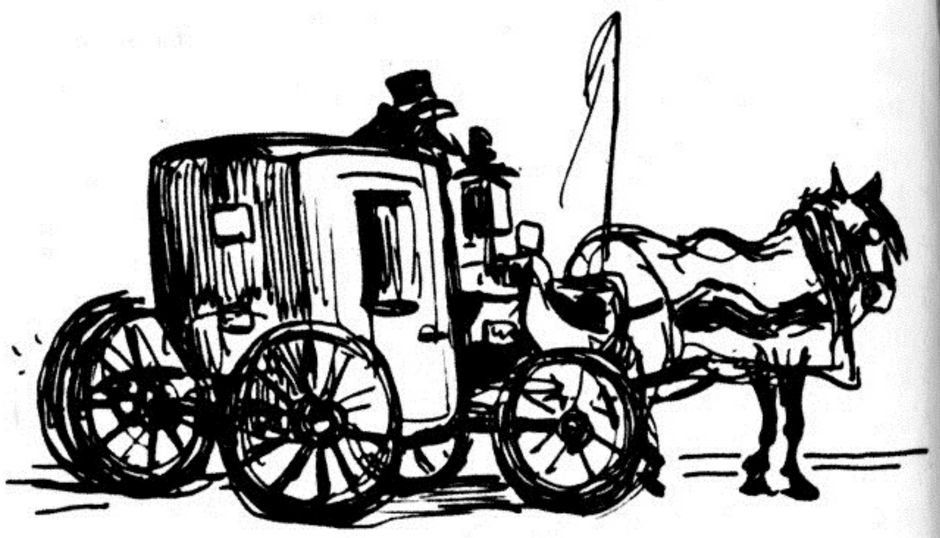

„Olgu pääle, Liese, kui me ka kehvembat sorti oleme, meid lähäb ikke veel vaja. Viame kihla?“

Jälle tunneb Zille kerget külmajudinat. Ta peaks midagi sööma, natuke jooma. Ta läheb ühest uksest poolpimedasse kotta, astub kobamisi paar kõdunenud trepiastet allapoole ja siseneb mingisse kõrtsi. Hämar valgus seguneb omakeeratud sigarettidest tõusva tubakasuitsuga, nii et külaliste näod näivad hallide laikudena. Laudade asemel istutakse tünnide ääres ja tünnide otsas. Zille istub natuke eemale, nii nagu alati, kui ta siia sisse astub. Kõrtsmik vastab tema tervitusele noogutusega ja imestab selle külalise tuleku üle niisugusel kellaajal. Siin on midagi korrast ära!

Zille vaatab ringi. Voorimehed mängivad kaarte. Kaks teenrit kiibitsevad. Madrus Karl tülitseb kõõrsilmse Elsaga raha pärast. Kui ta hääl liiga valjuks paisub, uriseb leti kõrval kerratõmbunud koer hoiatavalt. Terve perekond, isa, ema ja kolm last, vahetab

oma kokkukerjatud krossid hakk-kotlettide vastu. Üks täiesti kaltsus vanamees magab keset seda lärmi rahumeeli, pea käte najal. Tolle oleks Zille tavalises olukorras visandina jäädvustanud. Aga täna tema pliiats tõrgub. Täna ei tõmba ta paberile ühtki kriipsu.

Ilma tellimata serveerib kõrtsmik talle klaasi heledat kihisevat õlut. „Uha oma mured minema, Heinrich,“ annab ta nõu, aimamata, mis tema külalist nii väga rõhub.

Kuid Zille mure ei lase end minema uhta, see ennem kasvab iga vahutava õlletilgaga. Zille keerutab suurt katkise äärega klaasi aeglaselt sõrmede vahel. Kas see on tema viimane õlu? Töötuna ei ole tal ju võimalik endale enam ühtki klaasi õlut lubada.

Zille hammustab oma einevõileiba ja joob. Täna kustutab õlu vaid janu, ei too talle aga pisutki paremat meeleolu.

Üks poolpurjus kaardimängija püüab Zillet vestlusse tõmmata. Selle peale viipab Zille kõrtsmiku kohale, maksab oma arve ja lahkub, uitab mööda tänavaid edasi, mõlgutades piinavaid mõtteid.

Hulda Zille katsub kahvliga, kas kartulid on pehmed. Tema mees peab iga hetk fotoseltsist koju jõudma. Nii mõtleb naine keedupotti tulelt võttes. Tööaeg on läbi. Tema kõige noorem laps Walter tuleb juba kolinal trepist üles, ehkki talle tuhat korda on öeldud, et ta peab vaikselt ja aeglaselt käima. Kuid kuueteistkümneaastane ei läbe ju aeglaselt käia. Varsti pärast teda ilmub isa.

Leevike hüüab Zillele: „Diü!“ Zille noogutab talle sõnatult, ja proua Hulda märkab sedamaid, et tema mehel on seljataga väsitav päev. Naljatlemiseks pole tal täna tuju. Tummalt naeratab naine Zillele, laseb tal vaikida, ei küsi midagi. See mõistev tähelepanu kahekordistab mehe tuska.

Perekond sööb õhtust. Walter rõõmustab, et isal pole head isu. Seda rohkem võib poiss oma taldrikule tõsta. Walteril on alati hea isu. Ta lausa kugistab, sest tal on rutt. Walter tahab joonistajaks saada, kuid praegu on ta veel õpilane ja peab õhtuti kutsekoolis käima. Sellest ongi tingitud tema kiirustamine. Ta ei taha tundi hiljaks jääda.

Tema õde Grete ümiseb laulda, abistades ema nõudepesemisel. Nad kumbki ei aima, mis neid on tabanud. Isa Zille ei lausu sellest sõnagi ja tema käitumine ei anna mingit põhjust kahtlustamiseks. Sigarit suitsetades istub ta rohelise kupliga, kergelt tahma ajava petrooleumilambi valgel. Elutoas oma töönurka tõmbunult sorteerib ta visandite ja märkmete virna, mida ta aastate eest on teinud — oma lastest, kui need veel väikesed olid, Gretest, sellest nõpsninaga käharpeast, tänavastseenidest. Kogutud muljed. Lõbusad ja tõsised. Miks ta need just täna õhtul välja otsis, seda ei tea ta isegi. Ta lükkab prillid otsmikule ja puhastab lambitahti. Nüüd põleb lamp paremini. Ta kuuleb tütart köögis laulmas. Kuidas saab talle öelda: „Tänasest alates pead sina meie perekonda toitma. Sinu isa on selleks võimetu. Ta visati tänavale.“ Zille muigab endamisi kibestunult. Ei, ta ei saa rääkida. Tal on häbi.

Leevike katsub vaikijat rääkima panna. Ta on

harjunud, et tema sädistamisele vastatakse. Kuid Zille tõuseb ja katab linnupuuri rätikuga. Otsekohe jääb väike laululind solvunult vait.

Zille istub uuesti. Ta mõtleb Hansule, oma vanuselt teisele lapsele. Poiss tuleb õpetajate seminarist ära võtta. Kes peaks tema haridustee eest edaspidi maksma? Kust tuleks tema elamisraha? Tema riided? Tema raamatud? Grete palk, mis ta raamatupidajana teenib, on väike, ja noor neiu peab hästi riides käima, et šeff teda ei vallandaks. Ja kui Hans siin on, mis temast siis saab? Ta on üheksateistkümmend aastat vana. Ja Walter? Walter peab oma õpingud katkestama ja tänavapühkijana tööle hakkama või nagu see tänahommikune majaukse ees juhuslikku tööd ootama. „Hulda,“ mõtleb Zille, „Hulda, et ma küll sind sellest säästa ei saa! Aga täna öösel pead sa veel rahulikult magama.“ Zille süütab uuesti sigari, kummardub madalamale oma joonistuste kohale ja avastab ühel neist hooletult kirjutatud värsiread:

Kui elult kõva vopsu saad,
siis ära töina, vennas,
vaid toeta jalad vastu maad
ja naera kringliks ennast!

II

Emil on harjunud Zillet igal hommikul kohtama. Suviti varem kui talvel. Nüüd aga pole teda juba kolmandat päeva. Mis on juhtunud? Midagi peab Pintsli-Heinrichiga juhtunud olema. (Selle nime oli Emil kuulnud voorimeestelt.) Muidu tuli Zille alati kohe pärast Spandau õllevabriku töölisi. Enamasti oli ta Emilist mööda kiirustanud. Mõnikord oli poiss Zillet joonistamise ajal üllatanud ja saanud heita pilgu üle ta õla.

Emil imetleb Pintsli-Heinrichit, kuidas see kõike enda ümber joonistada oskab. Ja nii täpselt. Ta oskab väljendada võõraste inimeste mõtteid ja soovegi. Emil aga näeb joonistustunnis hirmsat vaeva juba tühipalja pärnalehe paberilepanemisega.

Enne kui Emil ajalehtedega järgmise majaukse taha kaob, vaatab ta veel kord tänavale. Ta hõõrub üht paljast jalga teise vastu, et neid soojendada. Siis sülitab ta sillutisele. Zillet ei ole näha.

Oodatu lamab oma elutoas sohval ja mõtiskleb maailmas valitseva ebaõigluse üle. Ta ei suuda jalgu vastu maad toetada ja ennast kringliks naerda. Ta vaatab lakke, nagu loodaks sealt ülevalt abi. Ta ei söanda oma naisele otsa vaadata, kui see teda lohutab: „Võib-olla veel üks või kaks päeva, ja sa tunned ennast paremini, nii et võid jälle fotoseltsi minna.“ Zille ei ole naisele veel tõtt rääkinud, ta ei leia selleks sõnu. Tal on oma naisest kahju.

Hulda Zille püüab kramplikult oma rahutust varjata. Nii haige ei ole tema mees kunagi olnud, et poleks

saanud tööle minna. Vahetevahel tekitas suhkruhaigus talle küll vaevusi, kuid ta ei võtnud neid tõsiselt. Aga seekord lamab ta juba kolmandat päeva siruli sohval ja ei luba isegi perekonnaarsti kutsuda. Teda ei saavat ka doktor Heilborn aidata, väidab ta kangekaelselt, teda ei saavat keegi aidata. Tõenäoliselt ei lähe ta üldse enam tööle.

Perekond on nõutu. Isegi Grete veenmisoskus jäi eile tagajärjeta. Isa reageeris tema palvetele ägestumisega. Mis temaga küll on juhtunud? Nii ei või see ometi kesta!

Seda taipab ka Heinrich Zille. Ei, nii ei või see kesta. Ta ajab end püsti, astub linnupuuri juurde, raputab terade jäägi kausikesest rõdule. Tülitsedes tormavad varblased terade kallale, hüplevad säutsudes rõduäärel. Zille puistab paberituutust värskeid teri kaussi ja mõtleb: homme või ülehomme on neid jälle tarvis osta.

„Diü, diü,“ häälitseb leevike.

„Jah, aga millega neid uusi teri osta, mu kullake? Söö, ole nii lahke, ka kestad ära, ja ära virise.“

Ehk peaksin ma postkaarte joonistama ja majast majja käima, arutleb ta. Midagi peab ju tegema.

Väga põhjalikult askeldab ta oma molberti juures, korrastab värvilisi kriite, laotab ajalehe põrandale, et kriiditolmu põrandalaudadele ei langeks ja proua Huldal poleks põhjust pahandada.

Zille kuuleb, et helistatakse, ja kortsutab kulmu. Kuid ta ei lähe avama. Ta jätab selle oma abikaasa hooleks.

KUSTUTATUD
S. M. Kirovi nim.
29.07.2026
Kalurikolhoosi
RAAMATUKOGU
Viimsi Raamatukogu

„Tere hommikust, madam Zille!“ tervitab külaline ja surub naise kätt.

„Tere hommikust, härra Vogler! Kena, et tulite meie isa vaatama. Aga palun mitte tuua halbu uudiseid fotoseltsist. Erutumine on talle kahjulik.“

„Kas Heinrich on haigeks jäänud? No ütle nüüd! Neetud sead! Aga nemad saavad ka kord oma palga! Ja meie, madam Zille, Heinrich ja mina, küll me juba leiame midagi uut. Selle peale võite mürki võtta!“ Vogler koputab elutoa uksele ja astub vastust ootamata sisse.

Hulda Zille vaatab talle üksisilmi järele. Mida see mees nüüd siis ütles? Küll me juba leiame midagi uut? See tähendab, neil ei ole enam vana! See tähendab, et tema mees on töötu! Aga miks? Ehmatusest käivad Hulda Zillel üle keha kuumad ja külmad hood. Seda siis tähendabki tema mehe haigus. Segaduses läheb naine vargselt kööki tagasi.

Miks küll? Hulda ei suuda mõista. Miks töötu? Pärast kolmekümneaastast firmas töötamist. Heinrich oli alati täpne. Ta ei säästnud iial vaeva. Kui fotoselts ümber kolis, kolis ka tema perekonnaga Mozarti väljakult siia. Ta talus ületunde ja meistrit; ta nuputas ja tegi nii mõndagi paremaks.

Hulda Zille konutab köögis toolil ja puhastab süles olevast kausist kollaseid herneid. Head herned vasakule, halvad paremale. Kaupmees andis need talle odavasti, ja Hulda rõõmustas kokkuhoitud pennide üle. Aga nüüd istub ta ning võitleb pisaratega.

Kohmetult tuleb Vogler tema juurde kööki. „Jah, mul on kahju, madam Zille, ma ei teadnud, et teie...

aga ükskord pidite seda nagunii teada saama... Heinrich ei saa ju igavesti haiget mängida... ainult sellepärast, et ta ei söanda...“

„Mida minu mees ei söanda?“ küsib Hulda vaikselt ja valulikult.

„Teile öelda, et meid tänavale visati. Teda ja mind. Jalaga tagumikku ja kõik.“

„Nii see oli, ema,“ ütleb Heinrich Zille, kes seisab ikki uksel. „Aga mina alla ei anna.“

„Ei, Heinrich, muidugi mitte! Näita neile — sina oma talendiga!“ hüüab Vogler nii kõvasti, nagu oleks tema kolleeg kõva kuulmisega.

Seda soovitab ka August Kraus, Zille sõber, kes paar päeva hiljem nagu juhuslikult sisse astub. Grete on Krausile nende hädast salaja teatanud. Isa oli küll otsustanud mitte alla anda, kuid julgus kippus teda maha jätma, sest ükski joonistus ei tahtnud õnnestuda.

„Olge ometi õnnelik, et teil lõpuks joonistamiseks aega on. Nüüd ei pea te enam uneajast tunnikesi varastama. Me kõik rõõmustame teie üle,“ ütleb Kraus.

„Kes on need „meie“?“ tahab Zille teada.

„Noh, meie, teie sõbrad — Max Liebermann, August Gaul...“

„Õige, Kraus!“ kostab koridorist hääl innuka loetleja sõnade sekka. See hääl kuulub Gaulile, kõhetule mehele, kes on nagu Krauski kujur ja modelleerib peamiselt loomi. Ta on oma koprarühmale, mille kallal ta parajasti töötas, niisked rätikud ümber mähkinud, et kips ära ei kuivaks, ja Krausi telefonikõne peale sedamaid Sophie-Charlotte tänavale sõitnud. Gaul astub

Kujur professor August Gaul

Heinrich Zille juurde ja surub ta kätt: „Tehke proovi. Te ju suudate midagi, Zille!“ Gaul tajub Zille kindlusetust ja lisab juurde: „Muidugi on raske viiekümneselt veel kord otsast alata. Kuid teiesugune lööb läbi.“

„Võib-olla on Gaulil õigus,“ ütleb Zille Huldale, kui mõlemad sõbrad on hüvasti jätnud. „Ema, homme hakkan kunstnikuks.“ Nii naljatab ta ise enda üle.

„Diü,“ segab leevike vahele. Heinrich Zille ajab huuled torru ja vastab talle narritamisi.

Tema abikaasa hingab kergendatult. Kas kõige raskem on nüüd möödas?

Emil longib juurviljakioskitest mööda, näiliselt igavlevalt, kuid müüjaid tähelepanelikult silmas pidades. Kui see paks ometi korraks selja pööraks!

Kujur professor August Kraus

Emil pole nimelt veel hommikust söönud. Kuid sealsamas unustab ta nälja. Nurgal, ühel kummulikeeratud juurviljakastil istub Pintsli-Heinrich!

Ei tema seal selleks istu, et päikest võtta, mõtleb Emil ja astub rõõmsalt lähemale.

Zille joonistab paberitükile, mis on nii väike, et mahub tema vasakusse peopessa; märgib paari-kolme värvipliiatsiga kokkuhoidlikult värvid. Emil seisab Zille selja taga ja vaatab visandit üle ta õla. Tal tuleb hea mõte.

„Kuulge, meister,“ sosistatakse Zillele äkki kõrva,

„...te peaksite neid pildikesi ajalehe jaoks joonistama."

Ehmunult ja üllatunult pöördub Zille ümber.

„Tõsi, meister!" õhutab poiss vaimustusega. „Siis hakkavad inimesed palju rohkem ajalehti ostma ja minu äri läheks paremini."

„Seda ei osta mult ükski oinas, ajalehest rääkimata."

„Kas te olete siis juba proovinud, meister?"

Heinrich Zille silmitseb poissi, kes on tänase ilma kohta liiga kergelt riides. Emili särk on neljast kokku õmmeldud. Jakk on liiga lühike, ja kulunud püksid pole ka koos temaga pikemaks kasvanud. Tema paljaste jalgade otsas on viltutallatud puukotad.

„Milleks te siis joonistate? Te teenite ju küllalt seal...?"

„Mida sina üldse siin ringi kolad? Enne lõunat! Miks sa koolis ei ole?" käratab Zille ootamatult järsult ajalehepoisile, sest ringiluusijaid ja päevavargaid ei salli ta silmaotsaski.

„Nad ei taha mind," irvitab Emil.

„Mida see tähendab?"

„Paulal on leetrid."

Enne kui Zille jõuab küsida, kes see Paula on, ajab paks juurviljamüüja, käed puusas, end Zille ees kohevile; Emiliga rääkides on Zille häirimatult edasi joonistanud. Paks naine arvab, et Zille kasutab teda modellina, ja tänitab maruvihaselt, nii et terve kvartal seda kuuleb: „Hõi, mees! Katsu et sa kaod! Ja tee kähku, või ma kutsun oma Jorhi! Mind, ausat naist, üles joonistama! Oled küll vist võmm? Häbemata niisuke!"

Välkkiiresti kaob Zille vasak käsi püksitaskusse.

Heinrich Zille joonistamas „oma miljööd"

Nii ei juhtu temaga esmakordselt. Fotografeerida lasevad end kõik inimesed meeleldi, aga mitte joonistada. Mida nad kardavad? Ükskõik. Turunaistega ei maksa tülli minna. Nemad jäävad ikka võitjaks. Seda Zille teab. Ta tõuseb ja läheb. Emil sörgib temaga kaasa. Mõni meeter kaugemal jääb Zille seisma, et oma sigarijuppi uuesti süüdata. Suitsu tõttu silmi kissitades ütleb ta oma saatjale: „Said sa nüüd, ja mina peaksin veel oma pildikesi ajalehtedele pakkuma?"

„Aga meister! Ega te's ühe niisuguse turueide pärast ometi oma tööd sinnapaika jäta?"

Zille vaikib, ja ka poiss vaikib. Tema puukotad

klõbisevad sillutisel. Zille vaatab poisi jalgu. Need on punased, kannad lõhenenud.

„Ei maksa ärrituda," ütleb Emil. Ta arvab, et Pintsli-Heinrich vaikib ärritusest, ja näitab talle suurt punapõskset õuna. Sel ajal kui paks naine tänitas, on Emil selle näpanud. Osavalt murrab ta õuna pooleks ja ulatab ühe poole Zillele. See muheleb. „Las olla, muidu kustub mu sigar jälle ära."

Emil ei ole äraütlemise pärast pahane. Tema kõht võtaks vastu rohkem kui ühe õuna. KESKNÄDALA HAKK-KOTLETID, loeb ta ühe trahteri seinalt ja vaatab kiiresti kõrvale.

Et ikka veel vaikivat Pintsli-Heinrichit rõõmsaks teha, ütleb Emil: „Minu emal ei oleks midagi selle vastu, kui te teda joonistaksite."

„Aga sinu isal?"

„Ema on lesk."

„Lesk..." kordab Zille. „Ja mitu suud ta peab üksipäini toitma?"

„Viis!" vastab Emil uhkelt ja neelab viimase õunaraasu alla.

„Lähme siis sinu ema juurde," ütleb Zille. Tal on oma plaan.

Emil ei ela Sophie-Charlotte tänaval. Ka mitte selle läheduses.

Seal, kus tema elab, on vaevalt kellelgi võimalik ajalehte osta, või siis ostetakse seda paremal juhul kahe või kolme peale, nagu teeb onu Gustav. Onu Gustav on Emili ema vend, kes isa surmast saadik elab nende juures ja aitab perekonda toita. Ta on tisler ja teeb kummuteid ning on laste hooldaja.

Tema näiteks võib otsustada, missugust ametit Emil peab õppima hakkama. Emili ema seda ei tohi. Ema on naine. Ja naistel pole õigusi. Nii see veel on. Emil leiab, et see ei ole õige, sest ta armastab oma ema. Emal ei olnud isaga mitte alati kerge. Emil teab seda. Kaheteistkümneaastaselt teatakse juba üsna palju. Ta mäletab möndagi tüli, eriti reedeti, kui palka maksti.

Vahepeal hakkab sadama peenikest vihma, seda tuleb nagu pulverisaatorist. Kuid Emili linnaosa lapsi see ei sega. Nad jäävad sellest hoolimata õue. Mõned hoiavad üksteise kätest ristamisi kinni, karglevad prügitünnide ümber ja laulavad valjusti:

Meil mõnus sõita õhtul
hoburaudteega!
Üks kronu ei vea mõhku
ja teine lonkab ka.
Saab kutsar vasta muhku,
kontuhter vaeva nääb,
kui käru ühtepuhku
niisama seisma jääb.

Järsku jäävad nad nagu kinninaelutatult seisma ja vaatavad habemega meest, kellel on peas laiaäärne pehme kaabu ja kes kõnnib kindlalt Emili kõrval. Emili kümneaastane vend Otto katsub märkamatult teatud kohta pageda. Parem karta kui kahetseda. Võib-olla tuleb võõras koolivalitsusest või hoolekandeametist. Otto teeb tihti koolist poppi, sest ta vihkab oma õpetajat, kellel on mingi vastumeelsus tagahoovilaste suhtes.

Kuueaastast Fritzu niisugused probleemid ei vaeva.

„Igamehel on ju väike sõbratar,
väikest sõbratari ikka vaja tal."

Tema õpib alles järgmisel aastal kooli tundma. Teda vaevab uudishimu. Ta laseb lahti väikese tüdruku, kellega ta hoburaudteed mängis, tüürib oma venna Emili juurde ja küsib otsekoheselt: „Kas s e e tahab onu Gustavi juurde minna?"

„Pühi oma nina puhtaks, enne kui sa meister Zillega rääkima tuled!" kutsub Emil teda üsna jämedalt korrale.

Fritz korraldab asja varrukaga ära ja vaatab sära-silmi Zillele otsa. „Mis meister sa oled?" Fritzul on kohutav harjumus kõiki sinatada. Emil on juba valmis venda selle eest sakutama, aga Heinrich Zille silitab põngerja niiskeid sassis juukseid ja küsib: „Kas üks teie omadest?"

„Jaa-jaa, see kuulub ka meie perekonda, ja siis veel see..." Emil vaatab ringi, kus on Otto. Aga Otto on kadunud. Emil juhib Zillet edasi, läbi kangialuse jõuavad nad järgmisse kõledasse tagahoovi, ja möödudes kõrgete üürikasarmute murenenud, tahmunud seintest, lõpuks kolmandasse. Fritz käib nende kannul. Parempoolse majaukse juures, kaltsukaupmehe keldri kõrval, püüab väikemees ette trügida. Emil tirib ta kättpidi kõrvale, sest külalisel on eesõigus. Välgukiirusel hammustab Fritz suure venna kätt, nii et see ta lahti laseb.

Trepikoda lehkab petrooleumi ja kivisöe järele ning on üsna hämar. Kuid Zille näeb sellest hoolimata kõntsa trepiastmeil ja seintelt mahakooruvat värvi. Ühes esimese korruse korteris tülitseb mees naisega, teises kisab kaeblikult imik.

„Mitmendal korrusel teie elate?" tahab Zille teada.

„Kolmandal." Emil astub temast ettepoole, et talle ust avada. Ohutus kauguses nende järel tatsab Fritz.

Köök, kuhu Zille astub, on niisama hämar nagu trepikoda. Kahhelkividest pliidi kohal kuivavad hallid sokid. Nendest tilkuv vesi sisiseb pliidiraual. Pliidi ja akna vahel istub naine koliseva õmblusmasina kohal kummargil. Tema vastas, kraanikausi kõrval, magab voodis kahvatu tüdruk. Leetrihaige Paula. Ja põrandal roomab ringi kõige noorem laps, Willi.

„Ema, külaline!“ hüüab Emil.

Ema katkestab õmblemise. Pingutusest kissis silmil vaatab ta külalist. „Minu vend on tellijate juures. Kas ma võin midagi edasi öelda?“ Üle naise näo libiseb lootusesäde. „Kas ta võib ehk tulla teile kummutit poleerima?“

„Ei, ema! See on Pintsli-Heinrich. Ta tahab sind joonistada.“

„Oi taevas, Emil!“ Nii väga poleks naine vist isegi keisri külastuse puhul üllatunud.

„Jaa-jaa, kallis proua. Ma tahaksin teid joonistada.“

„Mind?“ Kohmetult näperdab naine oma lihtsast pesuriidest pluusi... „Miks mind, härra...?“

„Zille on mu nimi.“ Ta kergitab kaabut ja kummardab.

„Emil on juba teist rääkinud, härra Zille. Et ta teid hommikuti vahetevahel kohtab. Aga... meil on kraamimata, härra Zille. Meil pole kunagi koristatud.“ Naine häbeneb pliidi kohal kuivavate sokkide pärast ja pesemata tasside pärast aknalaual. „Siin on nii kitsas... lapsed...“ katsub ta vabandada.

„Just seda ma tahangi visandada, kallis proua. Tahan näidata, kuidas te siin peate elama, ehkki te ennast varahommikust hilisööni tööga tapate.“ Zillele meenub tema enese lapsepõlv samasuguses köögis, kus ema perekonda kodutööga vee peal hoidis.

„Suuremat korterit ei jõua me endale lubada. Pealegi ei taha meid viie lapsega ükski majaomanik.“

„Erwin, pane aken kinni, mu õmblustöö saab tahmaseks.“ — „Ah, ema, täna tuleb ju krematoorjumist jälle nii ia lõhnaga rasvast suitsu.“

Ta peatub. „Emil, palu härra Zille tuppa. Seal on rohkem ruumi.“

Köögi kõrval toas seisab otsakuti kaks voodit. Üks on onu Gustavi voodi, teises, kus padjad on veel segiläbi, magavad Otto, Fritz ja Willi. Emili ööase tehakse lohkuvajunud sohvale. Selle ees on ovaalne laud, mille ümber kolm tooli. Kummutil akna all õitseb palsamilill. Rohkem mööblit siia ei mahugi.

Imestusega vaatab Zille pilti, mis ripub hoolikalt kaetud voodi kohal. See on lihtsas raamis trükipilt. Trükipilt tema ofordist, mis ta aastate eest Karl Marxist tegi.

„See pilt on onu Gustavi oma,“ selgitab Emil.

„Ah nii,“ vastab Zille ainult ja mõtleb: Niisiis leidub tõepoolest inimesi, kes minu töid oma tuppa seinale riputavad. Ja äkki taob ta süda valjusti ning kiiresti. Ta läheb ruttu kööki tagasi. „Ärge laske end segada, kallis proua. Ma poen siinsamas nurka ja kriipseldan natuke.“

Naine on rõõmus, et ta ei pea oma õmblustööd katkestama. Ta õmbleb ühele valmisriidevabrikule meestepükse. Vabrikant maksab talle kakskümmend kaks penni paarilt, mis on kõrgeim tasu, sest töö on korralik. Kui ta aga äraviimisega täpne ei ole, väheneb ta töötasu. Tund aega peab ta katkestamatult masinat tallama, enne kui on igale lapsele vihiku teeninud. Poole naela või ostmiseks töötab ta kolm täistundi.

Naine õmbleb hunnikute kaupa tugevast soojast riidest pükse, kuid tema enda põngerjad jooksevad peaaegu palja tagumikuga ringi, mõtleb Zille, libistades pilgu üle Emili, Fritzu ja Willi. Willi hoiab end vooditulba najal püsti, kõigub oma kõveratel jalgadel

paar sammu Zille suunas ja vaatab teda suurte siniste silmadega. Talle meeldib Zille kübar. Emil näeb selle manöövri läbi ja riputab Pintsli-Heinrichi kübara seinale naela otsa, kus harilikult ripub onu Gustavi müts. Zille silmitseb poisipõnni. Ta jälgib iga liigutust, et saaks neid pliiatsiga kujutada. Iga joon on tähtis, tuleb täpselt läbi mõelda. Ehkki ta siin teeb üksnes visandeid. Viimistlema hakkab ta kodus, täies rahus.

Kas ta teabki, et just tema etüüdid annavad tunnistust suurest kunstnikust, sellest, et need on meistriteosed? Aarded, mis koosnevad vähestest joontest. Zille ei pea neid ise kaugeltki millekski eriliseks. Ta sunnib end kõike tähelepanelikult jälgima, et tema tööd tuleksid elutruud. Tema pilk libiseb üle prillide Willilt Paulale, kes parajasti ärkab ja end ruudulise teki alt sirutab. Paula naudib soojust ning suleb taas silmad, märkamata võõrast meest. Ta surub nina sügavale padja sisse, mis lõhnab nii hästi eelmise pühapäeva kartulisupi järele. Oh, saaks praegu taldrikutäie kuuma kartulisuppi! Kuid pole mõtet emalt seda paluda. Kodus ei ole kartuliraasugi. Viimase raha eest oli tarvis niiti osta.

Emil kammib kraanikausi kohal rippuva peegli ees pead, peseb isegi käsi ja joob kraanist lonksu vett. Einoh, mõtleb Zille; kui see nüüd ikka hästi lõpeb — juua vett õuna peale.

Fritz küsib ka juua. Kuid Emil hirmutab ta minema: „Saad veel täid kõhtu.“

„Aga sina?“ viriseb Fritz.

„Mul juba on mõned.“ Emil avab akna alla ehitatud kapi. Ta peaaegu kaob peadpidi sinna sisse. Siis lööb ta ukse kinni. Ema võpatab. Abitult liigutab ta oma

kõhnu õlgu. Heinrich Zille taipab. Kapis pole enam tükikestki leiba. Ta märkas juba ammu, et seinariiulil seisva õlipudeli seina külge kleepub veel ainult paar tilka õli ja et äädikat on vaevalt veerand pudelit. Kindlasti on ka suhkru- ja jahunõud tühjad. Tusaselt kortsutab Zille kulmu ja joonistab aknalauale roninud Fritzu.

„Tule sealt maha!“ käsutab ema. „Sa ei ole klaasist. Siin on niigi küllalt pime.“

Mossitades ronib poiss jälle alla, kusjuures astub ringiroomavale Willile sõrme peale. Willi pistab kõrvulukustavalt röökima. Emil püüab teda vaigistada ja ähvardab seejuures Fritzu: „Ma sulle veel näitan!“ Fritz kaitseb end lärmakalt. Kuid suur vend ei pane teda tähelegi. Ta on jalapingi ümber keeranud ja Willi sinna sisse pannud. Nad mängivad rongi. Rahu on jälle jalule seatud.

Majas jõurab kuskil purjus naisehääl: „Eks minagi olnud kord käharpea noor...!“

„Sa vana lollakas! Pea mokk maas!“ sõimab keegi vihaselt trepikojas. Järgneb veel paar mahlakat sõna. Mingi uks virutatakse kinni.

„Ganeffid on jälle karvupidi koos,“ kommenteerib Emil lühidalt.

Heinrich Zille jälgib Emilit ja mõtleb: Siin, mu poiss, on sul küll raske korralikuks inimeseks saada.

Ehkki lõunaaeg läheneb, ei hakka ema toitu valmistama. Ta muudkui õmbleb. Zille ei imesta. Ta paneb oma visandid kokku ja vajutab kübara pähe.

„Ma tulen pühapäeval uuesti,“ lubab ta lahkudes, „ja tasuks modelliks olemise eest võite siis midagi lõunasöögiks soovida. Midagi päris erilist.“

„Oh jaa! Koorega kartuleid!“ juubeldab Fritz ja limpsab juba ette keelt. „Koorega kartuleid ja rollmopsi!“

Kuid selle lihtsa toidu eest tasumiseks on Heinrich Zillel raha vaja. Ta teab, et ka proua Hulda majapidamiskassas valitseb haigutav tühjus. Seda ei täida enam kindel teenistus. Juba on Grete oma säästusummadega salaja abiks olnud. Seda isa muidugi ei aima.

Zille valib oma tagavarast väga läbimõeldult mõned joonistused, nende hulgas ka kaks oforti. Ettevaatlikult paneb ta need mappi. Ta tahab katsuda neid töid mõnele ajalehele müüa. Mantel juba seljas, sõlmib ta mapi veel kord lahti. Joonistuse Berliini põhjaosas asuvast töölislinnaosast vahetab ta välja rõõmsa, mänguväljakut kujutava pildi vastu. Tütarlapse akti asendab ta „Emaga rahva hulgast“, signeerib lehe, et keegi teine ei saaks seda omaks tunnistada, ja sõlmib mapi lõplikult kinni. Proua Hulda pühib käed jämedakoelise põlle sisse kuivaks ja saadab mehe ukseni. Ta naeratab mehele julgustavalt.

Kõigepealt astub Heinrich Zille sisse ajalehetoimetusse, kus juba mõne aasta eest kord juhuslikult midagi tema töödest ära trükiti. Illustratsioonide eest vastutav toimetaja, kes ta vastu võtab, ei mäleta seda enam või ei taha mäletada, kuid laseb Zillel oma töid näidata. Toimetaja vaatab neid oma väikeste lähestikku asetsevate silmadega natuke aega ja iriseb siis: „Kuidas te ometi julgete selliseid nördimust tekitavaid asju pakkuda! Nii kõverate jalgadega lapsed!“

„Kui need väetikesed paremini süüa saaksid, siis neil ei oleks niisuguseid kõveraid jalgu!“

„Peavarjutud pargipinkidel! Ei, mu härra! Ja see „Ema rahva hulgast“!“ Ajalehemees lööb endale peopesaga vastu otsmikku, nagu istuks seal kärbes. „See solvab ju meie lugejate tundeid. See kutsub esile pahameele!“

„Eks ole! Aga et need vaesed inimesed niimoodi elama peavad, see ei kutsu esile pahameelt!“ Zille hääl väriseb vihast. Ta suleb oma mapi, surub selle kindlalt kaenla alla ja läheb minema.

Järgmises ajalehetoimetuses kohtab ta ainult masinakirjutajat ja peab ootama.

Kas öelda talle, et ta on täna juba viies? mõtleb neiu kirjutusmasina taga, kui ta uut lehte masinasse paneb. Need neli enne teda saatis šeff tagasi. Meie võtame ainult midagi sensatsioonilist. Aga see ei paista olevat niisugune, nagu oleks tal midagi sensatsioonilist pakkuda. Mehel on head silmad, mõtleb tütarlaps. Tal on mehest kahju, sest ta tunneb oma šeffi.

Ootamine käib Zillele närvidele. Ta on süüdanud juba teise piibutäie. Lae all hõljub paks sinine suits, ja masinakirjutaja hakkab köhima. Zille tõuseb.

„Kas jätaksite ehk midagi siia?“ Neiu tahaks teda aidata. „Umbes nädala pärast võite järele pärida. Võib-olla...?“

Aga Zille ei taha midagi sinna jätta ja rändab edasi.

Ta proovib õnne ühes suures kirjastusmajas. Siin tehakse peale paljude päevalehtede ka veel illustreeritud nädalaajakirju. Suure vaevaga, ühest ja teisest kohast

küsides leiab Zille lõpuks tee ühe härra juurde, kes teeb, nagu oleksid nad vanad tuttavad: „Missugune au! Härra Zille!“

Zille komistab vaibavoldile ja peaaegu kukub mehe väljasirutatud käte vahele.

„Kui tihti ma olen mõelnud, kas teie tee kunagi ka meie juurde toob?“ Ta käitub liiga viisakalt selleks, et Heinrich Zille võiks teda uskuda. Ta pakub Zillele tooli. Ta püüab Zillele meeldida. See vähendab hiljem pettumust, kui ta joonistused tagasi lükkab. Ta ei räägi, vaid lausa laulab, kui ta meistrit palub oma kunstiteoseid mitte enam kauem varjata. Sõnatult ja ka vastumeelselt avab Zille mapi, ja mees silmitseb pakutavat asjatundja pilguga. Äkki vilistab ta läbi puseriti kasvanud esihammaste, hoiab üht joonistust kõrgel, toob silmadele lähemale ja sosistab: „See oleks ju midagi meie naljalehe tarvis!“ Siis hakkab ta naerma, nagu kõditaks teda keegi.

Kui vähe sa küll tead sellest, mis seal näha on, muidu sa ei naeraks, mõtleb Zille. „Kes minu naljade üle naerab, see ei mõista neid!“ pomiseb ta.

Mees ei tee Zille sõnu kuulmagi. Ta valib välja veel teise joonistuse. „See siin samuti. Hiiglama naljakas, hi-hi-hii!“ Ta asetab mõlemad joonistused oma kirjutuslaua keskele. „Missuguses numbris me need avaldame, seda ei tea ma teile veel öelda. Kuid me maksame teile illustratsiooni eest viiskümmend penni.“

„Ei!“ söandab Zille ennast kaitsta. „Ainult viiskümmend on vähe! Selles on päevadepikkune töö.“

„Aga austatud meister! Meil on oma eeskirjad. Kindlad tariifid. Seda liiki illustratsioonide eest

Piimapoe ees

võime maksta ainult viiskümmend penni. Viis marka joonistuse eest makstakse siis, kui seal on kümme figuuri. Sellel on aga ainult üks, kaks, kolm, neli, viis, ja teisel hoopiski vähem. Te peaksite siis veel paar figuuri lisama."

„Ma ei saa ju umbropsu kahte või kolme mehikest juurde kriipselda," vastab Zille tõrjuvalt. „Igal figuuril on pildil oma koht. Muidu ei ole pildil mingit mõju. Seda te peaksite ometi teadma, härra toimetaja! Kompositsiooni seadustest tuleb kinni pidada. Kõik peab tunduma täiesti juhuslik, loomulik, mitte poseeritud."

„Et teil see loomulikkus nii hästi on tabatud, härra Zille, otsustasin ma kohe kindlalt need kaks osta." Ta lappab veel kord joonistusi. „Ehk õnnestub teil seda teemat" — ta osutab „Emale rahva hulgast" — „lustakamalt, huumoriküllasemalt kujutada. Siis ostame ka selle. Praegu mõjub ta nii... nii..."

„Solvab teie lugejate tundeid, kutsub esile pahameelt," aitab Zille teda ja mõtleb: Igal pool seesama! Ma pean oma pilte ilustama. Mahendama. Nad tahavad nalja. See on valus, kui tõsist asja peab nalja pähe müüma. Kuid mul pole valikut. Ma pean müüma. Mul on raha vaja.

Täna teenis ta ühe marga. Kummagi joonistuse eest viiskümmend penni. Heinrich Zille naerab endamisi kibestunult, kui ta mööda Leipzigi tänavat longib. Oktoobrituul rebib tema vihmakindlat villast mantlit. Üks mark! Ta jalad on väsimusest rasked. Teise klassi voorimehetroska sõidab temast munakividel rappudes kolinal mööda. Troska on tühi. Marga eest

võiks Zille lasta end koju sõidutada. Logisev hobuseraud klõpsub. Valjad kilisevad. Hobune teritab kõrvu. Tema kutsar on pukis magama jäänud. Põõnad, mõtleb Zille ja kõmbib edasi. Hobune leiab ise kodutee.

Ka teda tõmbab koju, sooja tuppa. Kas ta ei peaks enesest võitu saama ja neljandale toimetuseuksele koputama? Ehk toob see talle veel ühe viiekümnelise sisse. Ei, Zillel on tänaseks küllalt.

Ta on nii tugevasti oma mõtetega ametis, et ei pane midagi tähele ja põrkab Friedrichi tänava nurgal kokku elegantse härraga, kellel on samasugused vurrud nagu keisril.

Hämmeldunult vaatavad nad teineteisele otsa.

„Taevas hoidku — Zille!“

„Professor Liebermann*!“

Nad kergitavad kübarat, teretavad kättpidi, rõõmustavad selle juhusliku kohtumise üle. Palja otsmiku tõttu mõjub Liebermanni pea väga kitsana. Ta vaatab Zillet heatujuliselt.

„Teil oli vist jälle üks oma pildike silme ees, et te mind tähele ei pannud, mis?“ püüab Liebermann naljatleda, taibates, et tema noorem kolleeg tunneb end üsna roidununa.

Heinrich Zille lööb käega. Ta ei tea, kuidas mappi käes hoida. Ka seda märkab professor. Zille köhatab, kuid vaikib.

„Nüüd, kus te täielikult meie hulka kuulute,

---

*Professor Max Liebermann oli aastail 1920—1933 Preisi Kunstide Akadeemia president; tema ettepanekul võeti Heinrich Zille akadeemia liikmeks.

Professor Max Liebermann

peaksite lõpuks õlivärvidega maalima,“ annab Max Liebermann talle nõu, ja ta mõtleb seda tõemeeli. Ta oleks valmis oma Wannsee ääres asuva suvila läheduses elavatelt jõukatelt naabritelt tellimusi hankima.

„Ei, professor! Minu väikesed inimesed tahavad ka midagi tuppa riputada. Aga õlimaale ei jõua nad endale lubada. Ma jään oma joonistuste juurde.“ Heinrich Zille teab, et ta pole toredate piltide maalija, nagu seda on professor, kelle igal figuuril on värske nägu, puhas, valge põlleke ees ning tanuke peas. Liebermanni kujusid ei pea keegi haletsusväärseteks. Isegi tema „vaeslapsed“ on rõõmsameelsed ja hea-

tujulised. Temal on kõik ilus ning õhu- ja päikesekullane roheliste puude all. Kuid enamik Zille modelle pole veel kunagi õitsvat kastanit näinud, rääkimata meres suplemisest. Ei Emili ema ega onu Gustav ole kunagi luidetel jalutanud.

„Ei, ei," ütleb Zille valjusti. „Mida ei p e a tegema, seda ei tohi teha t a h t a. Kui midagi on öelda, siis peab seda ütlema, aga ilma valetamata. Ja seda tahan ma teha. Alati!"

Max Liebermann mõistab ja noogutab Zillele sõnatult. Nad lähevad kõrvuti mööda rahvarohket Friedrichi tänavat alla Lindeni poole. Nüüd on tuul neil selja tagant.

„Üle sõidutee minek muutub üha raskemaks. Need haisvad bensiinitõllad!" toriseb Liebermann ja varitseb võimalust autode ja voorimeeste vahelt läbi pääseda. Zille jätab hüvasti, sest ta läheb teises suunas. Professor kutsub teda külla. Klaasike punast veini mõjuks selle ilmaga hästi. Zille keeldub tänades. Ja nii tõttab Liebermann üksi läbi Keisrite galerii*, kõige esinduslikumaist kauplustest mööda, ja pöördub Pariisi väljakule, kus ta elab Brandenburgi värava kõrval asuvas majas, hubaselt sisustatud tubades; seal võib ta oma ateljees ja hinnalises raamatukogus rahulikult töötada, kui ta just oma maamajas Wannsee ääres ei puhka. Teener võtab tal mantli seljast, ja tütar Käthe ootab teda juba kärsitult. Kuid mõtetega viibib ta veel Heinrich Zille juures, keda ta tahaks kuidagimoodi natukegi jalule aidata. Aga kuidas?

*K e i s r i t e g a l e r i i — Berliinis asuv pargitee, mille ääres olid keisrite kujud.

Heinrich Zillet ootab kodus abikaasa Hulda. Tühi söepang käes, oli ta parajasti keldrisse minemas. Nüüd tahab seda tema eest teha Zille. Kuid Hulda tõrjub teda tarmukalt, arvab, et pärast võib Walter alla minna. Zille olevat täna tõepoolest juba küllalt ringi jooksnud. Ta peab oma jalgu säästma. Tänulikult vaatab Zille üle prilliklaaside oma abikaasale otsa ja ei söanda oma armetut teenistust lauale panna. Ta lohutab naist lootustega. Toimetus oleks talle joonistuse eest viis marka lubanud. Aga siis peab pildil olema kümme figuuri.

Hulda Zille vaatab meest umbusklikult. „Miks siis kümme?"

„Nina pealt viiskümmend! Tohutu summa, eks ole?" Ta muigab ühe suunurgaga.

Proua Hulda katsub peast arvutada, kui palju ninasid ema mees peab joonistama, et perekond saaks selle kuu ära elada ja Hans oma väljaõppe lõpule viia. Raske ülesanne. Nii suurte arvudega pole ta harjunud. Ta kohkub. Kuidas Heinrich sellega toime tuleb?

Zille soojendab elutoa valge kahhelahju ääres käsi. Ta tunneb kerget peapööritust ja hingab sügavalt, et sellest võitu saada.

Erutatult lendleb leevike oma puuris.

„Ära karda, Hanseke," pomiseb Zille. „Isa teab, et ta ei tohi alla vanduda."

Rahustavalt tiksub seinakell. Meloodiliselt lööb ta viiendat tundi. Zille läheb ahju juurest ära ja hakkab kapi juures askeldama. Kasutatud kirjaümbrikute virnast — ühtki ümbrikut ei hävitata — tõmbab ta

välja kõige suurema ja tugevama, võtab selle osavalt lahti, pöörab aadressiga külje sissepoole ja kleebib vanast uue ümbriku. Kuni liim kuivab, kirjutab Zille Albert Langenile, kes annab Münchenis välja satiiriajalehte. Sellele ajalehele, nimega SIMPLICISSIMUS, pakub ta üht oma joonistust. Ta on juba kolme aasta eest kriidi ja sulega jäädvustanud ühe töölisnaise kõik mured ja kannatused, naise, kes, väike tüdruk süles ja teine laps tulemas, on valmis jõkke sööstma.

„Ema, ega seal külm ei ole?“ — „Ole rahulik, kalad ju elavad seal.“ Nende sõnadega laseb Heinrich Zille vaesel naisel oma tütrekest lohutada. Häda ajab naise selle kohutava sammuni, ajab ta surma.

Zille lõikab paraja papitüki, et joonistus teel Berliinist Münchenisse ei kortsuks, ja pistab selle kirja juurde ümbrikusse. Pintsli-Heinrich ei tohi ühtki võimalust kasutamata jätta. Ehk on tal õnne. Albert Langen maksab korralikku honorari.

„Miks isa ennast niimoodi vaevab? Miks ta alati joonistab ainult kodutuid, kerjuseid, neid, kellel midagi ei ole ja kes ise midagi ei ole!“ kurdab Walter vaikselt oma õele Gretele, kes seisab ema kõrval pliidi ääres. „Kes neid üldse näha tahab! Keegi ei osta niisuguseid pilte!“

„Sul on õigus! Kui isa maaliks kuulsaid inimesi, läheks meil paremini,“ on Grete temaga nõus.

„Teil ei lähe ka praegu halvasti. Te ei ole kunagi nälginud ega külmetanud,“ noomib neid ema.

„Noh, sa vaata ometi ringi, kuidas teised inimesed elavad. Missuguse ilusa maja on härra Gaul endale

Vette!

Roseneckil ehitanud," kaitseb Walter oma arvamust.

„Aga veel professor Liebermann!" toetab Grete teda innukalt. „Kuidas tema elab!" ütleb neiu unistavalt. „Ja Käthekesel oli isegi kasvatajanna, kellega ta käis koos reisimas."

„Härra professori vanemad olid jõukad inimesed, ja ka tema naine ei olnud nii vaene kui mina," ütleb Hulda Zille vaikselt. „Ma ei toonud teie isale midagi abiellu kaasa. Kuid ta abiellus minuga sellest hoolimata." Ja ehkki mõlemad lapsed kohmetunult vaikivad, lisab ta: „Ma ei taha sellest enam midagi kuulda! Isale mitte sõnakestki! Ma palun seda!" Kollanokad, mõtleb ta. Nad pole midagi taibanud. Nad peavad veel palju õppima.

Walter puhub endal juuksesalgu näo eest ära. Ta ei ütle küll enam midagi, kuid sisimas jääb ta selle juurde: kui isa nii väga selle miljöö küljes ei ripuks, oleks tal kergem ja ta oleks lugupeetavam, võib-olla isegi kuulus ja ka professor. Kindlasti saaksid nad siis endale lubada moodsat elektrivalgust, vähemalt aga oleks neil ruumikas korter ateljeega.

Ka Grete unistab omaette toast, kus oleks valge poleeritud mööbel ja tüllkardinad, nii nagu on ühel sõbratariil büroost. Grete külastab teda meeleldi. Kohe pärast õhtusööki kaob ta tähelepandamatult sõbratari juurde. Mõlemad tütarlapsed koovad endale niitpeenest lõngast moesolevaid sukki. Üheskoos pole kudumine nii igav.

Kui Grete natuke enne kesköödkoju jõuab, põleb isa akna taga veel petrooleumilamp. Üksildaselt väreleb valgus pimeduses. Heinrich Zille töötab,

joonistab kümne figuuriga pilti. Ja see ei meeldi tütrele sugugi, et isa veel ei maga.

Ka Emili ema on veel üleval. Õmblusmasina kohale kummardunult võitleb ta väsimusega. Paar korda on ta silmad juba kinni vajunud. Viimane õmblus läks viltu. Nüüd peab ta selle üles harutama. Raisatud aeg. Varastatud uni. Ta tahtis need püksid veel valmis teha. Nüüd aga kulub kaks korda nii palju aega. Tal on külm. Köögist käib läbi vilu tuuleõhk. Aken on hõre ja tuli pliidi all juba mitu tundi tagasi kustunud. Ülejäänud söed tuleb homseks jätta. Emili ema võbistab õlgu, et külmatundest lahti saada. Valjusti ja häbitult naksutab toonesepp uksepiidas, sööb end paksuks ja ümmarguseks.

Naine kuuleb, kuidas Emil unes vähkreb. Sohvavedrud krägisevad. Willi köhib ja Fritz ei saa isegi magades suud kinni. Järsku pöörduvad naise mõtted jälle Pintsli-Heinrichile ja sellele, kuidas ta siia kööki ilmus. Kas ta tõesti jälle tuleb? Emil on selles kindel. Ja Fritz juba kuulutas, et ta sööb pühapäeval kolm taldrikutäit kartuleid — kuumi, lõhki keenud koorega kartuleid, mis on jahused ja kollased ja soolaga üle riputatud. Tema üksipäini. Onu Gustav oli ainult pead raputanud ja kõrvale vaadanud.

Gustav jääb täna kauaks ära, mõtleb naine. Kuid tal ei pruugi karta, et Gustav joobnult koju tuleb. Tema vend ei ole joodik, ta ei käi mööda kõrtse. Ta külastab mõnda haridusseltsi. Naine ei tea täpselt. Igatahes toob vend sealt mõnikord ajalehti või raamatuid kaasa, mida ta siis siin tema juures köögis loeb.

Mõnikord kardab ta küll, et Gustav üritab end poliitikasse segada. Kuid naine ei ütle midagi, laseb vennal teha, mis ta õigeks peab. Ta on õnnelik, et Gustav aitab tal lapsi kasvatada.

Kui onu Gustav mõni minut hiljem kuuldamatult kööki tuleb, leiab ta õe õmblusmasina kohal magamas.

III

Jälle ei kohanud Emil teda. Ei üleeile hommikul, ka mitte eile. Oma õele-vendadele ei rääkinud Emil midagi. Kuid see teeb teda rahutuks. Ta ju ei tea, et ta Pintsli-Heinrichit enam kunagi varahommikul ei kohta, sest et too enam fotoseltsis ei tööta. Emil ei tea, et Zille alles siis tõuseb, kui temal on juba kõik ajalehed laiali kantud.

Täna aga on pühapäev. Kas Heinrich Zille tuleb? Emil ootab teda tänavapoolse maja ees. Ta sülitab sillutisele. Vastik harjumus. Emil teab seda ise ka. Ja kui niisugune mees nagu Pintsli-Heinrich temaga tutvust peab, tuleb sellest harjumusest lahti saada.

Emil oleks meeleldi onu Gustavit natuke saatnud, pisut lohutanud teda tabanud õnnetuses. Kummutiplaadi kiulisest puust oli peitel välja libisenud ja rebinud onu vasakusse kätte sügava haava. See tuli kinni õmmelda. Kuid onu Gustav oli vigastatud kätt rohelise seebi lahuses loputanud ja lasknud selle oma õel kinni õmmelda, ise ärritatult läbi kokkupigistatud hammaste torisedes, et just nüüd, kus tal lõpuks on töö, ei saa ta midagi teha. Et vähemalt natukegi kasulik olla, nagu ta väljendas, oli ta äsja välja läinud.

Ta tahtis kaasa aidata homme toimuva rahvakoosoleku ettevalmistamisel. Karl Liebknecht, kellesse onu Gustav kindlalt usub, jätab hüvasti. Riigikohus mõistis talle eelmisel nädalal poolteist aastat kindlusevangistust. Homme hakkab Liebknecht oma karistust kandma. Ja kõik ühe rahubrošüüri pärast. Emil ei mõista. Keda see brošüür siis ärritab? Kindlasti ei olnud see brošüür nii süütu. Emil oleks võinud tee peal onu Gustavilt küsida. Kuid Emil rõõmustab Pintsli-Heinrichi ja lubatud lõunasöögi üle. Ta ei mõtle enam Liebknechtile, keda ta hagunii ei tunne.

Emili nina läheb punaseks. Ta külmetab. Külm poeb tal läbi viledate riiete naha vahele. Et igavat ootamist lühendada, üritab poiss kaltsukaupmehe rasvast kassi enda juurde meelitada. Emil kadestab kassi tema sooja kasuka pärast. Loiult kissitab kass oma rohelisi silmi ega liiguta oimugi. Selles linnaosas on kassid ainukesed, kes ei kannata puudust. Rotte leidub siin külluses.

Äkki kargab kass püsti ja lippab Emilist mööda.

„Vasakult paremale ennustab halba!“ sosistab poiss ja põrnitseb kassile järele. Ei! Ta ei lase ju ometi ühel tobedal kassil kõike ära rikkuda! Ta sõnastab kõnekäänu lihtsalt ümber: „Vasakult paremale ei ennusta m i d a g i halba!“ Just! Mitte midagi halba! Ja nurga tagant ilmub nähtavale Heinrich Zille. Emil märkab teda otsekohe, ja ka Zille näeb poissi ja mõtleb: Mis oleks saanud, kui ajaleht poleks ühtki pilti võtnud? Ka Albert Langen on Münchenist otsekohe vastanud. Ta avaldab need sulejoonistused.

Täna ei kuiva köögis pliidi kohal pesu. Ukse kõrval

taburetil on padi, natuke küll kulunud, aga ikkagi padi. Hallid põrandalauad on pühitud ja tassid pestud. Seda kõike on teinud Emil. Sest ema istub nagu tookordki õmblusmasina taga ja lõgistab õmmelda õmblust õmbluse järel. Paula istub voodis, pestud ja kammitud, lehvide asemel sinised villased lõngajupid patsidesse põimitud. Uudishimulike ja rõõmsate silmadega jälgib ta Pintsli-Heinrichit, kelle kohta Emil on öelnud, et ta on tema sõber. Fritz ja Willi mängivad erandlikult sõpradena kraanikausi all püksinööpidega. Isegi Otto on kohal. Otto meisterdab nukutuba. Kuid võib-olla saab sellest hobusetall. Ta pole veel otsustanud. Tõenäoliselt ei saa see nagunii kunagi valmis, sest Ottol tulevad järjest uued ideed.

Ema katkestab õmblustöö, tuleb õmblusmasina juurest ettepoole ja tervitab Heinrich Zillet. Ta on pisut kohmetu. Ta pühib põllenurgaga Willi nina, tõstab siis oma kõige noorema, kes on surnud isalt pärinud peale eesnime ka nõrgad kopsud, üles ja võtab sülle. Ja juba on Zillel motiiv, mida ta tahab jäädvustada: ema lapsega. Kuid enne kui ta visandama hakkab, pistab ta Emilile silma pilgutades ühe mündi pihku. Emil teab kohe, mida teha, ja annab Fritzule märku, et too kaasa tuleks ja kanda aitaks. Suure kolinaga, nagu variseks puuriit ümber, tormavad mõlemad minema.

Gottlieb Künze keldrikauplus on avatud ka pühapäeval. Tema juures ei ole mingit korda. Heeringatünn seisab jahukoti kõrval, saapamäärded meekookide kõrval, petrooleum võile ohtlikus läheduses. Sellegipoolest käib siin maa-aluses poes alati palju rahvast, sest Künze annab võlgu. Ta kirjutab üles.

„Teie ei saa enam midagi!“ ütleb kaupmees enesestmõistetava kindlusega, kui järg Emili ja Fritzu kätte jõuab. Kaupmees koputab juustunoaga vastu kassa kõrval asuvat määrdunud arveraamatut. „Enne makske võlg ära!“

„Härra Künze, kui ema püksid üle annab, siis me maksame oma võlad ära. Me oleme ju alati ära maksnud. Täna me tahame...“ Emil näitab särava mündi ette, ja paks kaupmees kaalub kärmesti, mida soovitakse, ning paneb selle letile.

Kümme naela kartuleid — väikesi, need on odavamad. Neliteist heeringarulli ehk rollmopsi, nagu neid ka nimetatakse. Kaheksandik võid. Üks värske leib ja jupike pressvorsti. Selle kõige eest laseb Gottlieb Künze mündil kassasse kaduda. „Klapib täpselt, mu poiss.“

„Ei, härra Künze!“

„Mis...!“ Ta vist kuulis valesti!

„Kümnese pean tagasi saama.“ Emil ei lase end petta. Ta on peastarvutamises klassi parim. Seda Gottlieb Künze muidugi ei teadnud. Jõmpsikas tabas ta teolt.

„Pagan võtaks!“ ütleb Künze peaaegu tunnustavalt — nii väga on ta jahmunud. Ja kõigi ostjate imestuseks võtab ta kassast tõepoolest kümnelise.

„See heeringataltsutaja ei oleks ju üldse m e i l nahka üle kõrvade tõmmanud,“ ütleb Emil Fritzule. „Ta tahtis Pintsli-Heinrichit alt vedada, tead, ja seda ei tohi me lubada! Saad aru?“

Fritz noogutab, ehkki ei saa millestki aru. Ta hoiab pärgamentpaberisse mähitud heeringarulle kõvasti kahe käe vahel.

„Igaühele kaks!“ vadistab Fritz seda järele, mida

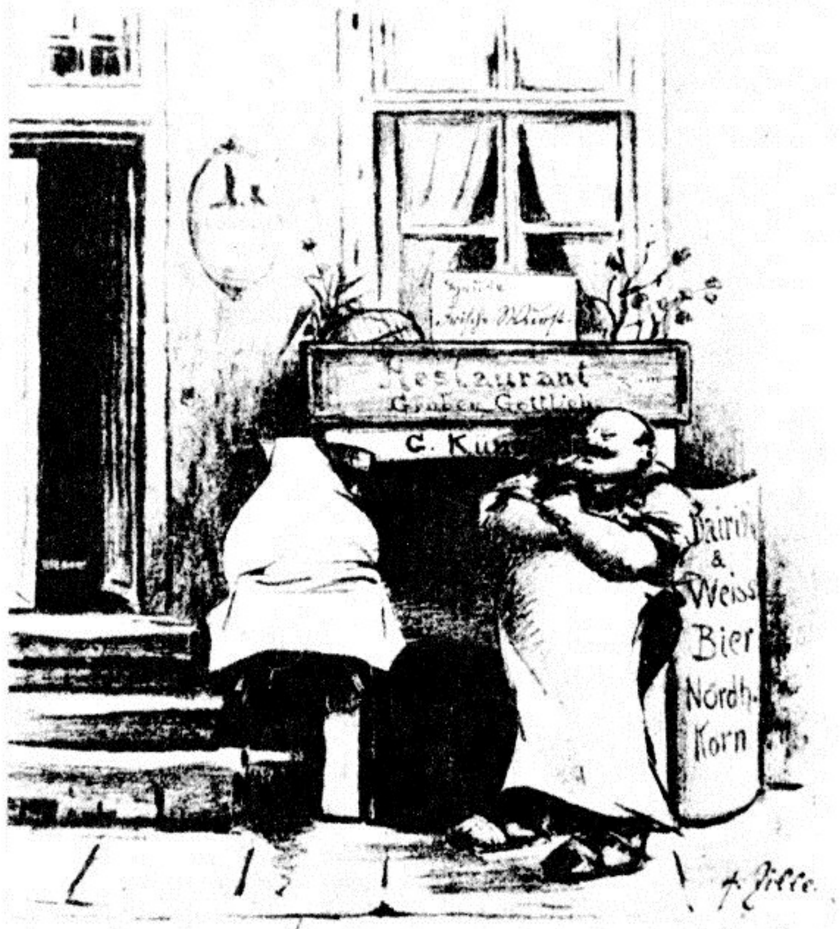

Meine Wurst is gut —
Wo keen Fleesch is — da is Blut —
Wo keen Blut is — da sind Schnippen
Un meine Wurst is nich zu kippen!

„Minu vorst on hää —
kus liha pole, veri on sääl,
kus verd ei ole, sai sääl aitab —
minu vorst ei ole laita!"

vend on talle öelnud, ja hopsab üle läve kööki. Heinrich Zille taipab, et poisipõnn oleks meeleldi juba trepil ühe rullikeeratud hapu heeringapoole nahka pistnud. Kuid Emil oli nagu valvur selja taga.

Ema hakkab heategijat nende kallite asjade eest tänama. Zille tõrjub teda kortsus kulmul ja tegeleb süvenenult oma visanditega. Ilma üles vaatamata visandab ta sinise õlikriidiga naise põlle ja pluusi, valib Willi jakikese jaoks heledama sinise; paneb ema ja lapse hoogsate, lihtsate joontega paberile. Üht silma kinni pigistades kontrollib ta varju värvitooni. Temale, Pintsli-Heinrichile, saab rõske poolpime köök, kus alatasa valitseb nälg, ateljeeks, ja Emili ema on talle see, mis minevikus maalikunstnikule oli madonna. Zille tahab, et kõik näeksid, kui raske on koorem, mida vaene naine peab kandma. Zille tahab tema suhtes poolehoidu äratada, teda aidata. Aidata oma piltidega. Sellepärast ongi ta võimeline naist joonistama. Ainult sellepärast.

Zillet ei häiri, et tema modell paigal ei püsi, liikumatult ei seisa, nagu muidu tavapärane, — et naine oma poistelt ostud vastu võtab. Fritz jälgib, et Emil ka kõik välja laoks. Pehme leiva küljest lõikab ema nii mitu viilu, kui mitu last köögis on. Laste silmad on näljased. Zillel ei jää midagi märkamata. Ka mitte see, et ema mõned kartulid järgmise päeva lahja supi jaoks salaja kõrvale paneb, enne kui hakkab teisi keetmiseks ette valmistama. Zille registreerib kõik, talletab oma mällu.

Otto taob, nagu lööks ta kaheksatollist naela tammeplangu sisse.

„Hullvaim, jäta järele! Muidu hakkab majavalitseja jälle torisema," hoiatab Emil.

„Las see vana tohman toriseb. Mis sest.“

„Kiidukukk!“ ütleb Paula leivakoorukest närides etteheitvalt. „Sina lased alati esimesena jalga. Willi ja mina saame kõik enda kaela.“

„Võid ka plehku panna — või ei kanna jalad?“

„Aga väike?“ on Fritz nördinud. „Oled ikka tore vend küll. Sa peaksid meid kaitsma!“

Heinrich Zille kuulab poole kõrvaga nende jagelemist, mis lõpeb alles siis, kui sisse tormab preili Mieze. Preili Miezel, naabrinaisel, on pleekinud seelikusaba vöö vahele pistetud ja ümber kaela ilutseb kirju rätik.

„Oi jeerum! Ma tulen just õigel ajal! Kellel teist sünnipäev on?“ hüüab ta rõõmsalt. Ta pole nurgas istuvat Pintsli-Heinrichit veel avastanud. Ehkki preili Miezelgi elu kerge ei ole, on ta enamasti heas tujus. Sellepärast Emil lausa imetleb teda.

Preili Mieze elab korrus kõrgemal, ta jagab tuba pimeda korvtoolipunuja Bertaga. Omaette korterit ei ole tal võimalik endale lubada. Vahetevahel leiab nende kahe juures peavarju veel ka rändav kääriteritaja — kõhn mees, kes tundub koosnevat ainult kontidest. Ta on siin väga teretulnud, sest ta parandab ka potte ja padasid. Millest preili Mieze üldse elab, seda Emil täpselt ei tea. Seda ei tea keegi. Mõnikord abistab ta ümber nurga asuvas kõrtsis, mõnikord käib härraste kortereid koristamas. Ta on olnud ka müüjaks ühes kaupluses, kus müüdi jahuussikesi puurilindude toiduks. Emil teab, et ema ei näe preili Miezet heameelega enda pool. Ema ütleb, et naabrinaine on onu Gustavile silma heitnud. See ei meeldi emale. Kuid sellest hoolimata on ta preili Mieze vastu lahke, laenab talle isegi

abivalmilt äädikat, mida preili Mieze palub — tibatillukese napsiklaasi täie, mis on vaevalt suurem sõrmkübarast. Emal ei ole midagi ka selle vastu, et naabrinaine ennast pliidi ääres soojendab. Miezel pole ammu enam sütt oma väikese raudahju kütmiseks. Kuid tal on juukselõikusmasin ja ta lõikab korrapäraselt Emili, Otto, Fritzu ja Willi juukseid. Mõnikord ei jää juuksed küll päris ühetasased, ja et kauem ette lööks, lõikab ta need liiga lühikeseks. Ent ta teeb seda tasuta. Ja muidugi lõikab ta ka onu Gustavi juukseid. Temal aga mitte nii väga lühikeseks! Ja sellepärast tohib preili Mieze nende pliidi kohal oma külmakohmas sõrmi soojendada.

„Gustav on küll vist juba koti peale pugenud?“ küsib Mieze.

Ema teeb, nagu poleks kuulnud.

„Onu Gustavil on tegemist, Liebknechti pärast,“ ütleb Emil. „Kas teil ei käi jälle aken hästi kinni?“ Poiss pilgutab talle silma. „Ma ütlen onule edasi, kui ta koju tuleb.“

Emil loovutaks talle isegi paar kuuma, koorega keedetud kartulit. Kuid need ei ole veel pehmed, ja Mieze hakkab juba tagasi üles minema, hoides klaasi äädikaga ettevaatlikult käes.

Heinrich Zille muheleb, ehkki mõtleb: Vaeseke! Võib-olla oleks temast hea raamatupidaja saanud, nii nagu t e m a tütar seda on. Kahjuks ei avanenud Miezel niisugust head võimalust. Võib-olla kasvas ta ilma isata ja tal ei olnud kedagi, kes oleks tema koolitamise eest maksnud. Kas väikesele Paulale saab osaks samasugune saatus? Paula naeratab Zillele kelmikalt,

keerab koketselt oma patsiotsa ümber nimetissõrme, et juuksed lokki jääksid, ja hakkab siis parajasti valmis saanud pükste õmblusniidi otsi sõlmima. Osavalt lõikab ta niidiotsad ära. Tema liigutustes on märgata vilumust. Paula aitab tihti oma ema. Isegi praegu, kus ta haigena voodis istub, ja nii saab nende pükste ostja pealekauba kaasa mõned leetripisikud.

Vahepeal on Emilist kelner saanud. Ta žongleerib läbi köögi seitsme taldrikuga, millest ükski pole teisega sarnane ja kolm on katkised. Ta peab jalapingil istuvast Willist üle astuma ja veel ka ette vaatama, et mõni tühi niidirull talle jala alla ei jääks. Päeva pidulikkuse pärast tuleb süüa toas. Tuba on küll kütmata ja rõske, tapeedid kohati niiskusest rikutud. Kuid ovaalse laua ümber leiavad kõik endale koha.

Fritz viib lauale heeringarullid ja soolatoosi. Ainult Otto ei liigu oma kohalt. Otto on vabatahtlikult kütjaameti enda peale võtnud ja viskab aeg-ajalt onu Gustavi töökohalt toodud lauajuppe pliidi alla, et tuli heledamalt põleks ja kartulid rutem valmis saaksid.

Ehkki ka Pintsli-Heinrichi kõht endast märku annab, ei istu kunstnik laua äärde. „Emba-kumba, kas süüa või joonistada," pomiseb ta, „mõlema jaoks on tarvis pead ja käsi." Ta joonistab ja on rõõmus, et toit kõigile maitseb. Oma apluses kõrvetab Fritz endal sõrmi ja huuli. Willi rabeleb nagu pääsukesepoeg toidu ootel. Otto kugistab, nagu tahaks võita maailmarekordit kiirneelamises. Ainult Emil tõmbab pikkamisi kartulilt koori ja mõtleb: Jah, täna saame kõik kõhu täis. Aga homme? Kas onu Gustavil on ehk tõesti õigus,

kui ta alati kinnitab, et armuannid ei ole mingi tõeline abi?

Ema jätab paar kartulit keedupotti ja viib pliidile tagasi. „Onu Gustavi jaoks."

Mees jookseb mööda koosolekuid, mõtleb Pintsli-Heinrich. Milleks? Juttudest ei saa keegi söönuks.

Zille jälgib üle prilliklaaside Paulat, kes mugib nagu väike jänku, ja püüab lapse kentsakat nägu mõne joonega jäädvustada.

Koju jõudes tahab Zille kohe molberti juurde istuda ja värsked visandid ära kasutada. Aga kui ta Huldalt kuuleb, et August Gaul on vahepeal kaks korda teda otsimas käinud, sest tal olevat midagi pakilist rääkida, asub Zille kohe teele Grunewaldi, et sõbraga kokku saada.

Perekond Gauli majakest Roseneckil ümbritseb aed. Zille ei helista värava juures. Ta arvab, et sõber on maja vastas ateljees. Gaul töötab siin ennelõunati ja pärastlõunati visalt ja suure hoolega. Siin on sündinud tema lõvid ja karud ja part purskkaevu jaoks ja isegi elevant.

Miks ta minuga rääkida tahab? arutleb Zille. Kas ta vajab minu abi? Nõuannet? Näpunäidet? Zille haarab ukselingi, tahab seda alla vajutada, kui talle tarmukalt hüütakse: „Hei!"

Ta pöördub ja näeb proua Gauli, kes toetub labidavarrele, käised üles kääritud. Naine kaevab köögiviljapeenraid ümber. Maa peab talvel põhjalikult õhutatud saama ja uut jõudu koguma. Proua Gaul

külvab ja koristab oma rediseid, herneid, ube ja salatit ise.

„Mu mees ei ole kodus. Ta läks ju teie poole! Kuidas te üldse siin olete?“ Ta vaatab Zillet ülevalt alla. Proua Gaul on suur, tugev, paksude mustade juustega naine — ajab lausa hirmu peale. Aga Heinrich Zille ei karda. Kui proua Gaul on sõrmed mullast puhtaks nühkinud, sirutab ta tulijale käe.

Proua Gaul puhub juuksesalgu otsmikult ja palub Zillet majja tassi „tulist“ jooma, nagu tema ütleb. Maja hoiab ta samuti täiesti üksi korras — seejuures eeskujulikult korras — ja peale selle hoolitseb veel oma vaikse mehe, kolme elavaloomulise lapse ja paljude külaliste eest, kelle hulgas on tihti rikkaid kunstikaupmehi ja kõrgelseisvaid isikuid. Kuid ka nendele ei keeda proua Gaul ühegi oa võrra kangemat kohvi kui endale.

„Hm...“ ühmab Zille pettunult, nipsutab pöidla ja nimetissõrmega vastu kübaraäärt, nii et kübar kergelt kuklasse nihkub. Ehk peaks ta parem kohe jälle tagasi minema? Kuid proua Gaul jääb selle juurde, et Zille oodaku siin või ateljees, ja Zille lähebki perenaise järel majja.

„Miks te Huldat kaasa ei võtnud? Te külastate meid viimasel ajal nii harva,“ ütleb proua Gaul laitvalt ja keerutab kohviveski vänta. Ta teeb seda kiirustamata, pigem väärikalt. „Kas lapsed on terved?“ tahab ta teada, ja vastust ära ootamata pajatab oma lastest: „Hiireke oli natuke külmetunud. Aga muidu on meie omad tublid. Peter kasvab riietest välja, talle on juba jälle uut ülikonda tarvis.“

„Ja mis te vanadega teete?“ uudishimutseb Zille kavalalt silma pilgutades.

Suur naine vaatab Zillele otsa, taipamata, kuhu see sihib.

„Mulle kuluksid need ära, meie ajalehekandja Emili või tema vendade jaoks,“ selgitab Zille. „Eriti oleks vaja paari saapaid.“

„Te ei tunneks ennast vist hästi, kui te kedagi aidata ei saa, eks ole?“ ütleb proua Gaul ja lubab väikeseks jäänud riided üle vaadata.

„Kui saab, siis tuleb aidata, muidu ei ole me väärt, et päike meie peale paistab,“ ütleb Zille tõsiselt. Ta võtab prillid eest. Need on toas higiseks tõmbunud ja ei paista läbi. Ta hõõrub taskurätikuga prilliklaasid läikima.

„Umbes nii räägib August ka alati.“ Proua Gaul noogutab nõusolevalt ja kostitab Zillet suure tassitäie kuuma kohviga, mille juurde pakub suhkrut ja piima. Suhkrust peab Zille muidugi loobuma.

Juba laskub linnale õhtune hämarus. Laternasüütajad teevad oma ringkäike. Teenijatüdrukud viivad oma härraste koeri jalutama. Vabrikandid lasevad ennast koos abikaasaga ooperisse sõidutada, ja Pintsli-Heinrich kõmbib kodu poole, olles August Gauli asjatult oodanud. Ta on rahutu, ei oska ära arvata, mis tungiv asi see küll oli, mille pärast sõber teda näha tahtis. Kas August Krausiga juhtus midagi? Kuid siis oleks proua Gaul seda kindlasti teadnud. Või oli see kunstinäituse pärast, mida ette valmistati? Seal taheti ka mõningaid tema töid näidata. Kuid selle jaoks ei saa ta praegu ühtki joonistust ära anda. Ta peab neid müüma — ajaleh-tedele.

Järgmisel hommikul on tal hea tuju ja töölust. Ta on üksi kodus. Grete on oma büroos, Walter töötab oma meistri juures ning proua Hulda küürib pesuköögis voodilinu ja käterätikuid. Ainult leevike on kohal ja vilistab Zillega duetti. Ahjus põleb rõõmus tuli. Zille süütab oma sigarijupi, lükkab kardina kõrvale ja seob kinni, et rohkem valgust molbertile langeks. Ta vaatab aknast välja. Raudteetammi ja tänava vahel asuval söehoovil sätendab esimene härmatis. Läheneva talve kuulutaja. Läbi peaaegu raagus puude vaatab Zille fotoseltsi poole. Kes küll nüüd tema siledaks kulutatud laua taga töötab? Kes laseb ennast meistril kiusata? Kes müüb šefile odavalt oma tööjõudu, kahjustab oma tervist, selleks et teda ühel päeval jälle kõrvale heidetaks, minema visataks nagu vana pintsakut? Ja Heinrich Zille mõtleb, et loodetavasti ei raiska uus mees liiga palju kampolit ja tõmbab pildid korralikult pingule. Zille mõtleb ka Voglerile. Miks teda pole viimastel nädalatel näha olnud? Millest Vogler elab? Tema ju ei oska joonistada nagu mina. Ärritatult puhub Zille suitsu vastu aknaruutu. „Jah, Vogler...“ ütleb ta endamisi valjusti. Leevikesele tundub, et temaga räägitakse, ja ta vidistab nõustuvalt: „Diü, diü!“

Zille lööb käega. Tema heast tujust pole enam midagi järel. Ta sunnib end tööle, kavaldab iseendaga, meenutades, kui suure armastusega Emili onu tema tehtud Karl Marxi graafüüri oli raaminud ja voodi kohale riputanud. Või tegi ta seda ainult Karl Marxi pärast? Kas ta oleks ka mõne teise kunstniku pildi võtnud? Kuid iga teine ju ei joonista ega maali Marxi. Tema, Heinrich Zille, tegi seda, ja sellepärast kaunistab

Väike tüdruk

tema teos onu Gustavi tuba. Tema ja ei kellegi teise pilt.

Zille astub molberti juurde ja silmitseb Emilist ja tema õest-vendadest tehtud visandeid, võrdleb eilseid eelmise nädala omadega. Talle meenub, et üks kriitik heitis talle ette: tema figuurid ei olevat ilusad.

Kui ma ainult ilusa vormi pärast joonistaksin, ei suudaks ma iialgi inimsüdant liigutada, mõtiskleb ta. Ja kui ma s e d a ei saavuta, võin kohe oma kriipseldamise lõpetada.

Ta laotab oma visandid söögilauale laiali, uurib neid põhjalikult. Kas seal leidub hooletult tõmmatud jooni? Midagi ebaselget? Zille kummardab pea sügavamale lehtede kohale. Iga ema leiab oma lapse ilusa olevat. Ja kui temal oma töödega niisamuti on? Zille surub pöidlad vesti kaenlaaukudesse ja kõnnib ümber laua. Iga ringi juures siutsub leevike arglikult: „Di-ü.“ Kuid kas asi on siis selles, et Emil ja tema ema oleksid äratuntavad? Kas peab mõlemat täiesti täpselt joonistama?

„Oh, Hanseke!“ ütleb Zille rohkem endale, ehkki ta sealjuures leevikest vaatab. „Ma ei joonista Emilit ju selleks, et inimestele näidata: niisugune on Emil. Ma joonistan teda, et näidata: nii peavad tööpoisid Berliinis 1907. aastal elama. Vaadake ainult. Aidake neid pisutki!“

Leevike pöörab pea viltu ja mõõdab Pintsli-Heinrichit ühe silmaga.

„Saad aru?“ küsib Zille linnult. „Oled ju küll väike kavalpea,“ püüab Zille naljatleda.

Hanseke ajab tiivad laiali ja surub need siis jälle keha ligi, jälgides Pintsli-Heinrichit nüüd teise silmaga.

Zille läheb molberti juurde tagasi, et sinna kinnitatud oforti koloreerima hakata. Mitme aasta eest on ta selle joonistuse terasnõelaga vaskplaati graveerinud, happega söövitanud ja lõpuks äratõmbe teinud. Ettevaatlikult kannab ta nüüd pintsliga värvid paberile, nii nagu ta tookord visandile on märkinud. Ta armastab läbipaistvat sinist ja helepunast. Ei midagi kriiskavat, karjuvat. Ta ei lähe moega kaasa, ei kujuta midagi teistelt laenatut. Ei kasuta ühtki võõrast motiivi. Toonitud ofortidel on parem minek. Ta saab neid kallimalt müüa, saab nõuda kahe-, isegi kolmekordset hinda. Kuid ikkagi on sellest vähe. Kunstikaupmees tahab ju ka teenida. Sellele Zille praegu siiski ei mõtle. Ta kastab pintsli vette, tupsutab harjaseid kergelt vastu klaasiäärt. Nüüd valmistab töö talle rõõmu, on naudinguks. Kõik kahtlused oma võimetes on ununenud. Pintsliloputamise vesi värvub aegamööda üha tumedamaks. Klaasis väreleb see pisut, sest jaamast sõidab rong kesklinna poole.

Tavaliselt on kolmanda klassi vagunid sel ajal tühjad. Ainult teise klassi vaguneis on üksikuid sõitjaid. Mõned härrad, kes on teel börsile, ja daamid, kes tahavad külastada oma kübarategijat või õmblejannat. Täna aga on teisiti. Kolmanda klassi vagunid on rahvast täis — mitte just liiga täis, aga istekohti küll kõigile ei jätku. Need sõitjad istuvad mõne peatuse järel ümber ja lahkuvad Berliinist Hasenheide suunas, kus nad tahavad nagu onu Gustavgi Karl Liebknechtiga hüvasti jätta.

Zille kannab ofordile värve, loputab pintslit, segab sinisele natuke rohelist hulka. Täielikult töösse süvene-

nud, ei kuule ta isegi uksekella. Alles teise helistamise peale muutub ta tähelepanelikuks, kuulatab, kas esikus keegi liigub, ootab sammude kaja, et nende järgi kindlaks teha, kes tuli. Aga kui ka kolmanda helistamise peale esikus kedagi ei liigu, tuleb talle meelde, et ta abikaasa on pesuköögis. Niisiis peab ta ise avama. Pahane, et teda segatakse, läheb Zille vestiväel ning jalgu lohistades ukse juurde ja hüüab: „Mind ei ole kodus!“

Ukse tagant kostab naeru. Seda naerjat Zille ju tunneb! Kiiresti avab ta ukse ja palub August Gauli sisse.

„Ma viṣt segan?“

„Gaul... Teie?... Mind? Astuge aga edasi!“

Külaline ulatab Zillele mingi tugevasse paberisse mähitud paki. „Minu naine saatis. Loodetavasti kõlbavad.“

„Mõnele kindlasti. Siin on ju küllalt.“ Zille tänab ja viib paki kööki, sel ajal kui August Gaul oma kõvakübara ja palitu esikus varna riputab.

„Ma kiskusin teid tõesti töö juurest ära,“ ütleb Gaul kahetsevalt, heites pilgu molbertile, kui nad mõlemad tuppa lähevad.

Zille asemel vastab leevike ninatargalt: „Diü!“ Mis võib tähendada nii jaa kui ka ei, täiesti nagu soovitakse.

August Gaul pöörab end väikese sulise kelmi poole ja vilistab talle „Väikest Hansukest“.

Hanseke vaikib nagu kohmetunud koolipoiss.

„Laske olla. Ta ei õpi seda kunagi ära,“ arvab Zille ja käänab särgivarrukad jälle alla. Kuid pintsakut ei hakka ta külalise pärast küll selga tõmbama.

„Teda tuleks nii, nagu ta seal praegu seisab, modelleerida,“ ütleb Gaul ja astub laua juurde, kus visandid on veel laiali. „Zille, te muidugi aimate, miks ma tulin? Kas olete juba midagi välja otsinud?“ küsib ta ja naeratab, nagu peaks ta vabandama.

Zille vaatab sõbra kitsast kahvatut nägu ja ei vasta midagi.

„Asi on jälle niikaugel, te ju teate...“ Täis imetlust, libiseb Gauli pilk üle visandite.

„Need ei ole midagi,“ väidab Zille ja tahaks endale vastu kõrvu anda, et ta visandeid ära ei koristanud. „Need kõlbavad ainult prügikasti.“

Gaul paneb käed kaitsvalt lehtedele.

„Nojah,“ ütleb Zille, „enne tuleb mul muidugi veel tagaküljed täis joonistada.“ Zille on igavene vigurivänt, kuid Gaul teab, et sõber võib olla ka täiesti tõsine.

„Meistritöö! Kui särav sinine!“ pomiseb Gaul. „Naise nägu on antud ainult vihjamisi. Kuidas ta last kannab... peaaegu hirmunult, nagu kardaks, et peab selle ära andma... Ja siin...“ Gaul võtab lehe kätte, „köögi kogu armetus! Olgugi söejoonis, ei jää märkamata värv. Zille, te lasete meil ikkagi värve aimata.“

„Siin ei ole ühtki värvi,“ ütleb Zille.

„Seda muidugi.“ Gaul paneb lehe lauale tagasi. Leht krabiseb. Ja August Gaul mõtleb: Kuidas küll Zille neid inimesi armastab! Kui tugevasti on ta nende külge kasvanud! Ta tunneb nende häid külgi, ta tunneb nende nõrkusi.

August Gaul seab visandi, millel on kujutatud Emili ema, Willi süles, valge paberipoogna keskele. Nii loob ta väikesele pildile raami, mis mõju tugevdab.

„See oleks juba midagi näituse jaoks," lausub ta vurre silitades.

„Ei-i!" tõrjub Heinrich Zille ja lükkab visandi ägedalt teiste juurde.

„Homme on viimane esitamistähtaeg. Kas olete unustanud?"

Zille raputab pead. „Seekord ei saa ma midagi välja panna."

H. Zille meelismotiive — ema lapsega

„Aga, mu sõber! Miks siis mitte?" Kas Gaul seda ei aimanud?

„Sellepärast, et mul on neid tarvis... et pean neid ajalehtedele pakkuma."

Gaul naeratab. „Ega ometi kõiki?"

„Muidugi ainult parimaid. Vusserdusi ei taha ju keegi."

Gaul astub molberti juurde, osutab koloreeritud ofordile, mis on peaaegu valmis, ja küsib: „Kas tahate ka seda ajalehele müüa? Kui näitusel mõni kunstikaupmees selle avastab, maksab ta teile ju vähemalt kümme korda rohkem, kui ükski ajakiri selle eest annaks."

„Jah, k u i avastab, aga kui ei?" Zille vaatab üle prillide Gauli poole. „Viimasel näitusel, eelmisel aastal, ei müünud ma ju midagi."

„Kahju küll." Gaul istub ühele neljast laua taga olevast toolist, paneb jala üle põlve ja käed selle ümber risti. Vestlus katkeb. Zille süütab piibu ja jälgib sõpra. Mis peitub Gauli heatahtliku naeratuse taga? Kord juba oli ta koos August Krausiga Zillele augu pähe rääkinud, et ta kaks tööd näitusele välja paneks. See oli Zille esimene menukas avalik esinemine.

Zille võtab ofordi molbertilt, silmitseb seda veel kord põhjalikult ja pomiseb piipu suust võtmata järeleandlikult: „Lõppude lõpuks võin ma need ju ka pärast näitust SIMPLICISSIMUS'ele või ULK'ile pakkuda."

„Muidugi, kui need siis veel teie omad on," viskab Gaul vahele ja lisab tungivalt, peaaegu vannutavalt: „Ja nüüd rebige oma südamest — ma mõtlen kapist — veel kaks-kolm lehte. Ma võtan need kohe Kanti tänavale kaasa," pakub ta oma abi ja mõtleb, ise murelikult seinakella vaadates, et kui nüüd saabub üks teatud kiri, ei too Zille enam midagi välja. See näitus on aga Heinrichile tähtis. Miks ta seda küll ei taipa! Keegi teine ei tõrguks vastu.

„Vahest näiteks see visand naisest," pakub August Gaul kannatlikult.

Ei. Zille ei taha Emili emast loobuda. „Liiga põgusalt visandatud," ütleb ta selle kohta. Ta ei ütle seda selleks, et Gaulilt uut kiitust kuulda. Ta on kindlalt veendunud, et etüüde ei tohi näitusele välja panna. See võib ju kriitiku eksiteele juhtida.

Uksekella mitmekordne helin lõpetab ootamatult nende lahkarvamuse.

„Täna ei ole ju pühapäev!" pahandab Zille. „Kellel on täna aega küllatulekuks?" Ta läheb vastumeelselt toast välja, ning Gauli lootus kahaneb. Pinevil vaatab ta Zillet, kui see tagasi tuleb. Gaul hingab kergendatult. Kirja ei ole. Zillel pole midagi käes. Ta paneb käed tasku ja selgitab: „Hulda oli oma võtmekimbu tuppa unustanud."

„Jah, seda juhtub," kinnitab Gaul peanoogutusega, tõuseb ja pühib kuuevarrukalt veepiisa, sest Hansekesel on käsil põhjalik vannivõtmine.

Hulda on pesuköögist üles tulnud, et hakata lõunasööki valmistama. Ja selle aja sees, kui Hulda niiske põlle ära vahetab, gaasi süütab ja vee soojaks teeb, õnnestub August Gaulil Zille siiski pehmeks rääkida ja kavatsetavale kunstinäitusele temalt üht-teist välja kaubelda. Ettekäändeks tuues, et tal on kiire, jätab ta tugeva käesurvega hüvasti. Zille saadab sõbra uksest välja. Gaul vajutab kübara pähe, ja Zille tahab just tema järel ust sulgeda, kui silmab trepil vana, viletsa välimusega meest. Zille arvab, et see on üks neist kerjustest, kes aina sagedamini käivad majast majja tükki leiba küsimas. Mõlemad avavad suu, et teist kõnetada, kui Zille tunneb ära, kes tema ees seisab: Vogler!

„Kulla sõber! Oled see sina?“ Heinrich Zillel on raske oma jahmatust varjata.

„Jah, Heinrich. See olen mina,“ kõlab väsinud hääl.

„Ma olen palju sinu peale mõelnud. Olen endalt küsinud, miks vana Vogler küll kunagi sisse ei astu.“ Zille haarab mehel käsivarrest, tõmbab ta esikusse ja hüüab: „Ema, Vogler ei ole siiski veel unustanud, kus me elame!“

Vogler hõõrub kohmetult oma kahvatuid, halli habemetüükasse kasvanud põski. Kuuma verivorsti lõhn, mida köögist levib, paneb ta pea pööritama. Zilled ei ole niisiis veel lõunat söönud. Hästikasvatatud inimesena peaks Vogler lahkuma. Kuid ta tuli just nimelt sel ajal, lootusega saada taldrikutäis suppi. Ta on ikka veel tööta, ja päev-päevalt muutub aina lootusetumaks uut töökohta leida.

Ilma oma kriipseldusteta läheks mul niisama räbalasti, mõtleb Zille. Ja ilma oma sõpradeta. Järsku valdab teda sügav tänutunne Gauli vastu. Kas temal oli vaja minu pärast selle näituse asjus kohale joosta?

„Kuidas elu nüüd kunstnikuna läheb, Heinrich?“ küsib Vogler ja võtab Zille tubakat.

„Kui ma fotoseltsist kindlat palka sain, oli ikka kergem, eks ju, Hulda?“ ütleb Zille, pöördudes oma naise poole, kes toitu lauale kannab.

„No muidugi. Aga küll Heinrich juba toime tuleb.“ Ja Vogleri poole pöördudes: „Te jääte ometi lõunale?“

Vogler ebaleb. Kõhn käsi sigaretiga väriseb. Ta tahab tõusta.

„Mis sa nüüd! Jätkub kolmele!“ otsustab Heinrich Zille asja.

Mis saab Voglerist, kui keegi talle tööd ei anna? Teda pole võetud isegi laternapuhastajaks. Järgmisel kuul saab ta ehk lumekoristajaks hakata. Aga kui sajab ainult vihma, ei tule sellestki midagi. Kui ta oskaks leiba küpsetada või katuserenne parandada, oleks tal lihtsam tööd leida. Aga litograafi abilisena? Ka Zille ei näe mingit võimalust teda aidata. Vogleri külastus on teda vapustanud. Rahutult keerutab ta joonistussütt sõrmede vahel, kohendab prille ja lõpuks lahkub molberti juurest. Zille toob köögist, kus kasutatud lõunanõud ootavad pesemist (proua Hulda on jälle alla pesukatla juurde läinud), proua Gauli saadetud kompsu, paneb harjunud kombel oma vihmakindla villase mantli selga, surub kübara sügavalt pähe ja läheb välja.

Külmrõskes õhus on tunda suitsulõhna. Paari minuti eest puhus üks vedur vihaselt sisistades välja musta suitsu, sest jaamast anti käsk peatumiseks. Ka Zille tahaks niimoodi oma tusast vabaneda. Kuid kas Vogleril muutuks sellest midagi paremaks? Või Emilil ja tema perekonnal? Ma aitan poissi rohkem, kui viin talle terved püksid, mõtleb Zille. Ja ärakantud, tublisti nõelutud, aga paksud sokid hoiavad teda nohu saamast. Peab tundma end vastutavana kaasinimeste eest. Kõik peaksid niiviisi tundma. Siis oleks vähem viletsust. Nii arvab Zille.

Emili kodu ukse juures peab Zille ootama, kuni keegi mees ja naise on kitsast trepist sohva alla vinnanud. Vana, paljaks kulunud plüüssohva, millest paistavad välja katkised vedrud. Inimesed kannavad sohvat väga ettevaatlikult, et seda mitte rohkem kahjustada.

Pruuni sohva ümberkolimine

Järelikult ei lähe see veel prügimäele. Kes teab, kui palju inimesi sellel sohval on sündinud, tuleb Zillele äkki mõte, ja ta vangutab pead: jässakas sell hoiab ülevalt, kus on kergem, naine aga hoidku alumist otsa, kus ta peab kogu kehaga raskust toetama. Zille tahab appi tõtata, aga juba on nad hakkama saanud. Trepp on jälle vaba.

Esimesele korruselegi kostab kisa Emili köögist. Nii ei kuulda ka Zille koputust uksele ning ta astub kutsumata sisse. Lapsed on omapead. Willi ja Fritz tirivad teineteist juustest ja uluvad nagu hundid. Paula kussutab nutvat imikut, nähes asjatult vaeva tema rahustamisega. Voodil lamab teine, veel väiksem imik ja vääksub samuti omaette.

„Ohoo!“ hüüab Zille. „Ma löön kohe kaasa!“

Fritz hüppab Willi selja taha, ja kus nüüdsama käis vihane lahing, valitseb hoobilt üksmeel. Isegi imikud jäävad vait. Kolm paari pärani lapsesilmi vahivad ainiti Pintsli-Heinrichit.

Paula alustab esimesena. „Ema ei ole kodus,“ ütleb ta.

„Seda on näha.“

„Ema on pükse ära viimas. Emil läks kaasa,“ teatab Paula edasi ja istub voodile imiku kõrvale, kes käekesed talle vastu sirutab.

„Kas tahad jälle joonistada?“ küsib Fritz ja kratsib kõrva. Willi surub end tema vastu, pühib pisaraid venna särgi sisse.

Ja Zille rebib kaenla all oleva paki ümbert pruuni paberi nurga, otsib mantlitaskust pliiatsi ja visandab tõepoolest mõlemat poisipõnni.

„Onu Gustav pidi nüüd ikkagi tohtri juurde minema,“

pajatab Fritz. „Tal on säherdune käsi.“ Fritz näitab kätega käppa, nagu see võiks olla muinasjutu-hiiglasel. „Tohter lõikab selle tal ära.“

„Ära räägi rumalusi!“ noomib Pintsli-Heinrich kulmu kortsutades.

„Preili Mieze ütles,“ õigustab end Fritz.

„Tema vedaski onu tohtri juurde,“ lobiseb Paula välja. Imik tema süles hakkab jälle karjuma. Paula jaksab imikut hädavaevalt hoida, kuid kiigutab teda nagu ema.

„Nad võiksid oma piripillid juba ära viia,“ nuriseb Fritz. „Kuidas saab niimoodi joonistada.“

Zille naerab.

„Kas me oleme mõni lastekaitseasutus? Kolimise ajaks määrisid nad oma mudilased meile kaela.“

„Mitte sulle,“ toonitab kaheksa-aastane Paula uhkelt, „vaid mulle! Ainult mulle!“

Päris vastutustundetu, mõtleb Zille. Kuid need lapsed on sellega harjunud. Vaevalt hakkavad nad kõndima, kui peavad juba ise enda eest hoolitsema, ja kui kord koolis hakkavad käima, on enesestmõistetav, et nad hoolitsevad nooremate õdede-vendade eest. Nukke neil ei ole. Nad mängivad väikese vennaga.

„Äiu, mu väike, mis sahiseb seal...“ laulab Paula tasa, et tüütajat süles magama uinutada.

Samal ajal kükitab Willi põrandal ja urgitseb suure mõnuga nina. Keegi ei keela teda. Zille ei pööra mudilasele tähelepanu. Ta jäädvustab paksule pruunile paberile Paulat koos imikuga. Üldjoontes visandab ta tütarlapse poosi, tema liigutusi. Siis peab Pintsli-Heinrich minema. Tagasiteel tahab ta zookauplusest Hanse-

Kivikuulikestemäng

kese puuri liiva tuua. Kaasatoodud esemed usaldab ta Paula hoolde. Paula peab need emale andma, need on Emili või Otto jaoks.

Ottot kohtab Zille trepikojas. Zille ei tunne teda hämaras ära, ta ainult imestab, et poisist hoovab suvise aasa, kuivanud heina ja raudrohu lõhna. Kummaline — heina lõhn!

Kust peabki Heinrich Zille teadma, et Otto aitab ühe söödakaupluse juures heina kottidesse panna ja kaera kaaluda. Sealt ostavad voorimehed oma hobustele sööta. Otto võib mõnikord neid silitada. Hobustel on sametised mokad ja nimeks on neil tavaliselt Lotte või Lise. Ainult ühe kimli nimi on Melanie. Otto armastab hobuseid ja ta unistab voorimeheks saamisest.

Kümneaastaselt unistas Zille kunstnikuks saamisest.

Isa tahtis temast lihunikku teha. Ka ema arvas, et see on tulus amet. Et toidab mehe ära. Lihunikke on alati tarvis. Kuid Heinrich ei olnud võimeline ühtki looma tapma, kui mitte arvestada mõnda putukat või liblikat putukakogu jaoks. Heinrich tahtis joonistada, päevad läbi ainult joonistada. Kui tal poleks olnud nii arusaajat joonistusõpetajat, poleks temast iial litograafigi saanud. Talle meenub see järgmisel ennelõunal. Jälle on Zillel terve päev aega joonistada. Kuid tal on tekkinud mingi ebamugav tunne. See pesitseb kuskil kõhu kandis ja vaevab, ning Zille ei tea, millest see tuleb. Ta muutub rahutuks. On ehk Hansuga midagi juhtunud? Poisilt ei ole juba teist nädalat kirja.

Kes endast elumärki ei anna, sellel läheb tavaliselt hästi, nii hästi, et ta vanemad unustab. Zille püüab end rahustada.

Kui vähemalt natuke päikestki oleks. Aga päike ei tee talle seda rõõmu. Kõle tuul raputab pärnade raagus latvu. Tuul aga ei ulatu üles pilvedeni, ei suuda neid laiali ajada.

Et oma mõtteid natukegi mujale juhtida, hakkab Zille linnupuuri puhastama. Eile õhtul ta ju ostis liiva.

Leevike on ärritatud. Ehkki ta seda protseduuri ammugi tunneb, muutub ta alati nii metsikuks, et langeb vahel isegi minestusse. Zille räägib sirtsuga õrnalt, tõmbab plekkaluse saastunud liivaga välja ning viib selle ettevaatlikult, et midagi maha ei pudeneks, rõdule. Ta kummardub üle kivist rinnatise, vaatab alla tänavale, ehkki pole võimalik, et Emil praegu veel ringi kolaks. Poiss peaks juba mitu tundi koolis olema. Peaks. Kuid see pole kindel. Zillel ei ole täna hommikul ajalehte.

Veel kunagi ei ole ta ilma ajaleheta jäänud. Miks ei ole seda kirjakastis? Kas s e e on tema rahutuse põhjus?

Vaevalt on Zille selja pööranud ja tühja plekiga tuppa kadunud, kui väljas tormavad varblased jäätmete kallale ja sorteerivad sealt paremad palad välja, enne kui tuul need minema puhub. Varblased ei tohi einele kunagi hilineda.

Hanseke, vastupidi, võib endale lubada, et ta toitu kõigepealt nõudlikult silmitseb, seejärel terakese noka vahele võtab ja selle värske, aniisi järele lõhnava liiva sisse viskab. Enne kui ta järgmist terakest proovib, jälgib ta oma isandat. Zille istub akna alla, et lugeda kirju, mis proua Hulda parajasti tõi. Ta avab sulenoaga hoolikalt esimese ümbriku. Seda kirja loevad nad koos. See on nende pojalt Hansult. Hans kirjutab, et tal pole midagi erilist teatada. Seminaris läheb kõik normaalselt. Ilm on muutlik ja vastik. Lõpuks tänab ta isa ööliblikate kohta kirjutatud artikli eest, mis oli kirjale lisatud. Tõesti mitte midagi erilist. Kuid vanematel on hea meel.

Teises kirjas teatab majaperemees Zillele, et ta ei lase sel aastal tema korterit remontida. Tapeedid ei olevat veel nii väga määrdunud.

„Seda me nüüd saame selle eest, et kõike hoiame," ütleb Hulda Zille pettunult.

„Ja kui meil tapeedid ka räbalatena seintel lipendaksid, ei kutsuks ta ikkagi maalrit. Tal on peaasi üüri sisse kasseerida." Zille õngitseb laualt kolmanda ja ühtlasi viimase kirja. See tuleb Münchenist. Kuid see pole ikkagi veel see, millest August Gaul juba teadis. Zille kaalub kirja käes. See on raske ja kaks korda nii suur kui mõlemad teised. Ta muutub jälle rahutuks.

„Heinrich, kas nad sinu joonistusi ei taha?“ küsib proua Hulda murelikult.

Zille noogutab ja loeb talle valjusti ette:

„...kahjuks ei saa me seekord nendest kolmest tööst ühtegi kasutada ja saadame need Teile juuresolevalt tagasi.

Olge nii lahke ja saatke meile mõnikord midagi muud.

Lugupidamisega
Noorsootoimetus
Illustr. ja kunsti osak.
München

On sel mehel alles varesejalad! Võimatu dešifreerida,“ ütleb Zille laitvalt, uurides allkirja ning vältides visalt abikaasa pilku. „Olge nii lahke...“ kordab ta ärritatult, „nii lahke... saatke meile mõnikord midagi muud. Mõnikord... see peab tähendama, et ega me seda just eriti ei oota...“

Tummalt silitab proua Hulda mehe õlga.

„Mina aga ei saa teha midagi muud! Võin ainult seda ja ei midagi muud!“ Zille rusikad vajuvad põlvele.

Hulda seisab tema kõrval, üsna tema ligidal, kuuleb tema erutatud südamelööke. Ta seisab alati oma mehe kõrval, sündigu mis tahes.

Pisut hiljem seisab Hulda Zille korteriuksel ja tema ees seisab üks poiss. Emil. Tal on jalas puhtad tumepruunid püksid. Esimest korda sellest ajast, kui ta mäletab, on tal lappimata, parajad püksid, nagu tema järgi õmmeldud ja täiesti moodsa pikkusega. Püksisääred katavad põlvi.

„Teie mees märkas kindlasti ajalehe puudumist,“

ütleb Emil ja lehvitab kokkumurtud MORGENPOST'i õhus.

„Minu mees...“

„Ma nimelt tahtsin seda talle täna isiklikult üle anda.“ Emil naerab, ja nagu proua Zillele näib, natuke kohmetunult. Et seda varjata, luristab ta valjusti ja ebaviisakalt ninaga, nagu poleks tal taskurätikut. Muide, tal ei ole seda tõesti.

Ma tahtsin teda tänada. Aga seda lauset Emil ainult mõtleb. „Tänan“ tuleb väga vaevaliselt üle ta huulte.

„Ma tahtsin...“ alustab Emil, aga proua Zille takistab teda jätkamast.

„Minu mees heitis puhkama. Ta ei tunne ennast hästi.“ Nende sõnadega võtab ta poisi käest lehe.

Emil on pettunud. Ta ei liigu paigast, ta sorib oma jakitaskutes. Proua Zille on juba ukse peaaegu kinni lükanud. Poiss ütleb: „Aa, siin! Veel üks kiri. Selle andis mulle all üks käskjalg. Ta oli liiga laisk, et neli treppi üles ronida.“

Proua Zille avab uuesti ukse ja haarab rutakalt kirja. See on Berliinist, ühelt toimetuselt.

Veel üks niisugune sõnum nagu täna ennelõunal? vilksatab tal läbi pea ja ta pistab kirja oma põlle rinnalapi vahele. Ta ei näita seda oma mehele, ei täna ega ka homme. Heinrich peab kõigepealt toibuma. Ta ei tohi rohkem ärrituda. Proua Zille otsustab kirja edaspidiseks hoida. Poisile aga ütleb ta sõbralikult: „Annan selle pärast oma mehele üle.“

Emil noogutab ja mõtleb: Loodetavasti. Ta vaatas mind nii imelikult. Natuke nagu ehmunult või?

See oli kiri, millest August Gaul juba teadis.

Emil sülitab rentslisse. Igavusest. Mis edasi? Ta longib minema. Tänaval möödub temast auto. Lastekari jookseb tükk maad bensiinivankri järel. Emil jääb ühe pesukoja ees seisma, peegeldab ennast puhtusest säravas vaateaknas ja tunneb rõõmu oma nooblitest pükstest. Kas Pintsli-Heinrich ostis need just tema jaoks? Ja miks ta seda tegi? Muidu ei kingi ju keegi neile midagi. Igal juhul otsustab Emil, kui Zillel joonistamiseks jälle modelli vaja läheb, talle mõned muretseda. Emil tunneb hulka inimesi. Lehekandjana käib ta ümbruskonnas palju ringi.

Otto oli kade, et talle sobisid ainult sokid ja mitte püksid. Ema leidis, et püksid on peaaegu uued ja kahju neid iga päev kanda. Otto kinnitas ka, et pükse tuleb veel hoida. Ta pidas silmas seda, et hiljem saab ta need endale.

Onu Gustav, kelle käsi oli niisketesse külmadesse lappidesse mähitud, vaidles vastu: „Ärakantud riidetükk.“ Teda ärritas, et tema ei saa lastele korralikke riideid selga. Hommikust õhtuni rügab ta tööd teha, aga poisid jooksevad ikka nagu kerjused ringi. Vaevaga teenitud krossidest ei jätku.

„Ega maailmas ligimesearmastusega korda majja saa,“ oli onu Gustav torisenud.

Et Emili vanadest pükstest tagumik peaaegu läbi paistis, võis ta kingitud püksid jalga panna, nendega isegi kooli minna. Korraga turgatab talle meelde, et ta peab homseks veel kirjandi kirjutama ja et ta on Paulale lubanud oma lugemiku anda. Kindlalt lubanud. Paula loeb väga hea meelega, aga peale venna kooliraamatute ei ole tal midagi lugeda.

Paulale tuleks osta üks tõeline muinasjuturaamat, mõtleb Emil aeglaselt edasi lonkides. Ta on näinud ühte raamatut, mille punasel kaanel oli näkineitsi. Näkineitsil olid kuldsed juuksed ja jalgade asemel kalasaba. Sihuke lugu on muidugi täiesti võimatu. Aga Paulal oleks kindlasti hea meel.

Kui ma kooli lõpetan, unistab Emil endamisi, ja kui meister mulle esimese palga maksab, siis lähen ja ostan Paulale niisuguse muinasjuturaamatu. Ma juba tean ka, kuskohast.

IV

Hulda Zille tahtis kirja juba eile mehele kätte anda, kuid ta kõhkles. Heinrich oli jälle heatujuline, ta vilistas visandeid tehes leevikesega võidu ja laulis: „Hiireurgu varjab pliit — välja siit, välja siit!“ Naine ei tahtnud mehe head tuju rikkuda ja jättis kirja enda kätte, ehkki teadis, et see on pakiline, kiireloomulisem kui kiirkiri. Muidu poleks seda toonud käskjalg. Hulda aga leidis, et halbade teadetega pole kiiret.

Kui ta lõpuks tahtis kirja välja tuua, sest igavesti ei saanud seda ju peita, tuli härra Kraus kiiruga sisse. Hulda arvas, et mehel on piinlik kolleegi juuresolekul saada teadet oma tööde tagasilükkamise kohta, ja ta pistis kirja uuesti köögiriiulile potikaane taha.

Pärast õhtueinet oli olukord veel ebasoodsam.

Walter tuli väga hilja koju. See ärritas isa. Ta isegi sõimas, ja kiri jäi talle ikka teadmata.

Täna hommikul tahtis Hulda kirja pärast hommikusööki lauale panna. Lõpuks ikkagi. Siis aga tuli gaasi-

mees. Hulda Zille õiendas gaasiarvet, ja tema mees läks Brüderstrassele joonistusvahendeid ostma. See on pikk tee, hädavaevalt jõuab ta lõunaks tagasi.

Hulda laseb mehel rahulikult lõunaks keedetud nuudlisuppi süüa, ei taha ta isu rikkuda. Pärast sööki viib naine taldrikud ära kööki, ja kui ta siis käe riiulil oleva potikaane poole sirutab, hüüab Heinrich ukselt: „Ema, ma lähen korraks veel trükkali juurde oforte ära tooma."

Kui ta tagasi jõuab, lebab elutoas laual kiri. Seda kauem salajas hoida proua Hulda ei söanda. Ta istub lambi all ja parandab Walteri särke.

„Nonoh, ema! Kiri?" küsib Heinrich Zille, heites põgusa pilgu saatja aadressile.

„Selle tõi käskjalg." See ei olnud vale.

„Käskjalg?"

„Jah, üks poiss," ütleb proua Zille ebatavaliselt tasa.

Hanseke segab vahele. Ta tahab endale tähelepanu tõmmata. Zillel aga on silmi üksnes kirja jaoks.

Proua Zille arust valitseb toas rusuv vaikus. Ta kuuleb, kuidas ümbrik avatakse ja kirjapoogen krabinal lahti keeratakse. Zille loeb ja pomiseb poolihääli: „Väga austatud härra..." Siis jääb ta keeletuks.

„Kas jälle äraütlemine?" arvab Hulda. Ta püüab mehe pilku. Mehe ilme muutub rõõmsaks.

„Ema!" ütleb Zille. „Kujuta ette! Nad tahavad raamatut teha. Ainult minu piltidest."

Proua Zille nõjatub toolileenile, torkab nõelaga näppu. Verepiiska keelega ära limpsates vaatab ta mehele uskmatult otsa: „Raamatut... päris raamatut... sinust, Heinrich?... Kes siis?"

„LUSTIGE BLÄTTER'i kirjastus."

„Diß!" juubeldab leevike, nagu oleks ta jutust aru saanud.

„Just nii, Hanseke! Ja sina tuled kah tollesse raamatusse!" lubab Zille. „Ka sina!" Ka paljasjalgne Emil ja vahva Fritz ei tohi puududa, plaanitseb ta. Kõik need lapsed, kes tänaval ja tagahoovides üles kasvavad, peavad tema raamatusse tulema.

Proua Hulda ei jaga tema rõõmu. Mõtlikult torkab ta nõela särgiriidesse ja ütleb lõpuks: „Raamatutegemiseks on raha tarvis, Heinrich. Kust sa selle võtad?"

Tema imestuseks naeratab mees ja silitab habet: „Selle maksab kirjastus, ema."

„Kas kirjas on see öeldud?"

„Esialgu kannab kirjastus kulud. Raamatu müümisel saab ta kõik tagasi ja peale selle veel rohkemgi."

„Ja sina?"

„Ka mina teenin sellega midagi. Muidugi mitte nii palju kui kirjastus. Aga meie jaoks... kõige vajalikumaks juba jätkub, ema."

Hulda läheb punaseks nagu vähk, kui kuuleb, et mees peab sedamaid teatama, kas ta on pakkumisega nõus. Sedamaid tähendab ju üleeilset päeva! Mis saab, kui homme vastus hiljaks jääb? Tema süü tõttu. Ja ometi soovis ta kõige paremat.

Kui meil oleks telefon, saaks Heinrich kohe praegu toimetusse helistada. Hulda püüab meest keelitada, et see läheks järgmisel nurgal asuvasse kõrtsi helistama. „Nad ju teatasid sulle telefoninumbri. Näed, siin: neljas osakond, üks-kolm-kuus-viis."

Kuid helistamiseks on juba hilja. Zille teab, et sel

Laulvad lapsed

ajal panevad kõik kirjastustöötajad oma lauad lukku. Kirja sai ta täna, niisiis homme sõidab ta Charlotte tänavale. Jah, ta sõidab linnaraudteega, kolmanda klassi vagunis, ja külastab kirjastust. Varem nad teda ju

ei ootagi, kui nad alles täna õhtupoolikul kirjutasid. Hulda Zille vaikib.

Kogu järgmise hommikupooliku vaevavad teda teadmatus ja mure. Ta teeb endale etteheiteid, ja teenitud etteheited on kõige valusamad. Mis siis, kui nüüd raamatust midagi välja ei tule? Kui kirjastus vahepeal teise kunstniku kasuks otsustas? Ta ei taha sellele mõelda, aga ei saa teisiti.

Korteris valitsev vaikus suurendab tema kartusi. Teeks ometi Hansekegi häält. Too aga on oma musta peakese tiiva alla pistnud ja magab. Hulda Zille tõmbab esiku niiske lapiga üle. Walteri kingatallad on tõelised porimagnetid. Nii palju pori, kui tema üles toob, ei leidu ühelgi kõnniteel.

Walter oli imetlusega isa vaadanud. „Välk ja pauk! Raamat sinust? Ja sinu nimi kaanel?“

Grete oli uhkelt naeratanud. Professor Liebermanni maalidest ja joonistustest on juba aastate eest raamat ilmunud. Ja nüüd siis tuleb ka Zille-raamat!

Oh, mis lootusi see Grete küll hellitab, mõtleb proua Hulda ohates ja hõõrub vahepeal kuivanud põranda villase lapiga läikima.

Zille samal ajal ei aima oma abikaasa hingepiinast ja hirmust midagi. Ta on ühes kangialuses tuule eest varju otsinud, seisab nüüd seal, parem jalg kõnnitee äärekivile toetatud, põlvel väike plokk, ning joonistab kummargil. Kitsas sõidutee ja kaks ahtakest kõnniteed nagu poevad vanade majalobudike vahelt läbi. Zille ei kadesta neid inimesi, kes siin peavad elama. Ta ei joonista seda, millest ta nende jaoks unistab; ta joonistab seda, mida näeb. Mitte kirjude värvidega, vaid söega

hallile paberile. Ta joonistab selle tänava lootusetust.

Naised kannavad koju oma nappe sisseoste. Nad äratavad Zille tähelepanu ja panevad ta sootuks unustama, et Hulda teda kannatamatult ootab. Kuidas nad küll vastutuult rühivad, püüavad seda trotsides edasi jõuda. Kuidas nad kiirustavad, et tuule käest pääseda. Igaüks omal viisil. Keegi noor naine tõmbab oma kondised õlad kössi, vana naine tuigerdab abitult. Tuul rebib pahkluuni ulatuvaid undrukuid, ajab need puhevile, mähib neid ümber säärte või puhub riidesse niisuguseid volte, mida ükski õmbleja ei oskaks kujundada. Raske on seda paberile panna. Välkkiirelt peab Zille silm kõike tabama. Juba hüppab hull tuul teiselt poolt naiste kallale ja rebib nende suurrätikuid. Zille visandab oma kujud ainult piirjoontega.

Plikaohtu tütarlaps, peas suur kübar, mis on küll vist vanaemalt päritud, võitleb tuulega. Zille jääb teda silmitsema. Teda lõbustab see kübaramonstrum ja ta tahab seda joonistada. Ta vaatab tüdrukut veel kord. Too saab Zille pilgust valesti aru ja näitab talle keelt.

Zille ei märka seda. Ta silmad jälgivad paberile tõmmatud jooni.

Vähehaaval lähevad Zille sõrmed külmast kohma, aga niikaua kui nad veel suudavad pliiatsit hoida, jätkab ta tööd. Keegi ei tohi oma tööd sinnapaika jätta lihtsalt sellepärast, et külm on. Järgmistel nädalatel ja kuudel peab ta hästi virk olema. Ta on äsja kirjastuses preili Mehlitzile lubanud sada viiskümmend joonistust. Nendest valib preili tema raamatu jaoks välja sada. Sada Berliini pilti. Nii on Heinrich Zille Käthe Mehlitziga

Ema ütleb, et meid kõiki on kurg läbi korstna toond." — „Meil küll nii ei ole. Meil on auruküte."

kokku leppinud. Tema rinnataskus krabiseb leping. See tuleb nüüd täita.

Ka Emilil on oma mured. Ta põlvitab köögis põrandal ja seab kooliasju hallist purjeriidest koolikotti. Kott peab olema ukse kõrval valmis, et seda saaks kohe haarata, kui ta hommikul ajalehtede laialikandmiselt koju tormab ja kooli kihutab, kolmanda käiguga nagu moodne bensiinivanker.

Ema köhib. See on üks Emili muredest. Isa hakkas ka alguses köhima. Onu Gustav istub jõude pliidi kõrval. Tema seotud käsi puhkab mustas sidemes. See on Emili teine mure.

„Kõige mõistlikum oleks," ütleb Emil onu Gustavile, „kui sa muretseksid mulle juba järgmisel kevadel õpilase koha või, veelgi parem, ühe õige töö."

Onu Gustav ei tee väljagi.

„Ema ei jõua meid kõiki toita. Ta ei tule sellega toime." Emil vaatab ainiti onu haiget kätt.

„See ei kesta mul ju igavesti." Onu Gustavi hääl kõlab mornilt.

„Ei," ütleb Emil, „muidugi mitte igavesti. Aga kes teab, kas sa üldse enam hööveldada saad ja kummutitele õhukest mahagonikihti..."

„Ära sina sellepärast muretse," lõikab onu Gustav tema jutu katki.

„Muretsen ikkagi."

Paula vaatab uudishimulikult tekiserva alt. Ka Fritz, Otto ja Willi on ammu voodis. Nad jagelevad kõige soojema koha pärast.

„Seaduse järgi peab ainult kuus aastat koolis käima," alustab Emil jälle. „Sellest aitab."

„Sellest ei aita!" vaidleb onu Gustav ägedalt vastu.

„Kevadeks oleks mul juba seitse klassi läbi!"

„Ja sa lähed ka veel kaheksandasse!"

„Miks?"

„Sellepärast, et mina olen nii otsustanud! Kaheksa klassi ja korralik tunnistus, sõbrake! Pea seda meeles!" Onu Gustav viibutab ähvardavalt vasakut kätt. Emil teab, mida see liigutus tähendab.

„Kõht tühi ja kaltsud ümber, aga pea olgu mul tark otsas," mossitab Emil. Ta vaatab abiotsivalt ema poole. Ema köhib jälle. Tema rinnus ragiseb. Ent kui teda praegu ka see kohutav köha ei vaevaks, ei ütleks ta

ikkagi midagi. Ta ei sega kunagi vahele, kui vend tema tapsi kasvatab.

„Sa pead õppima!" kinnitab onu Gustav. „Ka meil on haritud inimesi tarvis. Kaheksa aastat kooliharidust on veel liigagi vähe. N e n d e pojad õpivad kaksteist aastat, ja pärast seda nad veel tudeerivad. Need härrad juba teavad, milleks."

„Mida härrad teevad, peaks meile küll ükskõik olema."

„Ei, Emil." Onu Gustav oleks peaaegu haige käega vastu lauda löönud. „See on meile juba liiga kaua ükskõik olnud! Kui me oma jõude lõpuks kokku ei võta, elavad sinu lapsed täpselt samuti nagu sina. Me peame endale õiguse kätte võitma. Keegi seda meile andma ei tule."

„Gustav," poetab ema õmblusmasina tagant, „ära hakka poissi hullutama. Kihuta ta parem voodisse. Muidu ei saa ma teda hommikul pool viis üles."

Emil ajab põsed punni ja teeb grimassi. Just praegu tahaks ta onuga juttu puhuda.

Kuid onu Gustav muigab ja ütleb aeglaselt: „Sa kuulsid, mis ma ütlesin... me räägime sellest mõni teine kord."

Emil lennutab oma koolikoti vastu uksepiita ja kaob kõrvalruumi.

„Tasa!" hüüab ema talle manitsevalt järele.

Emil ärkab kesköö paiku. Lahtine vedruots surub vastu tema puusa. Ta pöörab end selili. Nüüd vajutab spiraal talle ristluudesse. Oiates nihutab ta end natuke kõrvale, vajub ühte lohku ja jääb lamama. Toas on pime. Tagaõuemajad on öösiti alati pimedad, sest sinna

ei paista isegi gaasilaterna kahkjat valgust. Põrandaliistu all nakitseb hiir. Emil kuuleb seda. Hiire kõht on ka tühi, mõtleb poiss ja tunneb, kuidas tema tühi magu mässab. Köögikapis on veel paar keedetud kartulit. Kas hiilida kööki? Lauast vasakul on üks nagisev põrandalaud — sellest peaks ta mööda astuma. Kõik magavad. Mis läinud, see läinud. Küllap jääks hiir süüdi. Emilit ei kahtlustaks isegi onu Gustav. Onu Gustav on hoopis teistsugune kui enamik mehi majas. Emil ei ole teda veel kunagi joobnuna näinud. Ka ei löö ta Emilit ega tema õde-vendi. Muidugi annab ta vahel vastu kõrvu, aga see ei loe. Ta ei mürgelda ega lõhu mööblit nagu alumisel korrusel elav Ganeff. Ainult see, et onu Gustav on otsustanud Emilit kaheksa aastat koolis käia lasta, on poisile vastumeelt. Ta ohkab. Hiir nakitseb valjemini. Võib-olla on see koguni rott. Onu Gustav magab. Mida ta küll mõtles jõudude kokkuvõtmise all?

Nälg annab end jälle tunda. Kas hiilida kikivarvul kööki? Need kartulid lihtsalt nahka pista? Aga ema? Ja Paula? Kui onu Gustav ainult endale mõtleks, oleks ta elu kergem. Kuid ta mõtleb meile kõigile, ka preili Miezele ja isegi Liebknechtile. Emil mähib end kindlamini teki sisse ja unistab harzi juustuga rasvapirukatest.

Just niisugust pirukat sööb Zille järgmisel hommikul. Ta on varakult jalul nagu endistel aegadel, ning kui Grete ja Walter on kodunt lahkunud, istub isa toas töö juurde, nii et Hanseke ei saa üldse enam korralikult välja magada.

Heinrich Zille on juba kõik oma visandid läbi vaadanud, kõlblikud välja valinud ja mõned tugevale paberile kleepinud. Paberilehtede üksteise peale asetamisega on söejooned määrdunud. Pehme kummiga nühib Zille kontuurid jälle puhtaks. Paljud tööd ei meeldi talle enam. Umbusklikult vaatab ta kahekümne aasta eest tehtud visandeid. Neist ei kõlba tema raamatu jaoks ükski. Tema stiil on muutunud, joonistused on nüüd selgemad, need jutustavad rohkem. Jälle paneb ta lehe lehe järel kõrvale.

„Sada viiskümmend tööd!“ oigab ta. „Ma toon Gauli juurest näituse jaoks valitud tööd tagasi. Kuidas ma peaksin nii ruttu jõudma sada viiskümmend tööd valmis teha!“

Leevike ei pane seda halinat tähele, aina hüpleb oma õrrel vasakult paremale ja paremalt vasakule.

„Ja iga pildi alla veel väike vaimukas nali, paar hästiikku sõna. Õige berliinlane ei lase end alistada, tal jätkub alati huumorimeelt.“ Algul solvas teda see preili Mehlitzi nõudmine. Kas siis tema vaeste inimeste arvel tahetakse end lõbustada? Seda Pintsli-Heinrich ei kannata. Mitte mingil juhul. Aga nad peavad oma naljad saama. Tema tänavalapsed on löögivalmis põngerjad, ja pole olemas vahedamat mõõka kui terav keel. Selle mõõgaga võitleb Zille nende eest, kes ise ennast kaitsta ei suuda. Ta julgustab neid, kellel mõnikord pole enam mingit lootust.

Enda ees olevale lehele on ta joonistanud katusekambri. Ilma ahjuta, viletsa, külma toapugeriku. Voodil sebib kolm last. Neljas kükitab kummuti ees, mida ta katsub avada. Pildi esiplaanil seisab arst.

„Rikastelt saame meie vaesed ka ikke midagist: obustest vorstl, sigarettidest konisi ja autudest aisu.“

Laitmatult riides. Ta on kutsutud selleks, et ta kirjutaks välja Hansu surmatunnistuse. Väike Hans oli jõudnud ainult paarinädalaseks saada. Lutipudelis oli liiga vähe piima ja liiga palju vett. Ta ei talunud seda.

„Selle üle ei tehta nalja,“ ütleb Zille nii ägedalt, et Hanseke luikab ehmunult: „Diü!“

Zille võtab sulepea, torkab selle tindipotti, jääb toppama, torkab sule veel kord sügavale tumedasse vedelikku ja kirjutab pildi alla:

Arst: „Lapsed, kus on siis teie täna hommikul surnud vennake?“

Lapsed: „Oh, härra doktor, ema läks välja ja pani Hansu kummutisse luku taha, meie ei tohi temaga mängida.“

Mida preili Mehlitz ja kirjastuse direktor selle kohta ütlevad?

Selle küsimuse peale ei oska Hulda Zille oma mehele parimalgi tahtmisel midagi kosta. Praegu on Huldale nagunii miski muu hoopis tähtsam. Heinrichi tervis. Päevad läbi konutab mees toas nagu kinni liimitud. Rääkimata sellest, et ta pooled ööd oma kriipselduste kallal istub. Kibedast piibusuitsust haisevad kardinad ja mööbel. See pidev suitsetamine! Heinrich lihtsalt ruineerib ennast. Kõik selle raamatu pärast!

Peale suhkruhaiguse võib ta endale veel kopsutiisikuse saada. Sellest tuleb ta ära hoida, ja Hulda on juba kavaluse välja mõelnud, kuidas teda värskesse õhku saata. Ta hakkab aknaid pesema.

„Ometi mitte praegu, Hulda!“ protesteerib Zille. „Ma pean ju töötama.“

„Jaa-jaa...“ Hulda lükkab häirimatult molberti vastu

H. Zille oma ateljees

kappi, et akent avada. „Töötamiseks on sul valgust vaja, isa... meie aknaklaasid ei paista varsti üldse enam läbi... kui ma tänast ilma ei kasuta...“

„Ja ilmtingimata just täna!“ Zille heidab naisele kurja pilgu.

„Homme võib-olla jälle sajab.“ Hulda ei tohi nüüd järele anda.

„Nad pole ju sugugi nii mustad.“

Hulda viib juba Hansekest koos puuriga kööki, et ta ei külmetuks.

Zille tahaks rusikaga vastu lauda põrutada. Nii

vihane on ta. Aga tal on tarvis mõlemat kätt, et joonistusi kinni hoida. Muidu viib tuul need laualt minema. Oh seda Huldat!

„Ja kuhu mina jään?“ toriseb Zille.

„Jaluta tunnike, isa.“ Hulda ütleb seda niisuguse naeratusega, et mees sõnatult alistub. Hulda tunneb oma Heinrichit. Tunnist saab vähemalt kaks või kolm, ja kui ta veel mõnda tuttavat kohtab, jääb ta vahest kogu pärastlõunaks ära.

Teekordne tuttav on Emil. On juba ülim aeg, et ta pükste eest tänaks. Kuid tõeline põhjus, miks ta tahab Pintsli-Heinrichit külastada, on teine. Emil tahab nõu küsida, ja ta isegi loodab Pintsli-Heinrichiga ühes teatud asjas onu Gustavi vastu liitu astuda.

Zille maja ees tahab julgus poissi vägisi maha jätta. Emil sülitab veel kord mehiselt munakivisillutisele, nipsutab kahe sõrmega vastu mütsi, luristab ninaga — ja majauksest astub välja Zille. Üllatunult mõõdavad nad teineteist pealaest jalatallani. Emil näpib oma pükse ja võtab tähtsa asendi, endal nägu laialt naerul. Zille noogutab.

„Sobivad?“ Ta paneb käe poisi õlale.

„Laitmatult, meister!“ ütleb Emil, ja mõlemad hakkavad koos minema, nagu oleksid nad ühiseks jalutuskäiguks kokku leppinud.

„Noh, Emil, kuidas su onul läheb?“ tunneb Heinrich Zille huvi.

„Onu Gustavil? Kui ta just ajalehte ei loe, istub ta ühtsalt niisama ja on ärritatud, et emal tuleb ka teda mõni aeg ülal pidada.“ Emil aimab oma plaani jaoks võimalust. „Kas te tahate teda joonistada?“

Zille mõtleb natuke ja raputab siis pead. Emil imestab. Pintsli-Heinrich ei ole veel kunagi tahtnud onu joonistada. Miks? Kuid Emilil ei ole praegu mahti selle üle järele mõelda. Ta arendab oma plaani.

„Onu käsi ei ole veel terve," pajatab poiss edasi. „Ta ei saa midagi teha, isegi rotiauku põrandaliistus ei saa ta kinni naelutada. Minule on see muidugi käkitegu." Emil püüab ennast Pintsli-Heinrichi ees esile tõsta. Too aga laseb selle jutu kõrvust mööda.

Nad kõnnivad Spandau mäeni. Tahtmatult pöördub Zille teele, mida mööda ta varem aastast aastasse fotoseltsi sõrkis. Nurgal, kus Sophie-Charlotte tänav ja paremale, lossi juurde viiv maantee ristuvad, tõkestab rühm jalakäijaid sõiduteed. Üks hobune on kukkunud. Karjumise ja võmmudega aetakse ta uuesti jalule. Emil näeb, kuidas ta hirmunult oma tumedaid silmi pööritab, kuidas ta puhevil sõõrmetega õhku sisse tõmbab; näeb, kuidas üle hobuse naha jookseb värin. Kutsar plaksutab piitsa, ja loom hakkab jälle vedama.

„Ei, mina küll ei tahaks hobune olla," ütleb Emil.

Kus ikka ideed sel poisil, mõtleb Zille ja küsib: „Mis ametit sa, muide, tahad ükskord pidama hakata?" Nad pööravad vasakule, lähevad Westendi jaama ja kaubajaama vahel asuva silla alt läbi. Nende kohalt müriseb üle tühi rong. Sellepärast ei saa Zille Emili vastusest aru ja poiss kordab: „Kõige parema meelega mõnda niisugust, kus on tegemist arvutamisega."

„Kas sulle meeldib arvutada?" Seda poleks Zille oodanud. Aga miks ka mitte?

„Mind ei peta isegi paks Künze!" suurustab Emil natuke. „Minu pea jagab paremini. Ausõna!"

„Kas sul on arvutamine üks?"

„See ei ole raske."

Zille ilme väljendab tunnustust. Kahju poisist, mõtleb ta. Mida ta oma andekusest saab?

Luise kalmistu tagumise värava ees müütab üks eideke eelseisvaks surnutepühaks väikesi pärgi ja lihtsaid paberlilledega ehitud kuuseoksakimpe. Kumbki jahutaja ei pööra talle tähelepanu. Zille silmitseb talviseid lagedaid põlde ja Emil tegeleb mõttes oma plaaniga. Ta vaatab enda kõrval kõndivat meest külje pealt. „Meister, kui kaua teie koolipinki kulutasite?"

Zille on hämmastunud. Seda pole temalt pärast sõjaväekomisjoni keegi enam küsinud. „Mina? Kaheksa aastat rahvakooli. Rohkemaks isa krossidest ei jätkunud."

„Kaheksa aastat..." Emil venitab neid sõnu, nagu oleks neil paha maik. Oleks ometi ainult seitse aastat olnud, või veel parem, ainult kuus. Aga ei, kaheksa aastat. Tema ilus plaan lööb vankuma. Zillelt pole küll onu Gustavi vastu mingit abi loota.

Neile tuleb vastu habemega mees, kellel on kaenla all lapsekirst. Zille astub Emili selja taha, et mees saaks oma kurva koorma takistamatult nendest mööda kanda.

Nii läheb varsti ka onu Gustav meie Williga, mõtleb Emil. Ainult sellepärast, et mina pean haridust saama, nälgime kõik.

„Palju meile seal tookord just ei õpetatud..." jätkab Heinrich Zille katkenud jutulõnga. „Kahjuks. Meid oli klassis kaheksakümmend poissi. Ja kaks korda nädalas traavisin ma vana joonistusõpetaja Spanneri juurde."

„Vabatahtlikult?"

Pintsli-Heinrich muheleb. „Täiesti vabatahtlikult. Spanner andis mulle eraviisil joonistustunde. Selle taalri, mis ma talle kuus maksin, teenisin ma loomulikult ise."

„Pagana pihta, meister! Kolm marka igas kuus?" Emil pigistab silmad kinni, nagu pimestaks teda päike. „Kuidas te saite seda vanemate eest varjata!"

Nüüd on Zille imestunud. „Nad ju teadsid seda!"

„Nad teadsid, et te kasutasite terve taalri ainuüksi enda peale? Terve taalri?" See on Emili jaoks kujutlematu.

„Aga ma teenisin selle endale ju ise!" õigustab ennast Zille. „Tegin sulepuhastajaid ja nõelapatju ja kelle. Olin jooksupoiss, pakikandja, lapsehoidja, ja ühunikunaise eest kirjutasin kirju."

Emil ei kuulagi enam. Kuidas poisikesena raha teenida, teab ta väga hästi. Ka seda, missuguseid trikke tuleb kasutada, et midagi müüa. Aga veel iial pole ta ühtainsat pennigi tohtinud enda jaoks hoida.

Zille ei saa Emili äkilisest vaikimisest aru. Kas poissi paeluvad hakid sedavõrd? Need jalutavad parvedena ümaval, mis on nüüd õieti veel vaid aedade ja tühermaa vahel lõppev teerada.

Kuid mustad linnud ei huvita Emilit üldse mitte. Ta tõmbab maast kuivanud harakputkevarre ja viibutab sellega nagu piitsaga. Kui ema kingikski talle kord ühe krossi, siis joonistusõpingute peale ta seda küll ei raiskaks. Selles on Emil täiesti kindel.

Ka Zille murrab ühe varre ja vehib sellega läbi õhu. Harikõisiku küpsed seemned krõbisevad. Zille kuulatab seda krõbinat. Märkamatult pudenevad terakesed maapinnale, kus nad hakkavad idanema ja juuri ajama.

„On tõesti hea natuke jalgu liigutada."

Emil noogutab.

„Kas onu Gustav kah teiega jalutamas käib?"

„Ei kunagi."

„Ta peaks seda aga tegema," arvab Zille. „See ei maksa midagi ja karastab teid."

Juba mitu päeva sajab vahetpidamata. Kohe pärast ärkamist süütab Zille rohelise kupliga petrooleumilambi ja kustutab selle alles pärast kesköödi. Ta töötab. Teda

ei külasta keegi. Gaul ja Kraus teavad, et teda ei tohi segada. Pealegi ei ole ka ilm külaskäikudeks sobiv. Halb on sellel, kes praegu peab kuhugi minema. Aga Emilil on see kohustus igal hommikul. Ainukesed suures linnas, kellel poisist kahju, on tema ema, kes teda hommikuti raske südamega välja ajab, ja Zille, kes mõtleb temale, kui Hulda talle ajalehe toob.

Huldale on elu muutunud üsna üksluiseks. Töö juures ei aja tema mees kunagi juttu. Proua Hulda seevastu tahaks talle meeleldi üht-teist jutustada, mida ta turul või naabritelt on kuulnud. Aga ta kannatab rahulikult. Grete ja Walter ei ole nii arusaajad. Nad küll ei kurda valju häälega, salajas aga kadestavad oma venda Hansu.

Nii mööduvad nädalad. „Need kihutavad nagu esimese klassi troskad," nendib Zille rahutult. Alles pool tööd oma raamatu jaoks on ta valmis saanud. Surnutepüha on ammu möödas ja novembrikuu läbi. Kõik päevad on üksteisega sarnased. Detsember on alanud, koos sellega Berliini mitmesugustel väljakutel jõuluturg, ja eile avati pidulikult näitus. Hulda oli hoolikalt oma mehe ülikonda harjanud ja talle tärgeldatud maniski valmis pannud, kuid Zille ei läinud näituse avamisele.

„Ei ole aega," kinnitas ta tõrksalt ja klammerdus oma töö külge. „Mis läheb mulle korda see ahviteater, kus kõik kuulsused üksteist kättpidi teretavad ja vastastikku kiidusõnu loobivad. Ei, ei, ema! Mina pean midagi tegema!"

Ta petab iseennast, mõtleb proua Hulda. Mind ta juba alt ei vea. Ta lihtsalt ei taha. Ei taha, ja kõik. Hulda ei eksi. Heinrich oleks meeleldi professor Lieber-

Kunstnik professor Käthe Kollwitz

manni ning oma sõprade Gauli ja Krausiga juttu ajanud ja ka Käthe Kollwitzi jälle kohanud. Nad kõik esinevad näitusel ja nendega oleks hea olnud oma erialal vestelda. Aga piltide vahel sagib veel teisigi inimesi. Nende eest hoiab ta parema meelega kõrvale. Need külastajad ei hinda Zillet. Nende silmis ei ole ta midagi väärt. Ta pole õppinud üheski akadeemias, ta pole käinud Itaalias, nagu seda on teinud paljud kunstnikud, ei mitte Pariisi ja selle võrratuid meistreid. Kuidas saab üks niisugune midagi suurt korda saata? Naeruväärne! Tal on silmi üksnes madala jaoks. Niiviisi peksavad nad tema seljataga õelalt keelt, vahetevahel nii valjusti, et ta seda peab kuulma. Ja kui nad oma ajalehtedes näitusest teatavad, jätavad nad tema nime välja; nad

teevad näo, nagu poleks Heinrich Zillet üldse olema
Kas nad ka tema raamatu surnuks vaikivad? Või rebiva
selle raevukalt katki?

Aja jooksul on Zille sellega harjunud. Talle pol
tähtis, kas ta teeb püsiva väärtusega, pärast tema surm
elamajäävaid pilte. Talle on tähtis ainult see, et t
inimesi praegu aidata saaks. Talle on tähtis, et Emi
ja Paula, ja kuidas nende kõikide nimed ongi, ve
aastakümneid elaksid ja paremini elaksid. Mida oleks t
peale hakata kaugel Itaalias? Siin, Berliinis, on tem
jaoks küllalt tööd. Selleks peab inimesel ainult silm
olema. „Eks ole, Hanseke?“

Leevike seisab liikumatult, nagu mõtleks ta pingsah
millegi üle järele. Siis pöörab ta oma musta peakest, e
toa ust uurida. Ta sirutab tiibu, ja tuppa vaatab
Grete, kõigepealt kontrollides, kas ta oma isa ei sega

„Kas kell onu juba nii palju?“ imestab Zille ja tõm
bab sõrmedega siludes läbi juuste. See on tütrel
kindlaks märgiks, et ta võib sisse tulla.

„Veel palju rohkem, isa. Ma käisin pärast töö lõppu
Kanti tänaval.“

„Või nii!“ Zille naaldub toolikorjule ja paneb käed
vesti peal vaheliti. „Sa käisid näitusel?“

„Koos sõbratariga.“ Isa ei tohi mõelda, et ta söandab
üksipäini niisugusele avalikule üritusele minna. Grete
Zille teab, mis noorele tütarlapsele sobib. Ta seisab
ahju juurde. Väljas on külm ja tee oli pikk.

„Noh, ja...?“ Zille raputab rutakalt tubakat paberi
tükile, niisutab selle ääre keeleotsaga ja keerab endale
sigareti. Ta süütab selle paberiribaga. „Kuidas see
näitus siis on?“

„Oh, seal on üle neljasaja töö. Õigupoolest tahtsime ju
sinult sinu töid näha.“

„Sellepärast poleks sul vaja olnud Kanti tänavale
minna,“ Zille puhub suitsu nautlevalt läbi nina. „Neid
oleksid ju väiksemagi vaevaga näha.“

„Ei, isa. Näitus on midagi hoopis muud kui see, et sa
serveerid meile oma joonistusi siin söögilaual. Seinal
klaasi all, raami sees, kõigi teiste kõrval, elektri-
valguses...“

„Ära hakka mul jälle elektrivalgusega pihta, Grete!“
ähvardab Zille teda naerdes, aga ta ähvardab. Sellesse
muudasse leiutisse suhtub Zille eitavalt. Ta on veen-
dunud, et see valgus ei ole tervislik.

„Küll see hakkab sulle meeldima, isa,“ naerab
Grete omakorda.

„Kas sa professor Liebermanni nägid? Või Gauli-
ke?“

Grete raputab pead. „Seal oli üldse vähe külastajaid.
Paar hoolitsetud välimusega härrat, peenest kalevist
ülikonnad seljas.“ Grete vaikis sellest, et ükski kohal-
dujaist peale tema ja ta sõbratari ei pööranud tähele-
panu tema isa kolmele väljapandud tööle. Nendest mindi
ükskõikselt mööda. Isegi mõni laitev sõna ei oleks
Gretele nii palju haiget teinud kui see hoolimatus.
Kuidas see kindlasti veel isale haiget teeb. Gretel on
isast kahju ja ta küsib murelikult: „Millal sina sinna
jõbed? Kas homme?“

Nii kiiret Zillel sellega ei ole. Ta sööstab kõigepealt
plaki ja pliiatsiga relvastatult jõulueelse turu saginasse.
Ümber Alexanderplatzi on iga masti ja suurusjärku
kaupmehed kohad sisse võtnud. Karjudes ja lauldes kii-

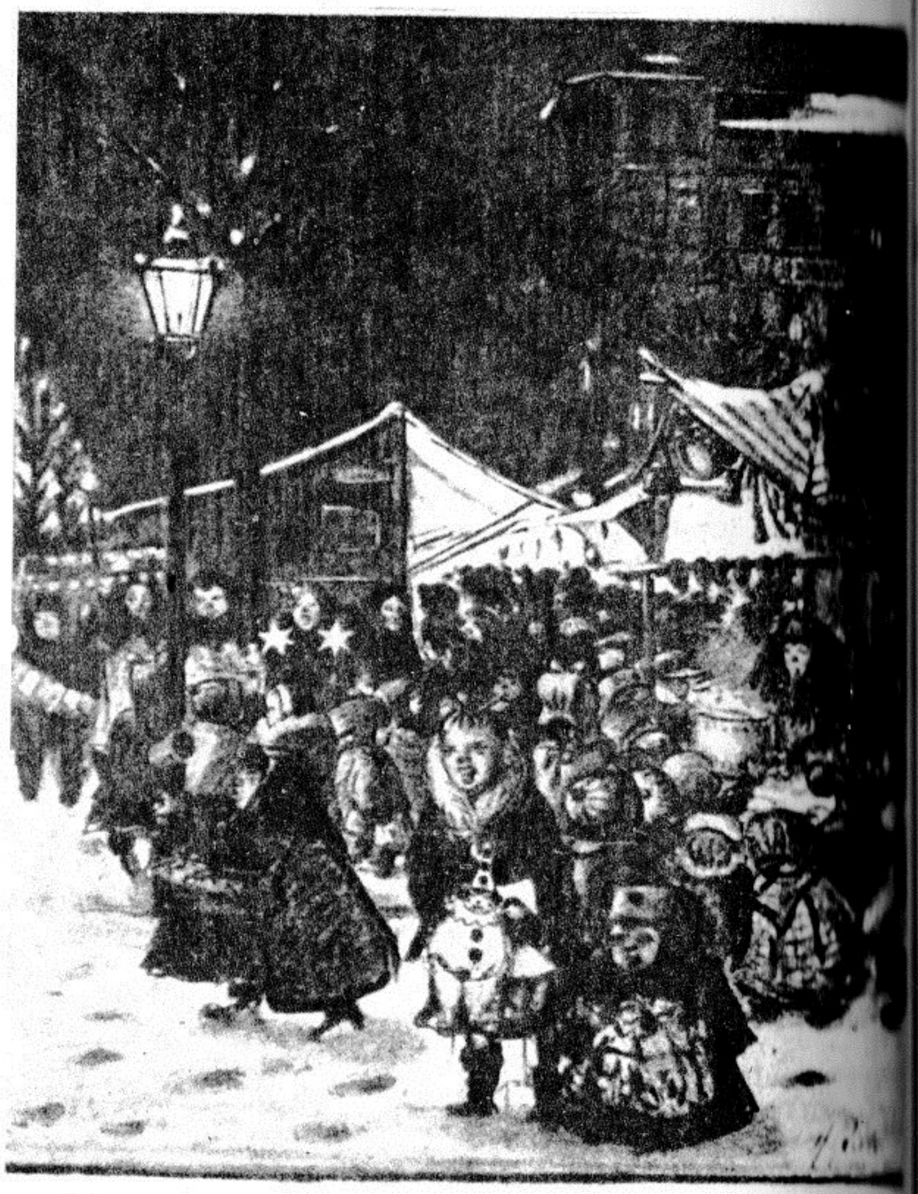

Jõulueelne turg

tavad nad oma kaupu: „Kõige uuemad postkaardid kolmi perekonnast!“ — „Kuumad vorstikesed, kaks tükki krossi eest!“ Iluasjakesed ja ööpotid, okastega ja ilma okasteta kuused, säraküünlad, käokellad... Kõike võib saada. Inimesed liiguvad siia-sinna. Nende hulgas ka Pintsli-Heinrich. Nagu enamasti kõik, ei taha ka tema midagi osta, vaid ainult vaadata. Ta trügib kõigetsi läbi inimsumma, teda tõugatakse ja tema tõukab. Kirjude kioskite vahel otsib ta endale rahuliku nurgakese ja võtab oma paberilehed välja, et nähtut nendel kohe kaasa võtta.

„Oh sa rõõmustav...“ kostab muusika hotelli ja politseipresiidiumi vahelisel väljakul. Need põngerjad siin ei peista küll just rõõmsad olevat, mõtleb Zille. Nad püüavad nagu täiskasvanudki kõigest väest: „Kümme penni hüpiknukk!“ — „Jooksja hiir — kuus penni!“ — „Puulammas kolme penni eest!“ Nad üha pakuvad möödujatele omameisterdatud mänguasju. Kuid neid ostavad ainult üksikud. Kõik, kellel on palju raha, et oma tütardele-poegadele pühadeks kingitusi teha, kasutavad meelsamini kaubamaja teeneid. Zille süda kisub kokku: väikeste kaubitsejate hulgas näeb ta Paulat ja Fritzu. Mõlemal on nööriga kaela riputatud hulk hüpiknukke. Fritz meelitab ostjaid: „Kümme penni hüpiknukk! Ainult kümme penni... Onu, ostke!“

Piiberkasukas onu ei osta.

„Inimsool ei ole enam südant süütute laste jaoks!“ kurdab Fritzu küürakas, vaevalt temast vanem naaber, kes näeb samuti asjatult vaeva, et oma hüpiknukkudest lahti saada.

Heinrich Zille märgib äsjakuuldu üles ja visandab

„Jooksja iir — kuus penni!“

need riietesse mässitud kujud. Paula seisab tummalt, huuled kokku surutud. Ta vannub need eelmisest aastast järelejäänud hüpiknukud maapõhja. Onu Gustav saagis need välja ja Emil värvis üle. Mõlemad olid valinud endale parema osa tööst. Müüa on palju, palju raskem. Paulal on kahju, et tema kingad ei ole saapapaikaja kätte viidud nii nagu Emili omad. Nüüd peab tema Fritzuga siin olema ja Emil võis koju jääda.

Fritzule seevastu pakub olukord lõbu. Vaimustatult püüab ta üldisest lärmist üle karjuda: „Kümme penni hüpiknukk! Tõmbamiseks paelajupp!“

Muusika muutub valjemaks. Kuljuste ja trummiga leierkastimees jääb Pintsli-Heinrichi ette seisma. Väntoreli peal kükitab keti otsas külmast värisev kaputsiinahvike. Zille tõstab pilgu visandilt ja arvab und nägevat.

„Vogler! Ei või olla!“

„Just nõnda! Ekstra tervitusmarss sulle, Heinrich! Ma olen kah nüüd kunstnik.“ Heinrich Vogler üritab naerda. „Üks naaber laenas mulle selle lustikummuti. Vaene mees ise lamab palavikuga oma õlekotil. Ma saadan teda. Me teeme tulud pooleks,“ hüüab ta, kuspuures käsi lakkamatult vänta keerutab, et meloodia ei katkeks.

Zille paneb oma visandid korralikult mantlitaskusse ja kõnnib koos Vogleriga edasi, vihastades seega politseinikku, kes just tahtis talle salaja ligi hiilida. Logeleb sihuke presiidiumi läheduses ringi, peidab end kioski taha ja sehkendab midagi... Korravalvur peab Pintsli-Heinrichit spiooniks ja tahab teda otse teolt tabada. Ent äkki on mees ta silmist kadunud. Rahvatunglus ja algav lumetuisk on Zille ja Vogleri endasse neelanud. Vihane oma ebaõnnestumise pärast, käratab politseinik Paulale, Fritzule ja teistele lastele: „Mis te lõugate! Ma ajan teid veel siit platsilt minema! Neetud kamp!“

Vaevalt on ta lähimate kioskite vahele kadunud, kui üks suurematest poistest toriseb: „See sinisetriibuline võmm tahab vist meie äri ära rikkuda, mis?“

Ja Fritz karjub jälle: „Kümme penni hüpiknukk!“

Fritz on müünud neli hüpiknukku ja Paula ühe. Peaaegu iga päev seisid nad Alexanderplatzil. Täna ei pea nad enam sinna minema. Täna on jõuluõhtu. Aga köögist ei tule mingit piparkoogilõhna. Pannil ei särise mingit praadi. Paula on rahvaköögist toonud suure kastrulitäie suppi, ja Emil on hankinud kuusepuu, kolme oksaga, luuavarretaolise rootsiku.

„Seda pole vaja kuigi palju ehtida," annab ta oma valiku kohta selgitust.

Puu alla ei panda ühtki kingitust. Ema köhib rohkem kui õmbleb.

Onu Gustav kõnnib pliidi ja voodi vahel rahutult edas-si-tagasi. Ta muutub päev-päevalt sõnaahtramaks. Mitte käevalu ei pane teda hambaid kokku suruma. Käsi paraneb aegamööda. Valutab tema hing. Püksivabrikant on Emili emale püksipaari eest maksnud ainult kakskümmend penni, on põhjuseta kaks penni maha arvanud. Kui see liiga vähe on, eks otsigu siis kuskilt mujalt tööd. Niisugust häbematust võib härra vabrikant endale lubada, sest ta teab, et naine ei leia mingit muud tööd ja peab sellega rahul olema, mis tema talle annab. Täna õhtul sõidab härra kirikusse ja kummardab sõimes olevat vaest Jeesus-last. Härra pastor õnnistab vaga kristlast. Et tema õmblejannade lastel on eluase viletsam kui laut ning et nad peavad nälgima ja külmetama, seda nimetab härra pastor jumala õigluseks. Onu Gustavis hakkab viha keema. Oma voodi ees peatudes silmitseb ta oforti Karl Marxist. See mees on öelnud, mis teha tuleb. Aga selleks on palju inimesi tarvis. Me ei ole veel küllalt tugevad. Veel peame kõigega rahul olema. Ma ei saa neile põnegerjatele kõige väiksematki rõõmu valmistada. Rikkalik õhtusöök ja igaühele klaaskompvek... Emilile paks, tugevate mustade kaantega kaustik. Paulale punane patsipael... Onu Gustavil ei ole kuut pennigi, ja ta mõtleb kingituste tegemisele.

Ta tõstab aeglaselt käed ja võtab pildi seinalt.

„Ma pühkisin tolmu," ütleb Emil, kes jälgib onu. Emilile ei meeldi, kui teda kontrollitakse.

„Ma näen öösi unes, et see kõik on minu jägu."

Onu Gustav pöördub oma õepoja poole, surub pildi vastu rinda ja ütleb: „Ma viin selle panti.“

„Panti...“ Ei, seda ei suuda Emil ette kujutada. Kas onu Gustav teeb nalja?

„Ehk antakse mulle selle eest mark või kaks. Juba üksnes raam on palju rohkem väärt.“

„Aga kui me ei jõua seda välja osta?“

„Siis jätab pandilevõtja selle endale ja müüb võimaluse korral poole kallimalt.“

Emil tahaks, et onu Gustav selle endale jätab. Ilma pildita tundub tuba veel lagedam. Poiss seisab abitult lävel, nühib paremat labajalga vastu vasakut säärt. Külmamuhud varvastel kihelevad. Ja sel silmapilgul juhtub ime. Hämarasse kööki ei astu sisse jõuluvana, vaid tuleb kirjakandja, sest ilma inimeste kaasabita ei juhtu imesid.

Veel mitte kunagi, nii kaua kui Emil mäletab, ei ole kirjakandja nende juurde tulnud. Kindlasti ta eksis.

Ta ei eksinud. Ta toob emale kirja. Kõik, kaasa arvatud Otto, kes toetub valamu najale, uudistavad ema käes olevat kirja. Harilik kollakas ümbrik margi ja templiga.

„Kellelt?“ küsib Paula sosinal ja tõmbab Willi endale ligemale.

Kõhklevalt pöörab ema kirja nii- ja teistpidi. Kombib seda, hoiab vastu akent. Saatja aga ei selgu.

Tähendab see ei ole mingi teade õpetajalt. Otto hingab kergendatult. Tema südametunnistus pole kunagi päris puhas.

„Tee siis ometi lahti!“ Fritz on uudishimust lõhkemas.

„Tee sina lahti!“ ütleb ema onu Gustavile. „Sina oled meie perekonna pea.“

Onu Gustav, kes hoiab mõlema käega pilti, tõrjub: „See on sulle adresseeritud.“

„Kas ehk mina...?“ Emilil on juba käes leivanuga, pikk nagu mõõk. Aga ema võtab juustest nõela ja avab kirja sellega.

Ümbrikust tõmbab ema välja sedeli. Seitse pead kummarduvad selle kohale, ja nii tihedasti kõrvuti, et põrkavad peaaegu kokku. RÕÕMSAID JÕULUPÜHI! on keegi sedelile kirjutanud. Lühidalt ja selgesti: RÕÕMSAID JÕULUPÜHI! Ei ühtki sõna rohkem. Ja sinna juurde on pandud viiemargaline paberraha.

„Oh jumal!“ ütleb ema ehmunult.

„Tema see kindlasti ei olnud,“ rahustab teda onu Gustav.

„Jeesus-laps?“ Paula on valmis seda uskuma.

„Loll!“ Otto koputab sõrmega õele vastu otsmikku. „Jeesus-laps — nii võib ainult Paula mõelda...“

„Näita!“ nõuab Fritz. „Kas see on ka ehtne?“

„Nagu sina oskaksid vahet teha.“ Emil haarab tühja ümbriku.

„Kes saadab meile nii palju raha?“ Emal hakkab kõhe.

„Pintsli-Heinrich!“ ütleb Emil pidulikult.

„Oled sa kindel?“

Emil on surmkindel. Seda ei tõenda mitte ainult tema vaist, vaid ka ümbrik, mida on kord juba kasutatud kirja saatmiseks; nimelt on raamatukaupmees Edmund Meyer, Potsdami tänav 27b, saatnud selle härra kunstnik Heinrich Zillele. Ümbriku siseküljelt võib seda lugeda.

„Kokkuhoidlik mees see sinu sõber Pintsli-Heinrich,“

ütleb onu Gustav tunnustavalt. „Keerab kirjaümbrikutel teise külje."

Emilit läbib rõõmutunne, tõeline jõulurõõm. Tema sõber Pintsli-Heinrich.

„Me ei tohi seda ju ometi vastu võtta." Ema lohkutavajunud põsed löövad õhetama. „Taeva pärast... meie... me..." Ta on väga erutatud.

„Mine ruttu, ema!" sunnib Emil teda takka. „Enne kui Künze poe kinni paneb."

„Too meile mesikooke," nurub Paula.

„Mulle ka! Mulle ka!" hüüab Willi, ilma et pöialt suust võtaks.

Soovid sumisevad läbi köögi, üks valjemini kui teine, sel ajal kui ema tõmbab selga kulunud jakki, mis kuulus juba tema emale.

Ka onu Gustav tahaks midagi paluda. „Mnjah, võib-olla..." Ei, parem mitte. Ta pöörab veel kord oma taskud pahupidi ja kraabib viimased tubakaraasukesed kokku.

„Ära unusta onu Gustavit!" Emil pilgutab emale silma ja matkib Otto selja taga suitsetajat. „Rõõmsaid jõulupühi!" juubeldab poiss, haarab onu käest pildi ja riputab tagasi voodi kohale. Esimest korda silmitseb ta pilti tähelepanelikult. Samal ajal toob kirjakandja linna teisest servas niisamasuguse kirja Heinrich Voglerile.

Heinrich Zille on kirjastusest oma raamatu arvel avanssi võtnud.

V

Ühtme päeva eest algas aasta 1908. Lisapäeva-aasta. Lisapäeva-aastad on õnnetuseaastad, ütlevad vanad inimesed, ja mõned noored kordavad neile järele. Nagu selleks, et niisugust ebausku kinnitada, jääb Pintsli-Heinrich kurikavalasse influentsasse. Eelmisel suvel Hulda korjatud leedriõietee aitab küll haigusest, mida hiljem hakatakse vähem kõlavalt gripiks nimetama, vaesti jagu saada. Kuid see röövib talt aega ja jõudu, mida ta töö jaoks tungivalt vajab. Kirjastuses ootab preili Mehlitz sadat viitkümmend joonistust. See rõhub Zillet. Võlg teeb muret. Avanss ju ongi võlg.

Preili Mehlitzil ei tohi lasta asjatult oodata. Veel natuke nõtkuvate põlvedega, influentsa jäljed näos, seisab Heinrich Zille kirgliku andumusega jälle oma modelli ees. Sellest hoolimata, et ta täna pühitseb oma viiekümnendat sünnipäeva. Pühitseb? Teda hämmutab, et ta ei oleks ka siis saanud koju jääda, kui ta veel fotoseltsis oleks töötanud. Kes võib endale ühtse lubada, paremad riided seljas, sohval istuda ning lasta end sõpradel ja tuttavatel poole sajandi puhul õnnitleda? Zille igatahes mitte.

Hulda ja Grete on teisel arvamusel.

„Isa, sa esitad oma visandid raamatu jaoks lihtsalt päev hiljem."

„Heinrich! Sa ei või ometi vestiväel ja viltsussidega oma külalisi vastu võtta."

„Külalisi?"

„August Gaul tuleb kindlasti ja härra Kraus ka, ja võib-olla isegi professor Liebermann..."

Vanad kolleegid: „Mina maalin silte.“ — „Ja mina ajan miski moodi läbi õue-õrilaväntajana.“

„Ütle neile, et ma töötan. Nad võivad mõni teine õhtu uuesti tulla.“

Läbi suletud akna kostab leierkastimuusika. Vogleri sünnipäevatervitus Pintsli-Heinrichile. Kuid Zille ei vaata välja.

Täna saab Emil kolmeteistkümneaastaseks. Kas see annaks talle õiguse koolist poppi teha või, mis veel halvem, ajalehti mitte laiali kanda? Niisugune kohustuste täitmata jätmine maksaks talle koha. Niisiis algab tema sünnipäev nagu kõik teisedki päevad, ja ometi jääb see talle kauaks meelde. Preili Mieze on

talle kinkinud kinopileti, pääsme ümber nurga asuvasse uude kinosse, kus näidatakse elavaid pilte. Emili õuelt pole veel ükski poiss iial kinos käinud, ja tema klassikaaslastest on käinud ainult üks. Emil on nüüd siis teine. Rahutult istub ta pimedas umbses saalis teiste vaatajate hulgas, kes on enamikus täiskasvanud. Tema taga vuriseb ja ragiseb salapärane masin, mida käsitseb üks tähtsa olemisega mees. Ees, heledal ekraaninelinnal virvendab, nagu sajaks seal vihma, ja klaverimängija klimberdab vaikselt. Mõlemad väikesed seinalambid seinal kustuvad täielikult. Erutusest jääb Emilil peaaegu hing kinni. Ta süda peksab metsikult, nii et ta vaevalt kuuleb, mida klaverimängija selgitab: „Kõrgesti austatud daamid ja härrad! Te saate näha sensatsioonilist poksivõistlust mister Delaware'i ja tema Austraalia metsast püütud känguru vahel! Ja nüüd...“ Emil kummardub ettepoole, ajab silmad pärani. Tõepoolest! Kängurul on esikäppade otsas poksikindad. Klaverimängija taob löökide rütmis klahvidele. Inimesed Emili kõrval löövad kätega vastu põlvi ja plaksutavad heakskiitvalt. Ja juba hakkab jooksma järgmine film: tänaval tülitsevad naised. Miks? See läks Emilile kaduma. Naiste sõimlemine toimub tummalt. Nad ähvardavad teineteist. Paks politseinik tahab tülitsejaid lepitada, kuid juba läheb naistel kakluseks. Nad löövad politseinikul silma siniseks, ja algab metsik tagaajamine läbi linna. Klaverimängija suudab vaevalt sammu pidada. Ent nagunii ei kuula keegi tema klimberdamist. Publik kisab vaimustusest. Siis on lõbul LÕPP. Laesilambikesed löövad arglikult hõõguma. Inimesed tõusevad ja trügivad naerdes väljapääsu poole, teised

tulevad sisse. Emil jääb vapustatult istuma. Keegi ei aja teda välja. Jälle vajub ruum pimedusse. Hilinejad tunglevad väheste ridade vahel. Järgmine seanss algab. Jälle poksib känguru, jälle kolgivad naised politseinikku ja politseinik neid. Emil vaataks programmi meeleldi veel kolmandatki korda, aga siis haarab keegi tal kraest kinni ja viskab ta julmalt tänavale.

Õhtul räägib Emil vaimustusega kinost, tema õde ja vennad kuulavad hardunult. Kui ta tahab selgitada, mismoodi känguru välja näeb, hakkavad teised lapsed naerma.

„Siukest looma pole olemas, sa kiidukukk!" arvab Otto. „Selle sa mõtlesid lihtsalt välja, et meid ärritada. Ja Fritze on nii loll, et usub seda!"

„Pea suu!" turtsatab Fritz, aga Emililt küsib ta: „Kas sel kängurul saba ka oli?"

„Ei, aga tal oli viis jalga!"

„Mida kõike ilmas ei leidu..." imestab ema.

„Ja miks ta küll poksib?" murrab Paula pead.

„Sellepärast, et Mister ta metsast kinni püüdis."

„Ja kohe poksikindad esikäppade otsas?" kahtleb Fritz.

„He-he-hee!" naerab Otto.

Emil hakkab vähehaaval kannatust kaotama. „Võid Pintsli-Heinrichilt järele küsida, va lollpea! Tema on haritud inimene ja on kindlasti kinos käinud!"

Otto irvitab. „Tema jah vahib sul niisugust jama."

Otto eksib. Heinrich Zillele meeldib kinos käia. Võib-olla saab ta endale homme või ülehomme jälle kord lubada seda lõbu, et tööst natuke puhata. See töö

ta päris ära kurnanud. Aga nüüd on see valmis. Zille viib sada viiskümmend joonistust kahes mapis preili Mehlitzile.

Kuni Friedrichi tänava jaamani sõidab ta linnaraudteega. Jaamas võiks ta kahekümne penni eest teha mõnele punase mütsiga pakikandjale ülesandeks viia mapid LUSTIGE BLÄTTER'i kirjastusse. Aga ei! Ta ei usalda oma raamatu visandeid ühegi võõra kätte. Ta teeb endale teed läbi rahvasumma, hoidub kellegagi kokku põrkamast, pöördub paremale ja seguneb Friedrichi tänaval teiste jalakäijatega. Härradel on ninal kuldraamiga näpitsprillid, peas kõvakübar ja seljas kehasse õmmeldud mantel. Mantli sametkrae on külmakaitseks üles tõstetud. Daamid on uue seelikumoe tõttu sunnitud käima imelühikeste tippivate sammudega, ja käed on neil karusnahast muhvi peidetud. Nooblid härrased, kes tahavad selle ümbruskonna luksuslikest kauplustest sisseoste teha. Oma halli vihmakindla mantli ja pleekinud kübaraga torkab Zille nende hulgas silma. Kunstnik, sosistatakse ja näidatakse tema mappidele. Seda sõna ei sosistata just eriti lugupidavalt. Pigem kõlab see nagu „logeleja". Ja mida teevad n e e d inimesed? Annavad välja raha, mida teised neile on teeninud.

Zille läheb risti üle Unter den Lindeni, tänava, mis on berliinlaste kuuekümne meetri laiune uhkus. Ta möödub külje poolt kohvik BAUER'ist, mis tollal veel on kuulsam kui tema, ja läheb mööda Friedrichi tänavat edasi. Ta ei pööra vähimatki tähelepanu keiserliku vapiga kalessile, mis peatub vabahärra von Faberi palee ees. Aadlikest sõitjad ei pööra ka temale

„Üldiselt mind ei sallitud. Inimesed kirusid mind."
Heinrich Zille

tähelepanu. Uhkete hallide kivihoonete fassaadid tunduvad sellel märjal nukral talvepäeval veel hallimad. Päikesel ei õnnestu linnal lasuvat uduloori hajutada.

Zille käsi väsib mappide kandmisest. Ta vahetab kätt. Tõmbab natuke hinge. Tunneb, kuidas ta süda taob. Ta sisendab endale, et see on raskest kandamist. Kuid

on erutusest. Erutus suureneb iga sammuga, mis teda kirjastusele lähemale viib. Zille pöördub vasakule, kitsi tänavale, läheb kuni järgmise nurgani, keerab paremale üle tänava ja veel kord vasakule teisele poole, kuni seisab Charlotte tänaval maja nr. 9 ees.

Käthe Mehlitzit ei ole toas. Direktor on ta enda juurde kutsunud. Tähtis nõupidamine. Heinrich Zille surub pettumuse suurivaevu maha. Jah, aga kas ta siis arvas, et preili Mehlitz istub oma toas ja ainult ootab teda?

„Jätke oma tööd siia," ütleb toimetaja Roecher ja lohnib paberites, mis näiliselt täiesti korrastamatult tema kirjutuslauda katavad. „Niipea kui preili Mehlitz tagasi tuleb, annan need talle üle." Mehel on kiire. Telefon heliseb tungivalt.

„Millal ta siis tagasi tuleb?" Zille loodab, et tal palutakse oodata.

„Ei või teada, mu härra." Roecher kehitab õlgu, haarab telefonitoru ja vastab.

„Aa, Jaa! Mina isiklikult," hüüab ta kõnetorusse, keerates Zillele selja. „Mis te nüüd, kulla mees! Me peame kõigepealt valiku tegema ja hinnangu andma. Kõike hoolikalt kaaluma. On tarvis ka eessõna. Kellelt? See pole veel otsustatud. Muidugi... muidugi. Seda küll. Veel natuke kannatust... nädal, noh, oleme suurejoonelised, neliteist päeva. Kõige rohkem! Muidugi. Küll te meiega rahule jääte." Ta kummardab oma nähtamatu vestluskaaslase ees. Zille oleks väga tahtnud toimetaja nägu näha. Kuid Roecher pöörab ennast alles nüüd ümber. Ärritatult kergitab ta kulme. „Neid kunstnikke küll!" sisistab ta.

„Ilma kunstniketa ei oleks raamatuid!"

Zille pilk teeb toimetaja tummaks. Teda solvab üldse, et see habemega vanamees, see... kuidas ta nimi oligi... see Zille teda umbusaldab. See, kuidas ta seal seisab, ühes käes kulunud kübar, teises mapid. Kas ta kardab, et tema hinnalised tööd lähevad kaduma?

„Jätke oma visandid siia," kordab Roecher oma ettepanekut natuke jahedama tooniga. „Kirjastus teatab teile, kui on õige aeg."

Zillel tuleb riskeerida. Raske südamega, nagu lahkuks ta ühest oma lapsest, paneb ta mõlemad mapid toimetaja lauale. Kas ta enam kunagi nendest kuuleb? Tema silmis on see kirjastuse tuba paras kolikamber. Roecher ei vaata hüvasti jättes talle otsa, ja see suurendab Zille umbusku veelgi.

Kirjastus annab endast märku üllatavalt ruttu. Ilma ette teatamata tuleb Käthe Mehlitz Heinrich Zille poole koju, kaasas suur nahkkott, mis sarnaneb rahakirjade tooja mapiga, ainult et viimane on palju väiksem. Kui Zille on külalist tervitanud ning tema lumise jaki ja mütsi ära võtnud, püüab külaline õrnalt peibutades Hansekese sõprust võita.

„Ole daami vastu natuke sõbralik," manitseb isa Zille oma toalindu.

Pelglikult silmitseb leevike tundmatut, nagu küsiks ta eneselt täis rahutust: „Mida ta minust tahab?"

Samasuguse küsimusega tegeleb Zille. Kas preili Mehlitzi tulek tähendab midagi meeldivat või vastupidi?

„Ta ei räägi igaühega," kahetseb preili, vaatab sundimatult toas ringi, märkab molbertit ja päribi „Kas te töötate siin? Ebamugav, kas pole!"

„Minul küll mitte." Kahtlustavalt silmitseb Zille naist

läbi prillide. „Teie arvate muidugi ka, et õigel kunstnikul peab olema ateljee."

„Ei," kinnitab preili ausalt. „Nii ma ei arva. Mõnel on suur ateljee, aga kunsti ei ole. Kas ma tohin istuda?"

Zille muheleb ja tema hinges tärkab soe tunne. Vastuse asemel osutab ta toolile. Nad istuvad teineteise kõrvale. Preili Mehlitz võtab nahkkotist Zille visandid.

„Käsikiri," ütleb ta. „Nii me umbes kujutleme teie raamatut. Joonistused selles järjekorras."

„Hm..." teeb Zille ja hakkab käsikirja lehitsema, aeglaselt eest tahapoole. Mida kauem ta lehitseb, seda närvilisemaks muutuvad ta käed.

Seda on preili Mehlitz kartnud.

„Kuhu on siis „Keldrielanikud" jäänud?" Preili Mehlitzit tabab vihane pilk.

„Poisipõnn, kes lohistab enda järel surnud rotti?" küsib Käthe Mehlitz kindluse mõttes.

„Just nii! See, kes oma mängukaaslastele seletab, et nemad ei ole rotile midagi teinud. Et see kärvanud sellepärast, et korter on liiga niiske."

„Te märkate veel rohkemate joonistuste puudumist, härra Zille."

„Jaa — „Kui tahan, võin lumme verd sülitada", see leht puudub ka! Miks te just selle välja viskasite?"

„Ei visanud välja." Preili Mehlitz raputab pead. „Panime kõrvale, härra Zille. Panime kõrvale järgmise raamatu jaoks."

„Kuidas?"

„Meie kirjastus kaalub pärast seda raamatut teie töödest ühe kunstnikumapi väljaandmist, näiteks niisuguse tiitliga: BERLIINI JÕMPSIKAD."

Oma erutuses ei taipa Heinrich Zille õieti, mida preili Mehlitz praegu ütles. Ta näeb vaid, et talle kõige armsamad tööd tema esimeses raamatus puuduvad. Ta peab nende eest võitlema.

„Ja siin...!“ ägestub ta. „Siin olete minu pildi-allkirja maha tõmmanud...!“

„„Memm on surnud. Nüüd pean küll mina majapidamist juhtima,“ lasete te väikesel tütarlapsel öelda. See kõlab ju väga südametult, härra Zille! Tütarlaps, kes on kaotanud ema...“

„Oh ei! See on tõde! Puhas tõde! Ma ei oska valetada.“

„Diü!“ teatab endast Hanseke, kuid ei leia heakskiitu.

Preili Mehlitzit kurvastab, et Heinrich Zille tema valikuga nõus ei ole ja selle üle isegi tigedaks saab. Võib-olla oleks direktor õigemini teinud, kui oleks selle raamatu toimetamise usaldanud härra Roecherile. Ehk oleksid mehed teineteist paremini mõistnud.

„Mida tähendavad need ringikesed?“ katkestab Zille vaenulikult tema mõtiskelu.

„Minu arust on liialdatud, härra Zille,“ tunnistab preili Mehlitz rahulikult, „et poisike küsib: „Memm, kas tõesti on inimesi, kes iga päev sooja toitu söövad?““

„Liialdatud?“ Zille põrnitseb preilile otsa ja taipab jahmunult, et too ei tea tõesti mitte kui midagi Emilist, Paulast ega Willist. Kõigist neist lastest, kellele koorega keedetud kartulid heeringaga on pidusöök, keda ka kõige külmemal talvel ihupesu ei soojenda, kes peavad mitme õe-vennaga voodit jagama ja kellest enamik sureb veel enne, kui nad koolipinki istuvad.

Äkki ütleb ta veidi leebemalt: „Ükski joon ei ole liialdatud. Olukord on veel palju halvem. Uskuge mind.“

Eluköök

Ja preili Mehlitz mõistab, et Zille pahameel ei tähenda solvatud eneseuhkust ega põikpäist oma õiguse tagaajamist. See tähendab vastutust. Kunstniku vastutust tänavalaste eest. Heinrich Zille on äraostmatu.

See rõõmustab preili Mehlitzit, ehkki ta ei tea, kuidas mehele selgeks teha, et ta peab mõnda pildiallkirja korrigeerima ja mõnda joonistust mahendama. Muidu seda raamatut ei trükita. Või siis keelab keiser selle kohe pärast ilmumist ära.

„Siis seda ei trükita!“ jääb Zille järeleandmatuks. „Ma ei muuda midagi!“ Ta hüppab püsti ja vaatab aknast välja. Läbi paksu lumesaju pole fotoseltsi näha, see on kadunud, nagu ei olekski seda olemas. Zille tunneb põletavat valu. Peaaegu viis kuud on sellest, kui fotoselts lakkas tema jaoks eksisteerimast. Ja nüüd sulab tema unistus raamatust nagu lumeräitsakad aknaruudul.

„Keda te sellega aitate, kui see ei ilmu?“ Ka preili Mehlitz on püsti tõusnud. „Ikka ainult neid, kes nagunii püüavad silmi viletsuse ees sulgeda või tahavad seda varjata. Ainult nendele teete heameelt!“

Kõhklevalt pöördub Heinrich Zille laua juurde tagasi, süütab sigari ja lehvitab käega suitsu eemale, et see külalist ei häiriks.

„Isegi nende väheste muudatustega, mida ma teilt palun, näitate teie, mida peale teie vaevalt keegi söandaks tunnistada.“

Käthe Mehlitz võitleb raamatu eest, nagu oleks tema selle autor. Raamat peab tingimata ilmuma! Mitte sellepärast, et see direktorile head sissetulekut tõotab. See peab ilmuma Zille pärast ja tänavalaste pärast.

„Ma ei saa valetada,“ kinnitab Zille uuesti ning järsult.

„Ega te ei pea valetama,“ kinnitab Käthe Mehlitz sõbralikult. „Te ei tohigi valetada. Aga kas see teeb

Tänavakaubitsejad

kellelegi halba, kui te tõde mitte nii väga teravalt ei väljenda? Ainult siin-seal pisut leebemalt?“

„Pool tõde on pool valet. Te tahate mind reetmisele õhutada,“ süüdistab teda Zille.

Käthe Mehlitz raputab nukralt pead. Zille tõuseb jälle püsti. „Ei, ei. Ma ei reeda oma vaeseid inimesi! Ei iialgi!“ Kas see tähendab, et jutt on lõpetatud?

„Ma muidugi ei oodanud, et te otsekohe vastuse annate. Jätan käsikirja siia. Peate otsustama rahulikult, härra Zille. Täiesti rahulikult. Teie lõplikku vastust ootan ma umbes neljateistkümne päeva pärast.“ Ta naeratab.

„Minu vastus on ka siis samasugune nagu täna,“ kinnitab Zille ja surub tema kätt. Käthe Mehlitz läheb ära. Tühjalt kõlgub nahkkott tema küljel. Toas hämardub ja mööbel muutub tumedamaks. Seda heledamad tunduvad valged käsikirjalehed laual.

„Kui see Mehlitz oleks mulle etteheiteid teinud, et mu tööd on lohakad, et ma ei ole oma teemaga kunstilises mõttes toime tulnud, laseksin ma endaga rääkida,“ toriseb Zille. „Aga Emilit ja tema ema rõõmsamatena joonistada, mitte nii nälginud nägudega, parema toasisustusega, kui see tegelikult on? Ei! Nende viletsust naeruks teha? Neid mõnitada?“ Ta lööb käsikirja kokku ja paneb selle päris alla kappi luku taha. „Hallitagu seal.“

Peaaegu hääletult avaneb uks. Proua Hulda vaatab tuppa, astub viivitades sisse. „Sinu külaline on juba läinud?“

Zille noogutab. Tema nägu reedab halba, ja Huldat haarab äkiline hirm.

„Jah,“ ütleb mees, „me ei jõudnud kokkuleppele.“

„Ei jõudnud?... Miks siis?“

„Sellepärast, et ma ei püüa kellelegi meeldida. Sellepärast, et ma joonistan, mida näen. Kõik!“

Kõigi mehe otsustega on Hulda Zille alati päri olnud, sellega aga mitte.

„Heinrich, sa peaksid preili nõuandeid kuulda võtma,“ vaidleb Hulda vaikselt, aga kindlalt vastu. Ta peab mõtlema poegadele, Hansule ja Walterile. Ehkki ta kardab oma meest veel rohkem ärritada ja seega tema suhkruhaigust süvendada, nõuab ta: „Tee vähemalt proovi.“

„Kuidas sa võid minult midagi niisugust nõuda!“ Zille paaegu plahvatab.

Huldal tõuseb veri näkku, ta kägardab kokku tolmulapi, mida veel käes hoiab, ja vaatab mehele jahmunult otsa.

Ning Zille näeb Hulda silmis hirmu, tema muret perekonna pärast.

„Mis siis nüüd saab, isa?“ Kas ta mees ei taipa, et ta on lõksus? Lõksu nimi on „leping“ ja pekitüki nimi „avanss“. Kui ta tahab kirjastusega suhted lõpetada, peab ta avansi tagastama. Avanssi ei saa ta aga tagasi maksta. Praegu igal juhul küll mitte. Ja millest ta maksakski? Näitusel müüdi küll üks tema joonistus. Aga pool sellest rahast on juba ära kasutatud. Muidugi, August Gaulilt saaks ta vajaliku summa laenata. Kuid siis oleks ta sõbrale võlgu ja majapidamisraha ei oleks ikka pennigi. Annab ta aga kirjastuse soovidele järele, siis ju raamat ilmub ja järgmisteks kuudeks on tal sissetulek kindlustatud. Peale selle ilmub veel

kordustrükk, kindlasti veel kord viis tuhat eksemplari, ja preili Mehlitz valmistab ette uue raamatu. Kuid üksnes siis, kui tema mees järele annab.

Vahepeal tegutseb preili Mehlitz nii, nagu oleks Heinrich Zille kõigega nõusse jäänud. Ta annab tellimise trükikojale ja lepib juba kokku köitekojaga. Aastate jooksul on ta ju omandanud kogemusi kunstnikega suhtlemises. Ta ei arvesta Zille rahamuret, vaid tema armastust nende inimeste vastu, keda ta joonistab. Käthe Mehlitz hindab teda kui kunstnikku, kes alustatud ettevõtmisest naljalt ei loobu. Kunstnik ei tohi ühegi tõkke ees peatuda. Südametunnistus on teda tema ülesande juurde kutsunud ja ta peab selle täitma, enne ei tohi ta rahule jääda. Või ei olegi siis Zille kunstnik, vaid ainult litograaf, hea käsitööline, kes lihtsalt oma lõbuks maalib ja joonistab? Kas preili Mehlitz eksib?

Hulda tummad, etteheitvad pilgud ajavad Zille kodunt välja. Igasuguse ilmaga uitab Zille tänavatel, ja jälle muunduvad ta elamused piltideks. Ta joonistab närudes lapsi, kes tuhnivad prügikastides, et midagi söödavat leida, ja mõtleb preili Mehlitzile, kes seda kõike muidugi jälle ei usu. Ta joonistab rüblikuid, kes lasevad kõnniteel liugu, sest sinna on eelmisel õhtul keegi nõudepesuvee välja valanud. Joonistab puruvana eidekest, kes tatsab kodu poole, ise küürus pikki roikaid täislaaditud kandekorvi all. Aeg-ajalt astub Zille sisse mõnda keldrikõrtsi, joob soojasaamiseks klaasikese grokki, mille eest tasub kõrtsmikule joonistusega, ning jälgib läbi lumelõgase, vaevalt maa seest väljaulatuva akna kallakat sõiduteed. Ta näeb, kuidas kõnnitee äärekivi asendab koeraveoki pidurit. Krigisedes veere-

Kandekorviga vanake

vad rattad üle jäätunud konarliku sillutise. Zille jälgib iga väiksematki pisiasja. Vaatamagi peab õppima. Lihtsalt ringivaatamisest on vähe.

Koeraveoki kõrval sammub poisike. Temast näeb Zille ainult viltutallatud saabastesse torgatud jalgu — paremas jalas on must, paigatud, vasakus nööriga ümber jala seotud pruun saabas. Äkki meenub Zillele Emil. Kui kaua pole ta poissi juba näinud? Tund hiljem istub Pintsli-Heinrich Emili juures köögis.

Peale Emili ei ole kedagi kodus.

„See pime naine ülevalt," Emil viitab suitsust mustunud köögilakke, „pani kõrvad pea alla... noh, suri

ära. Ema läks preili Miezega surnuaiale. Otto ja Fritz, need võrukaelad, kasutasid kohe juhust ja aurasid minema.“

Sind oleks pidanud kirjastuse daam rääkimas kuulma, mõtleb Zille, ja nägema peaks ta sind ka. Katkikulunud kuuevarrukast piilub välja paljas küünarnukk.

„Jah, meister:..“ Emil kehitab natuke abitult õlgu. „Ei ole kedagi, keda joonistada. Paula tolgendab Williga kuskil naabruses ringi, ja onu Gustav on, jumal tänatud, jälle tööl.“

„Mul polegi enam tahtmist joonistada.“

Zille lööb väsinult käega ja istub taburetile.

„Kuidas nii? Kas te siis annate alla?“ Emili hääl paisub pettumusest. Ta istub kägaras Paula voodil ja kõlgutab jalgu. „Kahju!“

„Miks?“ küsib Zille. Tema uudishimu on ehtne.

„Nüüd ei joonista meid enam keegi.“ Poiss surub huuled kokku ja vaatab Zillest mööda. „Onu Gustav ütleb ka, et on tähtis näidata, kuidas me peame elama.“

„Aga seda ei taha keegi näha,“ selgitab Zille talle kibestunult.

„Me peame neid sundima, ütleb onu Gustav.“

„Kes meie?“

„Noh, meie!“ Emil hüppab voodilt maha. „Onu Gustav ütleb alati: Ärgake, töörahvaväed, liitke ühte oma käed!“

Pintsli-Heinrich kergitab tõrjuvalt kulme. „See on võimatu, ja need on ainult sõnad... ei midagi muud kui kelkivad sõnad... sina aga nälgid edasi kuivanud leivakontsu järades.“

„Ei, meister! Ma usun, et minu onu Gustavi sugustel on tõsi taga.“

Zille tahaks väga poissi uskuda. Aga ta ei saa. Kas pole Emili elutee juba ammu ette määratud, küsib ta eneselt. Kuidas tahab poiss oma saatuse eest pääseda selles ilmas, mille vastu küll võideldakse, aga mida parandada pole võimalik? Võib ainult püüda midagi ära teha, et Emili saatus talutavam oleks. Oma piltidega tahtsin ma seda teha. Tahtsin...

„Kas teate,“ ütleb Emil unistavalt, „kui mul oleks raha, väga palju raha, siis ma laseksin trükkida raamatuid teie piltidega. Kannaksin neid laiali nagu ajalehti, pistaksin igasse kirjakasti ühe, ja siis peaksid kõik inimesed neid vaatama.“

„Inimlaps, Emil!“ Pintsli-Heinrich hõõrub silmi, nagu oleks äsjá ärganud.

„Seda ma teeksin. Ausalt! Paula ja Fritz aitaksid mul raamatuid kanda.“

„Poiss...“ Et oma heldimust varjata, hakkab Zille tuletikke otsima.

„Ei, meister, ärge parem suitsetage. Muidu arvab ema pärast, et mina tossutasin, ja mulle tänaseks pahandustest juba aitab. Läksin etteütlusega rappa.“

Zille kortsutab kaastundlikult laupa.

„Hakkasin parajasti vigu parandama, kui te tulite.“

„Noh, siis ma sind kauem ei tülita.“

Seekord ei peida Hulda Zille oma mehe eest kirjastusest saabunud kirja. Sellega ei saaks ta oma meest ka aidata. Võib-olla ootab mees seda kirja. Pärast hommikueinet ei läinud isa Zille kohe kodunt välja nagu

viimastel päevadel pidevalt. Ehkki päike meelitab, Rõdul käratsevad varblased, nagu oleksid purjus. Vaata et venitavad veel nokad paigast ära. Hanseke ühineb selle röövlikooriga.

„Heinrich, sulle on kiri!“

Zille ootas seda kirja ega oodanud ka. Kaks nädalat on möödunud, aga käsikiri lebab ikka tema kapi põhjas. Puutumata. See peaks olema preili Mehlitzi kirjutuslaual. Muudetult. Mahendatult. Preili Mehlitz palub seda viisakalt. Väga aupaklikult! Kui ta vähemalt pisutki sõimaks, siis saaks vastu kärkida. Kuid Zille ei saa ühestki tähest kinni hakata.

„Oh, Hanseke, Hanseke...“ oigab Zille. „Mis nüüd saab?“ Kas polnud Huldagi seda temalt küsinud? Eks pärinud ju seda ühtelugu naise pilgud? Zille surub otsmiku vastu aknaklaasi. Rõduvarblased lendavad laiali.

„Einoh, jumala eest! Mu nägu peletab isegi varblased eemale.“

Hanseke eelistab vaikida ja kissitab päikese käes silmi.

„Paned vist ka pahaks, et raamatust asja ei saa, mis?“

Hanseke vaikib, ja nüüd vaikib Heinrich Zille ka. Grete ja Walter vaikivad juba preili Mehlitzi külaskäigust alates. Ainult Emil oli öelnud, mis ta mõtles: Nüüd ei joonista meid enam keegi.

Oh seda Emilit! Pole tal ihu peal tervet särki ega kõhus õiget toitu, aga ta unistab sellest, et Pintsli-Heinrichi raamatuid trükkida lasta. Mitte sellepärast, et kuulsaks saada. Kõik peavad nägema, kuidas nad on sunnitud elama.

Keda te sellega aitate, kui teie raamat ei ilmu? oli Käthe Mehlitz tal palunud järele mõelda. Keda?

„Ma olen kohustatud tõde näitama!“ ütleb Zillele üks sisemine hääl, ja teine hääl võidutseb: „Mis kasu on kogu sinu tõest, kui see kapis vedeleb?“

„Aga ma tahan ju kasulik olla!“ karjub Zille. „Kuidas ma muidu Emilile silma vaatan. Tema ju usub minusse.“

Ja Hanseke vaatab talle suurisilmi otsa.

Akende kohal pingulduvad päikesekatted heidavad sillutisele varje. Paiseleht muudab liivased mururibad kollasetähniliseks. Pungad lennutavad oma pärgamentjad kestad alla teele ja lehed sirguvad vabanenult soojas kevadpäikeses. Pärnade all ootavad pingid, et neile istutaks. Heinrich Zille võtab istet.

Tänavanurkadel pakutakse müüa esimesi kannikesekimpe. Et Zille seda ka varem ei märganud. Preili Mehlitz oleks kimbukese üle kindlasti rõõmu tundnud. Zille muheleb endamisi. Täiesti rahul ei olnud preili Mehlitz tema tehtud muudatustega küll mitte. Eriti tiitellehe pärast, kus kaks vihast politseinikku arreteerivad ennast kaitsvat tütarlast, kõhkles ta uuesti. Seda võivat mõista mässumeelsusena. Vastuhakuna riigivõimule. Jah, sõber Gaulil oma lõvide ja kobrastega sääraseid muresid ei ole. Kolm tundi vaidles Zille Mehlitziga ühe ja teise pildi pärast, kuni ta lõpuks kirjutas käsikirja viimasele lehele otsustava sõna: *Imprimatur*. Võib trükkida.

Võib. Loodetavasti ei tule enam midagi vahele, mõtleb Zille, istub pingil ja rõõmustab. Kas ma pean nüüd kohe koju Hulda juurde sõitma? Või lähen enne

veel läbi antikvaar Meyeri juurest, kes lubas minu jaoks hoida raamatu liblikatest? Zille kõrval pingil laiutavad kolm üliõpilast. Nad mängivad oma kirjurandiliste mütsidega palli, müksivad üksteist tobedalt ja möirgavad sekka ladinakeelseid sõnu. Üldse käituvad nad nii, nagu kuuluks pink ja kogu see ilus päev ainult neile. Heinrich Zille tõuseb püsti ja läheb minema.

Ka Emilile on see hea päev. Ta viidi üle viimasesse klassi. Onu Gustav ei kiida teda tunnistuse eest, ei või teda aga ka laita. Emil ei toonud koju kolmesid ega neljasid. Nende eest muretseb Otto. Aga ühe asemel usuõpetuses oleks onu Gustavile üks õigekirjas rohkem meeldinud.

„Usuõpetus on kergem."

„Emakeelt hästi osata on tähtsam kui seda pappide loba leierdada."

„Gustav, palun." Ema katkestab õmblemise. „Ma tahan, et Emil leeri läheks. Lõppude lõpuks ei ole ju mina ka selle vastu, et sa poisi maipidule kaasa võtad."

„Oh taevas küll! Pead sa siis kõik välja lobisema. Ma tahtsin jõmpsikat sellega üllatada."

See ongi Emilile üllatus, isegi suur üllatus. Eelmisel aastal, kui ta oli palunud, et teda kaasa võetaks, oli onu keeldunud: „Ega see mingi tsirkus ole. Lastel pole sealt midagi otsida." Kas Emil ei olegi enam laps? Ta ei hakka küsima. Ta ainult muheleb.

Esimene mai ei ole pühapäev. Sellest hoolimata ei lähe onu Gustav tööle. Ta võib seda endale lubada. Mööbelsepad on üksmeelsed. Ükski nendest ei lähe

tööle. Plekkseppadel ja maalritel on teisiti. Mõned nendest on mööbelseppadega liitunud. Aga neid on vähe.

Ka Emil ei lähe kooli.

„Seda klaarin ma õpetajaga ise," lubab onu Gustav.

Otto kahvatab kadedusest.

Onu Gustav torkab punase pabernelgi kübara külge ja relvastub jalutuskepiga. Mitte et sellele toetuda, pigem et häda korral mõnd politseinikku tagasi tõrjuda. Öösel on ema Emili särgi puhtaks pesnud. Särk on veel triikimisest soe, kui poiss selle selga tõmbab.

„Oled juba valmis või?" kiirustab onu ja vaatab Emili paljaid jalgu.

„Muidugi!" vastab Emil rõõmsalt. „Võime astuma hakata."

„Paljajalu?"

„Miks mitte? Päike ju paistab." Pikale rännakule ei pea Emili vanad kulunud kotad enam vastu.

„Võimatu! Täna paljajalu?! Pealegi on veel liiga külm."

„Minul ei ole."

Onu Gustav ja ema vahetavad pilgu, mida Emil ei mõista.

„Siis peab ta lihtsalt minu omad jalga panema," teeb ema ettepaneku. „Noh, erandjuhul."

„Hä-hä-hää! Naistekotad! Naistekotad!" salvab Otto, enne kui ta, raamatud kaenla all, minema traavib.

Ema kingad on Emilile väikesed. Ta ei saa varbaid sirutada. Emil surub hambad kokku. Paljajalu ei võta onu teda kaasa. Emil aga tahab kaasa minna. Ja seda mitte üksnes sellepärast, et täna on geograafias kontrolltöö.

Et politsei eest kindlad olla, lähevad töölised linnast välja ning kogunevad Plötzensee äärde suurtesse aiarestoranidesse. Kui onu Gustav ja Emil kohale jõuavad, ei ole nad esimesed, aga ka mitte viimased. Mõned laulavad liiga valjusti ning õllest pehme keelega: „Nüüd maikuu on tulnud...“ Emil imestab, kui paljud mehed tema onu Gustavit tunnevad. Neid mõlemaid tervitatakse kohe kättpidi. Kõige kauem peatub onu Gustav ühe kõhna, siledaks raseeritud näoga mehe juures. Mees on nii kõhn, et teda võiks laadal näidata. Onu tutvustab mehele oma õepoega. Emil tunneb, kuidas võõras teda hindavalt silmitseb — mitte ebasõbralikult, aga põhjalikult. Poiss ei aima, et seisab oma tulevase õpetaja ees!

Ootamatult pöörduvad kõik pead ühes suunas. Teatatakse peokõnest. Kiiresti istuvad kohalviibijad nagu süütud jalutajad kevadises roheluses asuvate laudade äärde. Emil on õnnelik, et saab lõpuks istuda. Kingad pigistavad metsikult. Kõige parema meelega võtaks ta need laua all jalast ära. Aga kõhn mees jälgib teda, ja Emil tunneb, et onule meeldib, kui ta ennast heast küljest näitab.

Peokõneleja hääl kõlab nagu trompet. Emil aga ei kuula. Ta vaatab ringi. Zille peaks siin olema, kujutleb Emil. Tema kuulub ju ka selle juurde. Emil tahaks Pintsli-Heinrichit onu Gustaviga tuttavaks teha.

Samal ajal istub Zille ühes viimases tagahoovis raiepakul prügikastide ja puust putka vahel, mille ukse sisse tavaliselt saetakse süda. Ta oli tahtnud Heinrich Voglerit tema keldris külastada, kuid Voglerit polnud kodus. Kus ta võiks olla? Kas jälle kerjamisretkel?

Tema õuele, sellele kõrgete majade vahele pigistatud maalapikesele ei eksi ükski päikesekiir. Siin ei tärka ühtki rohukõrt ja siin haiseb vastikult. Mõne akna ees ripub pesu — märjad kaltsud, hallid ja auklikud. Teiste akende taga kiratsevad pottides pelargoonid. Vaibakloppimise latil kiiguvad kaks jõmpsikat. Zille visandab neid. Ta teeb seda märkamatult, paberitükk vasakusse pihku peidetud, pliiatsijupp paremas käes. Ta istub siin, nagu puhkaks jalgu või ootaks kedagi, mängides närviliselt kätega. Nagu ei olekski täna esimene mai.

„Kas tõmbad hinge?“

Zille noogutab, ei lase ennast segada, ja nii ei tee lapsed temast enam välja peale ühe väikese küüraka, kes seisab paigal nagu mälestussammas ja heidab talle umbusaldavaid pilke. Teised rüselevad lati ümber, võideldes koha pärast, ja kaks tütrukutirtsu, kes vaevalt joosta jaksavad, sõidutavad kolme rattaga vankrikeses paljast, käteta nukku. Vanem tüdrukutest, kes võiks Paula õde olla, laulab:

„Konduktor, kuhu küll läheb see tramm?
Te olete mind Berliini toond —
mu siht on Amsterdam!“

Zille kuulab lõbustatult väikest lauljatari. Amsterdam... mõtleb ta. Professor Liebermann on kindlasti ammu jälle teel Hollandisse, kus praegu juba õitsevad tulbid, säravpunased ja kollased. Liebermann maalib Amsterdamis, nagu ta juba varem seal turgu ja juutide linnaosa on maalinud. Miks just Amsterdamis? küsib Zille eneselt. Kas siin, Berliinis, on õued Liebermanni

jaoks liiga hämarad ja haisvad? Need ei tarvitseks ju hämarad ja haisvad olla. Kes hakkaks seda muutma? Emili onu Gustav?

„Kes muu kui mitte meie kõik koos!“ hüüab peokõneleja. „Ainult ühiselt võime seda saavutada!“

Ühiselt! Emil aga otsib pilguga asjatult Pintsli-Heinrichit. Pintsli-Heinrich joonistab tagahoovilapsi.

Liiga ruttu möödub mai. Keegi ei peata teda. Juuni oma kuumusega teeb eriti just vaeste inimeste elu raskeks, rikub nende toidunatukese lämbetes tubades. Emili majas on juba kolm last surnud, ja onu Gustav teeb pärast tööd lauajuppidest väikesi kirste.

Ka Heinrich Zille oma rõdul ei talu seda kuumust, olgugi et tal on õlgkübar peas. Päike küpsetab. Igavesti lärmitsevad varblasedki on vaikseks jäänud. Zille võiks lähemasse ujulasse sõita või jalutada. Käia oleks arvatavasti meeldivam kui täiskiilutud rongis higistada ja oma jalgade peale astuda lasta. Kõigepealt tahab ta aga siiski kirjakandja ära oodata. Sellepärast seisab ta ikka veel rõdul. Zille ootab pakikest, lamedat, raamatusuurust — oma raamatut.

Ka kirjakandja kõnnib täna väga aeglaselt, ehkki tema kott on peaaegu tühi. Neli treppi üles. Sest tal on midagi Zille jaoks: kaardike Hansust-pojalt. Hans kirjutab, et tuleb lähemal ajal puhkusele. Muud ei ole midagi.

„Miks ei ole?“ toriseb Zille. Ajalehes DIE LUSTIGE BLÄTTER on ju tema raamatust juba teatatud. Haa! Kirjastus teeb reklaami. Küllap neil on ikkagi hirm, et

ei müü raamatut läbi. Kiidavad üles. Halba kaupa tuleb reklaamida. Hea reklaamib ennast ise. Zille on tusane. Ta võiks preili Mehlitzile helistada. See maksab viiskümmend penni. Viiskümmend penni on aga kakskümmend sigarit. Järelepärimiseks sinna sõita ei tule odavam. Jalgsi minna? Selle kuumusega nii tohutu pikk teekond? Taevas hoia! Pealegi tahab preili Mehlitz siis teada, kas tal ülejäänud joonistused kunstnikumapi jaoks valmis on. Jah, tal on need valmis. Aga need ei meeldi Zillele. Hulda näeb seda oma mehe olekust ja on murelik. Kui ta mehe hing rahul ei ole ja see rahulolematus nagu hambavalu tema südant puurib, ei saa ta millegi paremaga hakkama. Kuidas teda rõõmsamaks muuta, tema mõtteid mujale juhtida? Teda turule kartulite järele saata ei tule Huldal mõttessegi. Tema mees turukorviga? No kuidas see küll välja näeks! Sisseostude tegemine on naiste asi. Pesu- ja nõudepesemine on samuti naiste asi, ja trepi küürimine iseäranis. Meeste asi on raha teenida, perekonda toita. Hulda ohkab. Ta tahab kööki tagasi minna, aga ootamatu uksekell kutsub teda esikusse.

„Heinrich! Heinrich!“

Zille võpatab. Taevas hoia, mis on juhtunud? Ta tormab oma naisele järele.

„Kirjastuse käskjalg...“ kogeleb Hulda ja ulatab mehele paki.

„Ja mina mõtlesin, et keegi tahab sind maha lüüa.“ Zillel tükib naer peale.

„Nüüd võid rõõmustada, isa!“

„Eks me näe, ema. Eks me näe.“

Ja nad näevad. Pappköites raamat, sada lehekülge

paks. Heinrich Zille, TÄNAVALAPSED, hind kaks ja pool marka. Hm...

Rõõmu tumestab kibe tilgake. Sellest, mida Zille oma joonistustel pehme pliiatsiga hallina kujutas, on raamatus pahatihti saanud tume kompaktne pind. Iseäranis terav, ilma foonita must-valge seal, kus ta sulega töötas. Ei mingit tehnika ühtlust. Jääb mulje, nagu oleks ta raamatu lippidest-lappidest kokku pannud. Ta mõtleb, et oleks pidanud otsustama ainult litokriidi kasuks. Talle tundub, et mõne pildi oleks nagu võõras käsi teinud. Originaali värvid puuduvad. Ta teadis seda küll, kuid ei osanud ette kujutada.

„Mulle meeldib," ütleb prouą Hulda uhkelt.

„Diü, diü!" toob Hanseke kuuldavale oma poolehoiuvile.

Zille pomiseb: „Pean sellega natuke harjuma."

Sellest ei saa Hulda aru.

Mõned teised inimesed just ei taha Zille raamatuga harjuda. Nördinult helistavad nad Sturmi kirjastusse ja sisistavad oma kaebusi.

Kuid Sophie-Charlotte tänavale number 88 jõuavad järgnevatel päevadel esialgu ainult õnnesoovid. Tuttavad õnnitlevad äsjailmunud raamatu puhul. Zille kardab, et keegi võib isiklikult sisse astuda ja tahab tema kätt suruda. Ainult seda mitte! Ta jaotab oma joonistustarbed pintsaku- ja püksitaskutesse ja hiilib minema. Üle hulga aja maitseb talle sigar jälle erakordselt hästi. Maja ees nööbib ta käigu pealt pintsaku kinni. Õine äike on õhu jahedaks muutnud, kolmekümnekraadisest palavusest on vaevalt pool alles.

Nagu harilikult, pöörab Zille vasakule. Jaamast vilistab talle järele manöövrivedur. Ühe maiustustekaupluse ees laaditakse kaupu maha. Zille annab kandjatele teed. Oma koorma all küürus, kaovad mehed tagauksest sisse, ja Zille sammub edasi. Ta soovib, et Emil oleks tema juures. Ja mitte ainult muinasjuttudes ei täitu soovid ega juhtu imed. Äkki seisab Emil tema ees. See aga ei olegi üldse ime, sest siin päris lähedal on Emil ühe lihuniku juures jooksupoisi koha saanud. On koolivaheaeg ja see tuleb ära kasutada. Laupäeviti enne lõunat toob Emil kõrgema seltskonna inimestele nende väljavalitud keedusingid, vasikakintsud ja mida kõike nad veel süüa ihkavad otse nende uhketesse köökidesse. Palgaks saab Emil lihunikult hommikueine, mitte just külllusliku ja muidugi ilma keedusingita. Emili kõht aga saab täis, ja emal on sellel päeval üks suu vähem toita. Rohkem kui vorstilõikudest tunneb poiss rõõmu jalgrattasõidust, mida ta ekstra selle ameti jaoks pidi õppima. Rattasõit on tingimus. Vasikakintse ja seasinke ei tohi ju suvise kuumusega tundide kaupa tänavaid mööda kanda. Kes neid siis veel sööks! Osava ärimehena muretses lihunik vana-kraamikaupmehelt pakijalgratta. Selle STÜRMER'iloksuga, millel on küljes firmasilt ja ülisuur pakiraam, see-eest aga pole pidurit ega kella, kihutab Emil ringi. Kella polegi vaja. Roostetanud porilauad tärisevad ise küllalt valjusti.

Praegu seisab STÜRMER lihapoe kuuris seina najal. Emilil oli täna vähe sõite. Enamik ostjaid on suvitamas. Niisiis on Emil juba vaba ja seisab Pintsli-Heinrichi ees, natuke roidunud, tolmune ja paljajalu.

Autoportree

Ja suuremaks kasvanud, nendib Zille. Poiss ulatub talle peaaegu ninani.

„Ter' päevast, meister...“ Emili hääl kõlab jämedamalt. Ta lapsehääl on muutunud mehehääleks.

Kas see on võimalik? Zille on hämmastunud. Millal nad teineteist viimati nägid? Aga kui ta ei

oleks nii pingeliselt töötanud, ei saaks ta praegu Emiliga üht teatud teed minna. Ta rõõmustab selle mineku üle ja ütleb: „Tule kaasa!“

Teel pärib Zille Emili ema ja Paula ja vendade järele. Onu Gustavi järele ta ei päri, sest see, mis ta temast teab, on talle jäänud võõraks ja küsitavaks. Emilil ei ole ka enam mahti onu Gustavist ise rääkima hakata — Pintsli-Heinrich soovib temalt midagi väga kummalist. Ühe pumbakaevu juures, kust ümbruskonna elanikud peavad vett tooma, nõuab ta: „Pese oma jalad puhtaks!“

Oleks ta veel öelnud: „Pese oma käed puhtaks!“ See oleks muidugi vajalik. Aga jalad? Keset päist päeva jalgu pesta?

„Miks?“

„Ära nii palju küsi.“ Pintsli-Heinrich naerab millegi üle.

Emil ei liiguta ennast. Talle tundub see asi kahtlane.

„Tee juba!“ Zille haarab pumbaraua ja pumpab. Torust purskub vesi. Külm vesi. Vastumeelselt pistab Emil parema jala suure varba jäise veejoa alla. Sädelevaid piisku pritsib laiali.

„Sa pead nad ära pesema!“ See on käsk.

„Nad saavad ju kohe jälle mustaks.“ Ühel jalal seistes hoiab Emil ebakindlalt tasakaalu.

„Need paar sammu peavad nad küll vastu.“

Emil ei taipa midagi. Ta kraabib rentslist liiva ja küürib sellega oma jalga, uhab puhtaks ja raputab õhu käes kuivaks. Taksurätikut, millega veel järele aidata, tal loomulikult ei ole.

„Noh, edasi! Teine ka!“

Lapsed kogunevad nende ümber, uudistavad seda tegevust ammuli sui, ja Emil kiirustab.

Nüüd veel paar sammu ümber nurga — ja nad seisavad saapakaupluse ees. Zille haarab Emilil õlgadest kinni, lükkab ta enda ees kauplusse ja sosistab: „Ära sa hakka mul vigurdama — selge?!“

Emilile pole midagi selge. Teda ümbritseb naha lõhn, ja ornamentidega ilustatud riiulitel kõrguvad kuni laeni valged karbid. Kohe ruttavad kaks müüjat nende juurde. Kesksuvel on neil vähe tööd.

„Poisile on saapaid vaja. Midagi hästi tugevat, palun,“ ütleb Zille.

Emil tardub paigale.

„Mis number, austatud härra?“

„Mis su number on?“ Zille müksab kivinenult seisvale Emilile külge.

„Mis number?“ Abitult viib Emil pilgu Pintsli-Heinrichilt mõlemale müüjale. „Mis number siis?“

„Mis number saapaid ema sulle siiani on ostnud?“

„Mulle? Härra Zille, mu ema pole mulle veel kunagi uusi saapaid ostnud.“

„Noh, selle saame kohe teada.“ Noorem müüja põlvitab Emili ette ja mõõdab ühte jalga kinga-mõõduga. „Kolmkümmend üheksa ja pool.“

„Palun väga!“ Siin on teile kolmkümmend üheksa ja pool. Kvaliteetsest nahast. Tallad kahekordse õmblusega. Väga vastupidavad. Garanteeritult veekindlad.“

Need on nöörsaapad, mustad ja läikivad. Emil peab seda unenäoks.

„Proovi jalga,“ julgustab teda Zille.

Kuid Emil raputab pead: „Ei.“

„Miks?“

„See oleks raiskamine, härra Zille.“ Ta naeratab. „Talveks jäävad need mulle väikeseks. Ma arvan, et kasvan veel.“

„Kavalpea!“ kiidab vanem müüjatest. „Oo, arukas poiss. Meil on sama mudel loomulikult ka number nelikümmend ja pool.“ Välkkiirelt on ta saapad teise paariga asendanud. Need on niisama mustad, niisama läikivad.

Emil tahaks minema joosta. Aga nagu unes, ei suuda ta paigast liikuda. Zille viib ta tooli juurde. Emil peab istuma. Jälle põlvitab noorem müüjatest tema ette, mähib paljaste jalgade ümber valge siidpaberi ja ulatab kingalusika.

„Kõnni siin peegli ees edasi-tagasi.“

Emil riskeerib astuda kolm-neli kohmakat sammu. Tema jalad on võõrdunud korralike saabastega käimisest.

„Ega nad ei pigista?“ küsib Zille.

„Ei, ei pigista üldse.“

„Kas sa tahad nad jalga jätta?“

„Ei, ei!“

Emil võtab saapad jalast. Müüja paneb need karpi tagasi. Ihaleva pilguga vaatab Emil neile järele. Garanteeritult veekindlad, ja ometi nii kerged.

„Palun pakkige need meile sisse.“ Zille tõmbab välja rahakoti.

„Otsekohe, austatud härra! Otsekohe!“

Kui nad jälle tänaval on, surub Pintsli-Heinrich kinniseotud valge karbi Emilile kaenla alla.

„Ma ei või seda vastu võtta! Mitte iialgi!“

„Ära lobise! Jooksed parem veel ühe talve paljajalu, eks ole? Ja nüüd kao oma ema juurde! Tervita teda minu poolt! Marss!“

Emilil hakkab rõõmust peaaegu pea pööritama. Zille teeb ruttu vastassuunas minekut ja päästab end tänusõnade eest. Tal ei ole üldse kahju, et peab liblikaraamatust, mille antikvaar Meyer tema jaoks kõrvale pannud, veel mõni aeg ilma olema. See raha kulus tal Emili saabaste peale. Ehk ilmub varsti ka kunstnikumapp ja isegi veel teine trükk tema TÄNAVALASTEST, siis võib ta ennast liblikatega rõõmustada.

Kaskmisele koolieale. Бригитте Б и р и б а у м. ЗАВТРА СТАНУ ХУДОЖНИКОМ. Повесть о жизни Георгия Нилле. На эстонском языке. Перевод с немецкого: Лидия Р и й к о я. Художник-оформитель Керсти Тормис. Таллин, изд-во „Ээсти раамат“. Toimetaja L. Targo. Kunstiline toimetaja K. Haarde. Tehniline toimetaja M. Suvi. Korrektorid I. Torm ja A. Vissarionova. ИБ № 5567. Ladoda antud 15.03.86. Trükkida antud 19.08.86. Formaat 60×84/16. Ofsetpaber nr. 1. Kiri: times. Ofsetrükk. Trükipoognaid 9,0. Tingtrükipoognaid 8,37. Tingvärvitõmmiseid 8,97. Arvestuspoognaid 2,85. Trükiarv 16 000. Tellimus nr. 990. Hind 35 kop., raamatukoguköites 65 kop. Kirjastus „Eesti Raamat“, 200090, Tallinn, Pärnu mnt 10. Trükikoda „Oktoober“, 200105, Tallinn, Kreutzwaldi 24 ja Tallinna Raamatutrükikoda, 200108, Tallinn, Laki 26

35 kop.

Litograaf Heinrich Zille on vallandatud — pärast 30-aastast kohusetruud ning rasket tööd on ta „firma jaoks liiga vana“! Mis siis nüüd saab? Kohkunult seisab Zille tänaval. Üür tuleb maksta, ja leiba ei anna ükski pagar tasuta. Hansu kooliraha maksmise tähtaeg on käes, talveks on tarvis sütt varuda, ja ajalehepoiss Emilile tahtis Zille ükskord ometi ka tõelised saapad osta. Nõutult longib ta mööda tänavaid.

Ja kuigi olukord on halb, ei anna Heinrich Zille siiski alla. Ta pühendab end nüüd täielikult joonistamisele, leiab endale selles tegevuses uue alguse, ja Berliini taga-hoovilastele Emilile ja Paulale, Fritzule ja Ottole, kõigile, keda ta joonistab, saab Zillest „Pintsli-Heinrich“. Kuid avaliku tunnustuseni on tee siiski veel pikk ja vaevarikas...